

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

III. évfolyam
4. szám
1993

A TARTALOMBÓL

A biztonságpolitikai helyzet várható alakulása

A biztonság lehetséges modelljei Európában

A honvédelmi stratégia elvi alapja

A hírszerzés néhány időszerű kérdése

A honvédség informatikai rendszere

A vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet előzetes értékelése

A COCOM-korlátozások és a kutatás-fejlesztés

Polgárőrség és önkormányzat

Osztórák nézetek a fegyveres konfliktusokról és a haderő alkalmazásáról

A tanulmányok szerzői

Balaton Károly egyetemi docens,
a közgazdaságtudomány
kandidátusa

Bognár Károly ny. ezredes,
a hadtudomány doktora

Csikós István alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Hajma Lajos ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Komáromi István rendőr ezredes,
dr. Univ., a Pest Megyei
Rendőr-főkapitányság vezetője

Madaras Péter ny. ezredes
tudományos kutató

Munk Károly alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Pekó József ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Szabó A. Ferenc egyetemi docens,
a történelemtudomány
kandidátusa

Takáts Kornél őrnagy, egyetemi adjunktus

A Társasági élet rovat közleményeinek
összeállításában részt vett:

dr. Balló István alezredes,
Horváth István ny. ezredes,
dr. Móricz Lajos ny. ezredes,
Zimits Rezső alezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. MÓRICZ LAJOS,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
HORVÁTH ISTVÁN
(főszerkesztő)

Tagjai:
dr. Barna Géza,
Balta Ferenc,
Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
dr. Szenes Zoltán,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9—11.
I. ép. I. em. 53. sz.
Tel.: 134-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Szedte:
TRÜKK Bt.

Nyomtatta:
STATIQUUM NYOMDA

Felelős vezető:
Szehr György

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

III. évfolyam

4. szám

1993. december

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

A HM SVKI tanulmánya alapján	A biztonságpolitikai és katonapolitikai helyzet évtizedünk végéig várható alakulása	3
Bognár Károly:	A biztonság lehetséges modelljei Európában	16

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

Pekó József:	A magyar honvédelmi stratégia néhány időszerű elvi kérdése	27
Hajma Lajos:	A hírszerzés múltja, jelene és jövője	40
Munk Sándor:	Az Magyar Honvédség informatikai rendszerének modellje	55
Takáts Kornél:	A vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet előzetes értékeléséről	66

VÉDELEMGAZDASÁG

Csikós István:	A COCOM exportellenőrzési rendszer és a magyar katonai kutatás-fejlesztés	77
----------------	---	----

RENDVÉDELEM

Komáromi István:	Polgárőrség és önkormányzat	87
------------------	---------------------------------------	----

FÓRUM

Balaton Károly:	A vezetéstudományról	91
Szabó A. Ferenc:	Magyarország és szomszédai határvédelméről	105
Madaras Péter:	Dr. Pataky Iván: A Magyar Polgári Védelem (légoltalom) története 1935—1992	107

TÁRSASÁGI ÉLET

— A hadtudomány a honvédelemért (A társaság II. országos konferenciájáról)	109
— Az MHTT második közgyűlésére készül	110
— A hadtudományi munka helyzetéről és feladatairól (Az MHP által rendezett konferencia)	111
— A tisztképzés négy évtizedes történetéből (Hadtörténelmi szakosztály rendezvénye)	113
— Az MHTT légvédelmi és repülő konferenciája	116

SZEMLE

— Osztrák nézetek a fegyveres konfliktusok fogalmáról, a haderő korszerűsítéséről és alkalmazásáról	118
Gustenau G. E.: A fegyveres konfliktusok fogalmáról	118
Hochauer, G.: A hadseregreform: alkalmazási eljárások	122

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

A biztonságpolitikai és katonapolitikai helyzet évtizedünk végéig várható alakulása

A biztonságpolitikai és katonapolitikai helyzet évtizedünk végéig várható alakulása és hatása a honvédség fejlesztésére címmel terjedelmes tanulmányt állított össze a HM Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet munkacsoportja, dr. Kőszegvári Tibor ny. vezérőrnagy vezetésével.* A tanulmányban a szerzők az intézetben hosszabb idő óta — főként 1992-ben és 1993 első negyedében — folytatott kutatások alapján összefoglalják a biztonságpolitikai helyzet várható alakulásának főbb jellemzőit, s következtetéseket vonnak le a honvédség fejlesztésére vonatkozóan. Ezen belül elemzik az európai biztonságpolitikai és katonapolitikai helyzetet, a kétpólusú világrendszer összeomlása utáni új veszélyforrásokat, rámutatnak az új európai biztonsági rendszer kialakításának szükségességére. Foglalkoznak a válságkezelés problémáival, hazánk és a környező országok biztonsági helyzetével és országunk katonai védelmével, valamint a katonai együttműködés területeivel.

Európa biztonságpolitikai feltételei és körülményei az elmúlt négy évben nagyobb mértékben változtak, mint az előző négy évtizedben összesen.

A hagyományos fegyverek csökkentésére vonatkozó szerződés aláírásával megteremtődtek a feltételei a fegyveres erők hatalmas méretű létszámának és fegyverzetének csökkentésére. Ugyanakkor a hidegháború megszűnése és általában az európai változások következtében összeomlott az a biztonsági rendszer, amely a két szuperhatalom, a két katonai tömb és a hadászati atomfegyverek egyensúlyán nyugodott. Ezek a mélyreható változások azt eredményezték, hogy a közép- és kelet-európai országok teljesen új biztonsági helyzetbe kerültek. Az érintett országok belső körülményei, az 1980-as évek végén megkezdődött demokratikus átalakulás eredményeként a biztonság és a biztonságpolitika kérdései egyre jobban előtérbe kerültek.

Feszültség- és konfliktusforrások Közép- és Kelet-Európában

A szerzők rámutatnak, hogy a harmonikus és konfliktusok nélküli Európára még sokat kell várni, és még többet kell tenni. Új veszélyforrások jelentek meg, amelyek a jövőnket évtizedekre befolyásolják.

Az európai biztonságot jelenleg leginkább a volt Szovjetunió területén lévő nukleáris

* Folyóiratunkban sajnos nem áll módunkban a tanulmányt teljes egészében közreadni. Terjedelmi okokból csak arra vállalkozhatunk, hogy a tanulmány egyes fejezeteinek főbb megállapításait, következtetéseit és javaslatait ismertetjük olvasóinkkal.

Szerkesztőség

fegyverek veszélyeztetik. Még nincs egyetértés az utódállamok között ezek ellenőrzésének formájára, megsemmisítésük módjára, de főképpen a felmerülő költségek finanszírozására. Jelcin orosz elnök ugyan felvállalt egyfajta kötelezettséget a START—II. aláírásával, de még tisztázatlan, hogy a többi utódállam elnöke mennyire érzi ezt magára nézve kötelezőnek. Amennyiben teljesülnek is a START—II. szerződés előírásai, még akkor is 1126 hadászati atomeszköz és 2968 atomrobbanófej lesz Oroszország, Ukrajna, Fehér-Oroszország és Kazahsztán területén.

Új veszélyforrásként jelentkezik az atomfegyverek és technológiák elterjedése is. A legfőbb probléma az, hogy a volt Szovjetuniót elhagyó atomtudósok révén műszaki tudás áramlik az iszlám fundamentalizmus számos országába. Ezeknek az államoknak a többsége pedig legfőbb ellenségének a fejlett világot, közöttük Európát tekinti.

Hosszú ideig hatással lesznek a térség biztonságára a közép- és kelet-európai országok gazdasági elmaradottságának következményei. A lebontott vasfüggöny helyén gazdasági szakadék keletkezett, s ha a közép- és kelet-európai országok gazdaságai nem fejlődnek, vagy nem történik meg a piacgazdaságra való átállás a következő években, három veszélyforrás keletkezik: veszélybe kerül a demokrácia, tovább növekszik az etnikai konfliktusok kockázata és egyre nagyobb méreteket ölt a kelet—nyugati népvándorlás.

Az ökológiai jellegű veszélyek közül — a hiányos és hiányosan ellenőrizhető technológia miatt — az első helyen kell megemlíteni a térség RBMK-1000 jelzésű atomreaktorait. A Csernobil-típusú atomerőművekből összesen 57 van üzemben Európában.

Az egyéb veszélyforrások kategóriájában a migráció jelenti a legnagyobb problémát. Az Európán kívüli térségek gazdasági gondjai, a fegyveres konfliktusok, a jugoszláviai polgárháború és a szociális biztonság hiánya Kelet- és Közép-Európában új népvándorlást idézhet elő. A helyzetet tovább súlyosbítja a fegyver- és kábítószerek kereskedelem, az egyre fokozottabban jelentkező idegengyűlölet, az iszlám fundamentalizmus és a terrorizmus.

E veszélyhelyzetek közepette a közép- és kelet-európai országok számára a legfontosabb kérdés, hogy miként sikerül alakítaniuk a Nyugathoz fűződő viszonyukat. Egyre sürgetőbb feladat az új helyzetnek megfelelő és ezeket a problémákat kezelni tudó új európai biztonsági rendszer létrehozása és működtetése.

Hazánk biztonságának erősítése érdekében is kiemelkedő jelentősége van a nyugat-európai szervezetekhez fűződő kapcsolatainknak. Nemzeti érdekünk, hogy a térség stabilitását és országunk biztonságát a nemzetközi együttműködés intézményei, fórumai és megállapodásai segítsék és szavatolják. Közép- és hosszú távú érdekünk és feladatunk, hogy európai politikai és gazdasági integrálódásunkkal egyidejűleg az európai védelmi rendszer tagállamává is váljunk. Továbbra is fontos, hogy a külpolitikánk és biztonságpolitikai koncepciónk a szomszédaink részéről kiszámítható legyen.

A veszélyforrások, kihívások megelőzésének és kezelésének problémái

A fordulat utáni konfliktusok megmutatták, hogy az ENSZ, Európa és az Egyesült Államok nincs felkészülve az ilyen helyzetekre, más szóval a válságkezelésre. Ennek okai a szerzők szerint az alábbiak:

- az ENSZ jelenleg nincs kellően felkészülve a válságok, veszélyek és kihívások kezelésére;
- az ENSZ, de számos más szervezet sem rendelkezik a válságok kezeléséhez szükséges hatásos katonai erővel. Lényegében politikai, diplomáciai akciókra szorítkoznak és nagyon korlátozott mértékben folyamodnak a gazdasági bojkott hatásos rendszabályaihoz;
- az olyan potenciális hatásos stabilizáló eszközöket, mint a békefenntartó erők, csak kínos lassúsággal szervezik meg. Ezek alkalmazása eleve csak a tagországok vagy a Biztonsági Tanács konszenzusa után lehetséges.

A veszélyforrások és kihívások kezelésének további problémája, hogy az egyetlen európai katonai szervezetet (NATO) a cselekvésben akadályozza az alapokmánya, Németországot pedig — Európa legfőbb katonai erejét — az alkotmánya.

Az alapjaiban megváltozott európai körülmények miatt valamennyi szervezet válságba került, ezzel együtt megváltoztak azok a feladatok is, amelyekért korábban azokat létrehozták. Ezért a jelenlegi veszélyforrások és kihívások kezeléséhez új európai biztonsági rendszerre és a hidegháború idején létrehozott intézmények és szervezetek átalakítására van szükség.

A napjainkban meglévő problémák igazolják, hogy *Európa biztonsága oszthatatlan*. Ez különösen olyan kihívások esetében egyértelmű, amelyekkel a magára maradt ország nem tud megbirkózni, ugyanakkor a veszély kihatással van az egész kontinensre. Egy másik szempont lehet a biztonsági rendszer kialakításánál, hogy az erőszak alkalmazása eleve kudarcra van ítélve, az azt alkalmazó ország magára marad, és szembefordul vele a biztonsági rendszer többi tagállama.

Az európai biztonsági rendszer állandóan változó, fejlődő biztonsági modell lehet, amelynek elemei egymástól függetlenek, ugyanakkor kölcsönhatásban vannak egymással.

A szerzők elemzése szerint az ENSZ, az európai és a nyugat-európai politikai, gazdasági és katonai intézmények részéről megvan a szándék az új európai biztonsági rendszer kialakítására. Erre politikai és katonai vonatkozásban a NATO Rómában megtartott csúcstalálkozója, az ún. maastrichti szerződés ad reményt. Ha viszont a Nyugat nem segíti a közép- és a kelet-európai országok gazdaságának átállítását, a problémák eszkalálódhatnak, amelyek hatása kisugárzódhat a biztonság más összetevőire is.

A környező országok katonai biztonságának várható alakulása

A hazánk katonai biztonságát veszélyeztető tényezőket felsorolva, a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei megállapítja, hogy „kontinensünkön az államok közötti totális háború valószínűsége csökkent, de nem szűnt meg. Ugyanakkor térségünkben a gazdasági és társadalmi instabilitásból, a demokráciába való átmenet nehézségeiből és ellentmondásaiból, az újonnan felszínre került területi vitákkal párosuló etnikai-nemzeti-nemzetiségi ellentétekből adódóan megnőtt a nehezen prognosztizálható konfliktusok valószínűsége, amelyek megelőzésére, illetve elhárítására fel kell készülni.”

Az alapelvek a lehetséges katonai természetű veszélyek közé sorolják a környezetünkben kirobbanó belső konfliktusokat és polgárháborús eseményeket; a hábo-

rús küszöb alatti, nem állami szintű erőszak alkalmazásának különféle formáit; a harcoló felek kísérleteit hazánk területének és légterének az egymás elleni harctevékenységre történő felhasználását; valamint térségünkben olyan szélsőséges politikai erők hatalomra jutását, amelyek az országunkkal való ellentéteiket nyomásgyakorlással, fenyegetéssel vagy katonai akcióval próbálnák megoldani.

Ezen értékelés biztonsági környezetünk alakulásának egy lehetséges változótáblából indul ki és vonja le a szükséges következtetéseket e veszélyhelyzetek megelőzésével, illetve elhárításával kapcsolatban. Tényként kell elfogadnunk, hogy a felsorolt veszélyek hazánkat elsősorban a szomszédos államok valamelyike részéről érhetik, ezért e veszélyek jövőbeni realitása a környező államok biztonsági helyzetének, katonapolitikai elképzeléseinek és katonai lehetőségeinek előrejelzésével ítélhető meg. *Honvédelmi politikánknek e lehetségesnek ítélt, illetve reálissá válható katonai veszélyek jellegével és nagyságával arányos védelmi elgondolás és potenciál létrehozására és fenntartására kel irányulnia.*

A fentiekből kiindulva a szerzők — a környező országok katonai biztonsága várható alakulásának, katonapolitikai (védelmi) elképzeléseinek és katonai potenciáljának elemzése alapján — következtetéseket vonnak le és ajánlásokat tesznek a Magyar Köztársaság katonai védelmével kapcsolatban.

A szerzők véleménye szerint hazánkban és a térségben folyó társadalmi-gazdasági rendszerváltozás bonyolult és ellentmondásos folyamatai a katonai szféra kérdéseinek egyértelmű megítélését még nem teszik lehetővé. Az évezred végéig is legkevesebb két-három lehetséges fejlődési irány prognosztizálható. E fejlődés irányára és ütemére jelentős hatást gyakorol egyrészt a fejlett nyugat-európai (atlanti) régió, másrészt a volt Szovjetunió ellentétektől és bizonytalanságoktól terhes térsége.

A fenti kettős hatás alakítja azt a külső feltételrendszert, amelyben a vizsgált államok a rendszerváltozás feladatait próbálják megoldani. A volt szocialista országok belső stabilitása, végső soron biztonsága is azon múlik, hogy minden tekintetben a nyugati értékeken alapuló, így a nyugat-európai integrációhoz csatlakozni képes társadalmat építsenek ki. A katonai biztonság oldaláról ez a követelmény a kialakuló európai biztonsági rendszer alapelveinek és igényeinek elfogadását jelenti.

A katonai biztonság belső feltételeit az állam védelmi képessége jellemzi, amelynek értéke a gazdasági és a humán lehetőségektől, illetve ezekből következően a fegyveres erők mennyiségi és minőségi mutatóitól függ. *Így egy adott állam katonai biztonságának várható alakulása a védelmi koncepció (doktrína), illetve a megvalósítása külső és belső feltételeinek elemzése útján ítélhető meg.*

Mivel az előzőekben említett kettős külső hatás a vizsgált államok biztonságát érinti és a politikai vezetést hasonló következtetések levonására készteti, a szerzők további elemzése elsődlegesen a védelmi elgondolás és a realizálás belső feltételeinek lehetséges alakulására irányul. Ennek során — tartózkodva az „ellenségkép” felidézéstől — a szomszédos államok elképzeléseit és katonai képességeit logikus és kézenfekvő összehasonlítási alapként kezelik a hazai védelmi elgondolással és képességekkel kapcsolatos következtetések kialakításához.

Ausztria katonai biztonsága a szomszédos államok közül a legstabilabbnak tekinthető, mivel a legfejlettebb gazdaságra, a legnagyobb összegű bruttó hazai termékre és fejlett polgári demokratikus társadalmi berendezkedésre alapozódik.

**A Magyar Köztársaság és a szomszédos államok katonai potenciálját meghatározó
humán és gazdasági feltételek ***

FELTÉTELEK	ÁLLAMOK Magyar Közt.	Ausztria	Szlo- vákia**	Ukrajna	Románia	Szerbia	Horvát- ország	Szlové- nia
Lakosság (millió fő)	10,6	7,5	5,3	51,840	22,750	12,568	4,653	1,927
GDP (bruttó hazai termék) 1991-ben (milliárd USD)	53,9	165	29,4	137,65	37,1	18,75	22,5	19,04
Katonai (védelmi) költségve- tés 1992-re (milliárd USD)	1,16	1,7	0,82	6,82	0,96	3,76	1,5***	0,17
Katonai költségvetés a GDP %-ában	2,15	1,03	2,83	4,9	2,43	20	6,66	0,89
Az egy lakosra jutó GDP (USD)	5 084	22 000	5 547	2 657	1 630	1 481	4 836	9 880
Az egy lakosra jutó katonai költségvetés (USD)	109,4	226,6	154,7	131,5	42,2	299	322	46,2
Az infláció mértéke 1991-ben, %-ban	36	3,3	59,3	84,2	165,5	300	300	nincs adat

* = Adatok forrása: The Military Balance, 1992—1993.

** = A Csehszlovákiára megadott értékek 33 %-a (terület és lakosság arányában)

*** = Becsült adat

Természetesen az Európában bekövetkezett változások Ausztriát a fegyveres semlegességnek és az átfogó honvédelem-koncepció katonai feladatainak felülvizsgálatára készítette. (Jól mutatja ezt az Osztrák nézetek a fegyveres konfliktusok tartalmáról, a haderő korszerűsítéséről és alkalmazásáról című, a Szemle rovatban, a 118. oldalon közölt cikkfordítás is.)

A kelet-nyugati konfrontáció időszakában az osztrák semlegességnek *politikai alapja volt*, amely a fenyegetettség megszűnésével *léttjogosultságát veszítette*. Az osztrák honvédelmi miniszter kijelentette: „Soha nem volt kétséges, hogy mi Nyugat-Európához tartozunk.” Ausztria 1995-re az Európai Közösség tagjává válik, amely közös védelmi politikát és biztonsági együttműködést feltételez. Ezek a változások a nyugati határainkon hazánk katonai biztonságát is növelni fogják. Ugyanakkor, régióink biztonsági helyzetének romlása esetén azzal is számolni kell, hogy határai védelmében Nyugat-Európa rendkívül szigorú intézkedéseket hozhat, amelyek hazánkat közvetlenül érinthetik.

Az új helyzetben az osztrák haderő fő feladatává a délkeleti határ védelme és a keleti, északkeleti határszakaszok fokozott őrzete, illetve a légtér ellenőrzése vált. E feladatokra a teljes haderő 20–22%-át kitevő készenléti erőket alkalmazzák.

Az osztrák védelmi elképzelések, a haderő szerkezete, nagysága és fejlesztésének tervei egyértelműen a védelmi irányultságot mutatják és potenciálisan sem veszélyeztetik hazánk

katonai biztonságát. E haderő mennyiségi mutatóit tekintve a hazánkkal határos hét állam fegyveres erői közül a hatodik helyet foglalja el, ugyanakkor minőségi jegyei és fejlesztési tervei alapján a várható feladatai ellátásához az egyik legjobban felkészültnek tekinthető. Alkalmazási elvei, az azoknak megfelelő személyi, szervezeti, fegyverzettechnikai és anyagi lehetőségek összességükben biztosítják a potenciális katonai veszélyek hatékony kezelését, ugyanakkor e haderő a támadóképtelenségéből adódóan nem jelent fenyegetést a környező országok részére.

A Szlovák Köztársaság — helyzetéből adódóan — a védelmi elgondolás kialakításának kezdeti szakaszában van. A geostratégiai környezet és a nézetek hasonlósága a szövetségi (cseh és szlovák) védelmi doktrína főbb elemeinek átvételét valószínűsíti. Ennek értelmében az ország biztonságát elsősorban a két- vagy többoldalú szerződések politikai garanciái által kívánja szavatolni. A határok sérthetetlenségét a kölcsönös bizalom biztosítékaként kezeli, s kinyilvánítja, hogy semmilyen körülmények között nem kezdeményez fegyveres tevékenységet más államok ellen.

A védelmi doktrína nem jelöl meg ellenséget, a térség veszélyforrásait az országok instabil politikai, gazdasági helyzetéből és szélsőséges nacionalista törekvésekből származtatja. Kiemelten számol a szovjet utódállamok esetleges destabilizálódásának következményivel.

A lehetséges katonai fenyegetések elhárítására szolgáló szlovák haderő megteremtésének kezdeteként átvette a szövetségi haderő felosztása során részére jutó harceszközöket. Ezek mennyiségét tekintve a környező államok közül az ötödik helyen áll. Figyelembe véve a bruttó hazai termék nagyságát és az önálló államiság megteremtésének gazdasági és társadalmi terheit, valamint a lakosság lélekszámából adódóan a fegyveres erők lehetséges létszámát, nem valószínű, hogy nagy mennyiségű harceszközt rendszerben akarnának vagy tudnának tartani. Realisabbnak tűnik a hagyományos fegyverzet- és haderő-csökkentési szerződésben a szövetségi állam részére limitált mennyiségek egyharmadának fenntartása.

Az önálló szlovák fegyveres erők megteremtése lényegében 1993 januárjában kezdődött. Megalakult a védelmi minisztérium és folyik a katonai vezetés rendszerének kialakítása, amelyben az első nehézségeket a magas képesítésű tisztek hiánya okozza. A szövetségi hadsereg nyugati irányú diszlokációjából adódóan a vezető szervek zöme cseh és morva területen helyezkedett el.

Szervezetileg a szlovák szárazföldi csapatokat valószínűleg a Szlovákia területét magába foglaló, volt keleti katonai körzetben állomásozó négy gépesített lövész- és harckocsihadosztály bázisán hozzák létre. Ezekből egy gépesített lövész- és egy harckocsihadosztály azonnali készenlétű, a másik kettő hosszabb készenléti idejű. Mivel a kiképzett tartalékosok létszáma a reguláris csapatok háborús létszámigényét jelentősen meghaladja, a szlovák vezetés a fennmaradó állományt milíciajellegű területvédelmi ezredekbe szervezi. A légvédelmi csapatok alapját a néhány éve nyugatról áttelepített légvédelmi hadosztály képezheti. A légierő kiépítését a repülőterek hiánya akadályozhatja. A volt szovjet légibázisok használatba vételéhez azok leszerelt és kiszállított berendezését pótolni kell.

A vizsgált államok fegyveres erői személyi állományának mennyiségi mutatói*

MUTATÓK	ÁLLAMOK	Magyar Közt.	Ausztria	Szlovákia **	Ukrajna	Románia	Szerbia	Horvát- ország	Szlovénia
Fegyveres erők aktív (fegyverben lévő) állománya (ezer fő)		80,8	52	48,6	230	181***	129***	105	15
Ebből hivatásos katona (ezer fő)		26,9	29,6	23,6	57,5	64,3***	89	35	5
Az aktív állományon belül a hivatások aránya %-ban		33,3	56,9	48,5	25	35,5	68,9	33	33
Fegyveres erők kiképzett tartalékos állománya (ezer fő)		192	200	150	1000	585	400	100	85
Fegyveres erők aktív állománya a lakosság %-ban		0,76	0,69	0,92	0,44	0,79	1,22	2,25	0,78
A sorállomány katonai szolgálatának időtartama (hónap)		12	8	18	18	12	12	10	7

* = Adatok forrása: The Military Balance, 1992—1993.

** = Becsült értékek a volt csehszlovák fegyveres erők adatai alapján

*** = Haditengerészet nélkül

A katonai védelemre vonatkozó szlovák elgondolások és hivatalos nyilatkozatok az európai értékek vállalását és a régió biztonsága erősítésének szándékát jelzik. Az évezred végére tervezett szlovák fegyveres erők — lehetőségeikből és nagyságrendjük-
ból adódóan — nem jelentenek fenyegetést a környező országok számára, a nemzeti védelmi funkció ellátására szükségszerűen elégségesnek értékelhetők. Szlovákia gazdasági helyzete és annak valószínű alakulása a vizsgált időszakban a hadsereg korszerűsítését feltehetően nem teszi lehetővé.

Ukrajna — a törvényhozás által elfogadott védelmi koncepció szerint — egyetlen államot sem tekint ellenségének, szomszédaival szemben területi követelései nincsenek, a volt Szovjetunió által a nukleáris és a hagyományos fegyverzetcsökkentésekről kötött egyezményeket a maga részére kötelező érvényűnek ismeri el. A koncepció célul tűzi ki Ukrajna atomfegyver-mentességét, beleértve e fegyverek előállításának, alkalmazásának és továbbadásának tilalmát. A nemzeti haderőt a függetlenség szimbólumaként értékeli és szükségességét a nemzetbiztonságot fenyegető fő veszéllyel, a szomszédos országok esetleges területi követeléseiivel indokolja. A fegyveres erők feladatát e külső veszélyek elhárításában jelöli meg és az ehhez ésszerűen elégséges nagyságú haderő létrehozását tűzi ki célul. A koncepció elutasítja bármilyen katonai szövetség gondolatát, mivel az — az ukrán felfogás szerint — a szuverenitás megsértésével jár együtt.

A Szovjetunió szétesésével az ukrán vezetés a volt szovjet hadászati második lépcső legharcképesebb, a legújabb harci technikával felszerelt csapatait örökölte.

A hadászati csapásmérő erőkből Ukrajna területén a föld alatti indítóállásokban 176, egyenként 6, illetve 10 robbanófejjel felszerelt nehézzrakéta, valamint 20—30 ha-

dászati bombázó repülőgép található. Ezen eszközök összességükben 1800/1900 atomrobbanófej, illetve atombomba célba juttatására képesek. A hadászati erőkről szóló FÁK-egyezmény, illetve az Ukrajna atomfegyvermentes státusát rögzítő nemzetközi egyezmény értelmében 1994 végéig e hadászati atomeszközöket megsemmisítésre Oroszországba szállítják. A hadászati második lépcső atomeszközei részére Ukrajna területén tárolt 2600 harcászati atomrobbanófej és atomlőszer kiszállítása 1992. június végéig megtörtént.

A hagyományos fegyverzetű nemzeti haderő kialakításának folyamatában az ukrán vezetés részéről a gazdasági problémák súlyának felismerése és a realitásérzék erősödése figyelhető meg. A fegyveres erők létszámát 1995-ig 200—230 ezer főre csökkentik és szervezetét a védelmi követelményeknek megfelelően alakítják át. A szárazföldi csapatokat 3—4 hadtestbe szervezik, hadtestenként 2—3 gépesített, harckocsi- és tüzér-, illetve egy harcihelikopter-dandárral. A légvédelmi csapatokhoz tartozó három vegyes repülőcsoport bombázó-, vadász- és szállítórepülő-ezredekből tevődik össze. A haditengerészet létrehozását a fekete-tengeri flotta felosztása során kapott, elsősorban partvédelmi célokat szolgáló hajóegységekből tervezik. A felsoroltakon kívül a köztársaság rendelkezik határőrséggel és milíciajellegű köztársasági gárdaegységekkel is.

A vázolt elképzelések realizálása esetén 1995-re mintegy 1000 km-rel távolodik keletre hazánktól az atomfegyverek létezéséből adódó atomkatasztrófák lehetősége. Az ország hatékony védelmére képes ukrán fegyveres erő e képlékeny és számos veszélyt magába rejtő térségben stabilizáló hatást fejthet ki, és a közös határra tekintettel növelheti hazánk katonai biztonságát is. Ha viszont az orosz—ukrán ellentétek kiéleződnek, vagy a mélyülő politikai és gazdasági válság Ukrajnában a törvényes rend felbomlását okozza, hazánknak is számolni kell a fegyveres összecsapások (polgárháború) másodlagos következményeivel, esetleg a szétesett hadsereg önállósult csapatainak határsértéseivel vagy átcsapásaival. Hasonló helyzet alakulhat ki, ha egy esetleges oroszországi politikai visszarendeződésre válaszul Ukrajnában a szélsőséges nacionalista politikai erők jutnak hatalomra és az Oroszországgal fennálló ellentéteket fegyveres úton próbálják megoldani.

Románia 1991 novemberében elfogadott új alkotmánya a nemzetközi kapcsolatok alapjaként rögzíti, hogy az ország a nemzetközi jog alapelvei és rendelkezései alapján erősíti és fejleszti békés kapcsolatait valamennyi országgal és ennek során a jószomszédi kapcsolatokra törekszik. Az alkotmány 3. cikkelye leszögezi, hogy „Románia területe elidegeníthetetlen”, vagyis eleve tiltja, hogy az ország valamely területéről lemondjon. a 117. cikkely a fegyveres erők feladatait az állam szuverenitásának, függetlenségének és egységének, valamint az ország területi integritásának és alkotmányos demokráciájának garantálásában jelöli meg. Megtiltja idegen csapatok belépését és áthaladását Románia területén.

A román biztonságpolitika kellő figyelmet szentel a védelmi rendszereknek, a katonai struktúráknak, korszerűsíti a hadsereg szervezetét, felszerelését és növeli mozgékonyosságát.

A román katonai doktrína szigorúan védelmi jellegű és hadászati célként az ország megvédését tűzi ki bármely irányból jövő agresszió esetén. Ezen agresszió elhárításának módját a doktrína a népi háború koncepciójában jelöli meg, amely a reguláris erőknek az arcvonalon vívott aktív tevékenységét és a népi védelmi alakulatoknak az időlegesen megszállt területen folytatott ellenállási harcát ötvözi.

A katonai biztonságra vonatkozó alkotmányos előírások, a biztonságpolitikai és a doktrinális elképzelések a nyugat-európai demokráciák elvárásaihoz közelítenek és a román katonapolitika védelmi irányultságát erősítik. Ugyanakkor, a fegyveres erők nagysága, szervezete, fegyverzete, a társadalomban elfoglalt helye és szerepe az előző állításnak némileg ellentmond, és a szovjet mintájú haderőket idézi.

A román fegyveres erők tervezett korszerűsítésének lehetőségét a gyengélkedő román nemzetgazdaság csökkenő teljesítménye rövid és középtávon eléggé behatárolja. Az 1992. évi román katonai költségvetés összege a Magyar Honvédség költségvetésének alig 83%-a. Ebből az összegből a magyarnál kétszer, egyes mutatóiban háromszor nagyobb román haderő fenntartása is csak a minőségi követelmények rovására tűnik lehetségesnek.

A jelenlegi hivatalos román katonapolitikai elképzelések és lépések, valamint a haderő potenciálja nem veszélyezteti a térség más államait. Mivel az 1989. decemberi hatalomváltás során nem történtett rendszerváltás, az csak egy hosszabb folyamat eredményeként jöhet létre, az átmenet során a román katonapolitika különbözőképpen alakulhat. Tekintettel arra, hogy Románia területi szempontból Magyarországgal kapcsolatban kielégített, állami szintű katonai erőszak alkalmazása ellenünk egy szélsőséges hatalomváltás esetén sem valószínű.

A volt Jugoszlávia területén folyó polgárháború reprezentálja a szerb katonapolitikai célokat és elképzeléseket. A nyilatkozatok szerint a hadsereg konkrét feladata az, hogy megvédje Szerbia és Crna Gora (Montenegró) területi egységét, függetlenségét bármely irányból jövő támadással szemben.

Szerbia és Montenegró katonai potenciálját a polgárháború személyi, anyagi és morális értelemben folyamatosan csökkenti. Az 1992. évi katonai költségvetés az előző évi bruttó hazai termék 20%-a volt, hasonló erőfeszítésre a háború, a szövetségi gazdasági kapcsolatok hiánya és az ENSZ-szankciók által sújtott szerb nemzetgazdaság csak részben és az állami tartalékok teljes felélésével lehet képes. Katonapolitikájukban jelenleg és a közeli jövőben a szerb nemzetállam katonai eszközökkel történő megteremtése és biztosítása rendelkezik abszolút prioritással. A többi volt jugoszláv tagköztársasággal fennálló ellentétek rendezése előreláthatóan az évezred végéig elhúzódik. Ennek során közöttük újabb fegyveres összecsapásokkal lehet számolni, amelyek hatásai hazánk déli határát is érinthetik.

A Horvát Köztársaság függetlenségének 1991. június 25-i deklarálását a szövetségi néphadsereggel vívott 15 hónapos háború követte, amely a köztársaságnak közel 25 milliárd USD anyagi kárt okozott, 10 000 horvát halálával és 215 000 külföldre menekülésével járt. Érthető, hogy a horvát katonapolitika erőfeszítését ilyen körülmények között a függetlenség védelmére és a horvátok lakta területek feletti ellenőrzés megszerzésére összpontosította.

A horvát fegyveres erőket a szövetségi területvédelmi csapatok bázisán hozták létre, így nagy mennyiségű könnyű, ugyanakkor a települések védelmében különösen hatékony fegyverzettel rendelkeznek. Szerbiához viszonyítva előnyt jelenthet a polgári demokratikus eszményekhez közelebb álló, jobbközép irányzatú politikai vezetés és az ebből adódó jobb kapcsolatok a nyugat-európai demokráciákkal. Ugyanakkor jelen van az erős horvát nacionalizmus is, amely az esetleges békés politikai rendezés ellen hat. Horvátország katonai biztonsága a Kis-Jugoszláviával

fennálló vitás kérdések megoldásától függ. Egy újabb háború Kis-Jugoszláviával hazánk részére az előzőekben jelzett következményekkel járna. Az ország nagysága, gazdasági és katonai lehetőségei miatt a politikai szándéktól függetlenül, potenciálisan sem jelent fenyegetést számunkra.

Szlovénia a szomszédaink között a legkisebb területű s lélekszámú állam fegyveres erőit tekintve is a legkisebb hadsereggel rendelkezik. Geostratégiai helyzete és a lakosság nemzetiségi összetétele a volt jugoszláv utódállamok közül a legkedvezőbb a háború következményeinek felszámolására. A szlovén haderő a szövetségi néphadsereggel vívott függetlenségi harc során alakult ki — a horváthoz hasonlóan — a szövetségi területvédelmi csapatok bázisán. Kiépítését a területvédelem elvének megfelelően folytatták, csak a védelemhez minimálisan szükséges nehézfegyvereket állítják rendszerbe. Az osztrákhhoz hasonló védelmi elképzelés és haderőstruktúra a hasonló katonaföldrajzi viszonyok között megbízható védelmet ígér, ugyanakkor semmilyen fenyegetést nem jelent a környező államok részére.

A Magyar Köztársaság katonai biztonságát fenyegető lehetséges veszélyek

A környező országok katonapolitikai elképzeléseinek és katonai biztonságuk várható alakulásának elemzése alapján a szerzők megállapítják, hogy *hazánkat jelenleg reális katonai veszély nem fenyegeti, s a jövőben is rendkívül kicsi a valószínűsége a szuverenitás, az állami lét elleni fegyveres agresszióknak*. Katonai biztonságunkra az évezred végéig a környező országok többségének instabil politikai és gazdasági helyzetéből adódó belpolitikai problémák következményei járhatnak veszélyekkel. E problémák a társadalmi, nemzetiségi és etnikai ellentétek kezelhetetlenné válása esetén robbanásszerűen jelentkezhetnek.

Legvalószínűbbnek a valamely szomszédos országban kirobbanó belső konfliktusok, polgárháborús események következményei tekinthetők. E jelenségekkel — Ausztria és talán Szlovénia kivételével — a környező országok mindegyikében számolni lehet. A lehetséges következmények a nagyarányú migráció, a harcoló felek által elkövetett véletlen vagy szándékos, esetleg provokatív jellegű határsértések és a fegyveres csoportok betörései, átcsapásai lehetnek. A menekülthullám kezeléséhez a határszakasz lezárására, a menekültek fogadására, ellenőrzésére, szállítására, elhelyezésére és ellátására van szükség, amelyekben a Magyar Honvédség szükség esetén anyagi-technikai lehetőségeivel vehet részt. A földi határsértések fokozott határőrizettel, a légtérsértések a légvédelem időbeni aktív tevékenységével csökkenthetők. A fegyveres csoportok (bandák) átcsapásai a fokozott készenlétben álló és gyorsan a helyszínre irányítható, e célra felkészített összefegyvernemi és harcihelikopter-alegységek lokalizáló és felszámoló tevékenységével kezelhetők.

A katonai veszélyek skáláján — valószínűségét tekintve — olyan helyzet kialakulásával is lehet számolni, amikor *valamely háborút vívó szomszédos ország hadereje részeivel megkísérli hazánk területét és légtérét felhasználni az ellenfelével szembeni kedvezőbb harcászati vagy hadműveleti helyzet kialakítására*. Ez előfordulhat a szerb—horvát konfliktus újbóli kirobbanása, vagy egy esetleges, a vitatott területek kapcsán kirob-

banó, román—ukrán, szlovák—ukrán háború esetén. E probléma a veszélyeztetett határszakasz időbeni megerősítésével és a belépést tiltó politikai döntést követően a határ védelmével és a betört csoportosítás visszaverésével kezelhető, az egyidejű politikai rendezésre törekvés mellett.

Az előzőeknél kevésbé valószínű, de nem zárható ki az sem, hogy a környező országok valamelyikében a jövőben olyan szélsőséges politikai erők juthatnak hatalomra, amelyek a belső problémák kivetítése, helyzetük stabilizálása céljából, valamely jól hangzó ürüggyel *egy korlátozott célú fegyveres támadást indíthatnak hazánk ellen*. A történelmi tapasztalatok szerint egy ilyen agressziót indokló prekonceptciók között leggyakrabban a megelőzés, a megbüntetés vagy a határkiigazítás szerepel. E támadás elhárításának sikerét a bevont erők gyors, határozott és aktív tevékenysége, a támadó erőknek a határ körzetében történő szétverése biztosíthatja. Mivel a támadás politikai célja erőteljes propagandát, a korlátozott jelleg pedig eleve korlátozott erejű támadó csoportosítást feltételez, jól működő felderítés esetén az azonos erejű elhárító csoportosítás időbeni összevonása az azonnali készenlétű csapatokból megoldható.

Amíg biztonsági környezetünkben — strukturálisan és a harceszközök jellegét tekintve — *támadó tevékenységre képes fegyveres erők léteznek, nem zárható ki teljes egészében a hazánk függetlenségének felszámolására irányuló agresszió lehetősége. Ennek valószínűsége azonban rendkívül csekély*. A globális és az európai biztonsági törekvések, illetve folyamatok fejlődése az évezred végéig nem torzulhat el olyan mértékben, amely a jelzett agressziót Európában elfogadhatóvá és megengedhetővé tenné, és ne váltana ki azonnali és határozott reakciókat. Ugyancsak nehezen valószínűsíthető hazánk és a környező országok valamelyike között olyan súlyú ellentét, amelynek megoldását ez az ország — vállalva a teljes nemzetközi elszigeteltséget — hazánk megsemmisítésével kísérelné meg. Az elemzések alapján az is megállapítható, hogy *Ukrajna kivételével egyetlen szomszédunk sem rendelkezik olyan gazdasági és katonai potenciállal, amellyel ezt a háborút, ésszerű kockázat figyelembevételével, a siker reményében vállalhatná*.

Amennyiben — minden eshetőséget számba véve — egy fegyveres agresszió mégis bekövetkezne, azt a *Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei szerint...*, aktív védelmi harctevékenységek folytatásával, vagyis hadászati védelemmel kell elhárítani, majd a megállított csoportosítást ellensapásokkal kell szétverni.

A *Magyar Honvédség összegezett harci lehetőségei* — a szomszédos államokhoz viszonyítva — *a negyedik helyet foglalják el*. E pozíció összhangban van a nemzetgazdaság lehetőségeivel és a lakosság létszámával.

A bruttó hazai termék 2,15%-át kitevő katonai költségvetés arányát tekintve — Szlovénia és Ausztria után — a legalacsonyabb érték. Ennek egy lakosra jutó része mennyiségében az osztrákénak alig 50%-át teszi ki. Az egy állampolgárra jutó védelmi költség csak Szlovéniában és Romániában alacsonyabb.

A magyar fegyveres erők aktív állománya a lakosság 0,76%-a, ez megfelel az európai átlagnak, viszont a hivatásosok 33,3%-os aránya a vizsgált államok között az egyik legalacsonyabb érték, ez minőségi szempontból nem a legkedvezőbb.

Az *alapvető harceszközök mennyisége és a minősége* — a szomszédos államokéval összevetve — *biztosítja a hatékony ellentevékenységet* (kivétel ez alól természetesen Ukrajna). A hadművelleti és a harcászati rakétaindító berendezések hiánya a védel-

mi képességet lényegesen nem befolyásolhatja, mivel a szomszéd államok még rendszerben lévő elavult eszközei hatékonyan csak atom- vagy vegyi töltettel alkalmazhatók, amelyekkel viszont szomszédaink sem rendelkeznek. A harci repülőgépek közül a szárazföldi csapatok támogatására szolgáló vadászbombázó és csata-, illetve többrendeltetésű repülőgépek hiánya az, amely a védelmi képességet bizonyos mértékig csökkenti. Ezt a hiányosságot a harci helikopterek csak részben ellensúlyozzák. A hagyományos fegyveres erők és fegyverzet csökkentéséről aláírt szerződés végrehajtását követően a bevont harceszközök arányai a részes államok között kisebb mértékben a Magyar Köztársaság javára változnak.

A Magyar Honvédség — a vázolt lehetőségek alapján — rendelkezik a szükséges képességekkel egy földrajzilag lehetséges agresszor támadásának visszaverésére, a politikai rendezés feltételeinek megteremtésére. *Védelmi képességének fejlesztése az évezred végig — a gazdasági lehetőségek összevetése alapján — összhangban tartható a szomszédos országok esetleges támadóképességének fejlődésével.*

Ugyanakkor problémát jelent, hogy a valószínűnek tekinthető veszélyek kezelésére szolgáló hatékony rendszer, valamint a mindenkor biztonsági kockázatokkal arányos és csak a legszükségesebb katonai erő és anyagi források felhasználását igénylő kezelési technikák még nincsenek részletesen kidolgozva.

A valószínű katonai veszélyek kezelésére szolgáló elképzelések (forgatókönyvek) kidolgozása kapcsán néhány alapkérdésre kellene választ találni: mennyiben alkalmazható a koalíciós fegyveres küzdelem előkészítésének és megvívásának keleti vagy nyugati elmélete az új körülmények és feltételek között; mi az, ami azokból adaptálható és mit kell a sajátos körülményeinknek megfelelően, önállóan kialakítani; hogyan teremthető összhang a lehetséges veszélyek jellege, a kezelésük módja és az erre szolgáló erő- és eszközrendszer között.

A hivatkozott tanulmány szerzői a környező országok és hazánk biztonságának várható alakulásának elemzését összefoglalva a következőket hangsúlyozzák:

- A környező államok katonapolitikai (védelmi) elképzeléseinek elemzése alapján megállapítható, hogy — az állami politika szintjén — azok mindegyike a térség békéjének és biztonságának, valamint a jószomszédi kapcsolatoknak az erősítését tűzte ki célul, agresszív szándékaik nincsenek. Fegyveres erőiket védelmi céllal és feladatokkal, az állam biztonsága végső garanciájaként tartják fenn. Kis-Jugoszlávia és Horvátország kivételével elfogadják az alakuló európai biztonsági rendszer alapelveit és igényeit. *Hazánkra veszélyes politikai, katonai szándék hivatalosan egyetlen szomszédunk részéről sem fogalmazódik meg.*
- A szomszédos államok fegyveres erőinek vizsgálatából olyan következtetés vonható le, hogy azok — az osztrák haderő kivételével — a katonapolitikai elképzelésekben rögzített átalakulás kezdeti szakaszában vannak, szervezeti felépítésük és fegyverzetük alapvetően a régi koalíciós igényeknek megfelelő. Az egyaránt kritikus gazdasági helyzetből adódóan e fegyveres erők fenntartási gondokkal küzdenek, korszerűsítésüket legkorábban az évtized második felében tervezik. *Egy hazánk elleni nagyméretű fegyveres agresszió lehetőségeiket meghaladná és kiszámíthatatlan kockázatot jelentene.*
- A volt szocialista országokban folyó rendszerváltás bonyolult és ellentmon-

dásos folyamatai, a válságjelenségek az évezred végéig ezen államok politikájának több lehetséges fejlődési irányát valószínűsíthetik. Előfordulhat, hogy a belső ellentmondások kiéleződése az államhatalom széteséséhez, polgárháborúhoz vagy szélsőséges politikai erők hatalomra kerüléséhez vezethet; e hatalom szélsőséges bel- vagy külpolitikai céljai érdekében a szomszédaival fennálló problémák háború útján történő megoldását is választhatja. E lehetséges negatív fejlődési tendenciákból következnek azok a katonai veszélyek, amelyek kezelésére fel kell készülni.

- Hazánk katonai biztonsága a közös múltból és a hasonló biztonság- és katonapolitikai elképzelésekből adódóan a szomszédos volt szocialista országokéhoz hasonló helyzetben van. A most alakuló vagy átalakuló fegyveres erőkkel összevetve, a Magyar Honvédség vezetési rendszere, a csapatok elhelyezkedése és a rendszerváltás előrehaladottabb helyzetéből adódóan a személyi állománynak a haza védelme iránti motiváltsága pozitívumként értékelhető.

A katonai védelem alapvető problémája lehet, ha azt egy új biztonsági helyzetben, más jellegű veszélyek esetén a haderő minden részletében a régi módon, régi szervezeti felépítésben akarná megoldani. A hatékonyabb konfliktuskezelési eljárások, az azokhoz szükséges erő- és eszközrendszer kialakításában az osztrák katonai vezetés vázolt elképzelései és a nyugat-európai demokráciák vonatkozó tapasztalatai adhatnak segítséget. Azok adaptálása mellett még nagyon sok újszerű problémát önállóan, katonai biztonsági helyzetünk várható alakulásának és az ország lehetőségeinek elemzése alapján kell megoldani.

Bognár Károly

A biztonság lehetséges modelljei Európában

Az európai ház, az európai konföderáció, az Atlanti-óceántól az Urálig, sőt azon túl terjedő demokratikus szövetség létrehozása, azaz az Egyesült Európa gondolata s az abból fakadó biztonság, stabilitás megteremtése már több ismert, nagy tekintélyű állami vezető és politikus részéről megfogalmazódott. Az ehhez vezető út azonban nagyon hosszú és bonyolult folyamaton keresztül vezet. Az európai országoknak együtt kell keresniük a békés egymás mellett élésre és a sokoldalú együttműködésre épített egyetemes biztonság megteremtésének lehetőségeit. A szerző ezt a folyamatot, az európai biztonság meglevő és lehetséges pilléreit, kiépült és létrehozandó intézményeit, a biztonságunk mint komplex rendszernek a lehetséges modelljeit vázolja fel.

Korunkban az egyes országok nemzeti keretekben és potenciállal elérhető, kielégítő biztonságáról — átfogó értelemben — beszélni nem egyéb, mint illúzió és fikció. Különösen vonatkozik ez a kis országokra. Az abszolút biztonság pedig még a közép- és nagyhatalmak számára is elérhetetlen. A mai világban ugyanis valamennyi ország — kisebb vagy nagyobb mértékben — függ a többiektől. Nem kivétel ez alól a valamennyi szempontból jelenleg egyetlen világhatalom, az Egyesült Államok sem. A biztonság legtöbb dimenziójában (politikai, gazdasági, katonai, ökológiai stb.) a világ vezető állama szintén rá van szorulva más országok együttműködésére, támogatására. Ilyen helyzetben az országok szükségszerűen partnerek lesznek, és együtt keresik az egyetemes biztonsághoz, a stabilitáshoz vezető utat, azaz békés egymás mellett élésre és sokoldalú együttműködésre, a nemzetközi biztonság megteremtésére vannak „ítélve”.

A nemzetközi biztonság fogalma és tartalma — a nemzeti biztonsághoz hasonlóan — felmerülésétől napjainkig jelentős fejlődésen ment át. Ennek nyomán követése jelenleg nem áll szándékunkban. Ezért csupán annak körvonalazására szorítunk, hogy jelenleg és a közeljövőben a nemzetközi biztonságon mit célszerű értelmezni. A nemzetközi tapasztalatok alapján célszerű definíciónak az alábbi tűnik: „A nemzetközi biztonság a nemzetközi viszonyok, az országok kapcsolatainak és sokoldalú együttműködésének olyan állapota, helyzete, rendszere, amely: kizárja és mérsékli a béke megsértését, a veszélyeztetés és fenyegetés bármely formájának alkalmazását a nemzetközi kapcsolatokban. A nemzetközi biztonság az államok azon biztos tudatára kell épülnie, hogy velük szemben mások nem alkalmaznak hátrányos, diszkriminatív intézkedéseket, betartják a nemzetközi jogi normákat. Garanciák szükségesek ahhoz, hogy más hatalmak az országokat nem támadják

meg és nem okoznak számukra komoly emberi veszteségeket, s jelentős politikai, erkölcsi, kulturális, anyagi és ökológiai stb. károkat. Az országok számára létfontosságú, hogy fegyveres támadás vagy bármiféle agresszió esetén más államok, nemzetközi szervezetek azonnali és hatékony segítséget nyújtsanak és kezdeményezzék, támogassák a békés megoldást.”

Az EBEÉ folyamatában részt vevő államok a fentiek megoldását az *európai kooperatív biztonsági rendszer* létrehozásában keresik. Ez a rendszer — a résztvevő államok által előzetesen elfogadott elvi, politikai, gazdasági, katonai, jogi, humanitárius, bizalom- és biztonság-növelő rendszabályokra, mint egyfajta kódexre támaszkodva — *már békében is működésbe hozható* a válság, a konfliktus és a háború megelőzése, elhárítása céljából.

Ennek érdekében a felek folytatják fegyveres erőik és eszközeik csökkentésére, a bizalom és biztonság erősítésére, az ellentétek és érdekütközések békés megoldására irányuló tárgyalásait, az erre vonatkozó erőfeszítéseiket. Ezek esetleges sikertelensége esetén pedig a felek a rendszer megtámadott tagállamainak megadják a szükséges segítséget, beleértve a katonai erő alkalmazását is. Ez a fajta biztonsági rendszer tehát a béke megőrzésére, a konfliktust és háborút megelőző időszakra helyezi a hangsúlyt, s kialakítja az ehhez szükséges mechanizmusokat is.

1.) Az európai biztonság meglevő és alakuló pillérei

Európában az ENSZ-en kívül számos más szervezet is a nemzetközi biztonság pilléréül szolgálhat a jövőben. E téren kontinensünknek jelentős előnye van más földrészekkel szemben.

a.) Európának megvan a saját és működőképes kontinentális biztonsági mechanizmusa, az *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet*, és előkészületben van az európai kooperatív biztonsági rendszer is. A résztvevő országok száma a volt Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásakor létrejött utódállamok, valamint Albánia, Csehország és Szlovákia felvételével 1992-ben már 52-re emelkedett. Területileg pedig átfogja a kanadai Vancouvertől az oroszországi Vlagyivosztokig elterülő hatalmas térséget, azaz három kontinensre terjed ki, fő tevékenysége azonban továbbra is Európára összpontosul.

A kelet—nyugati szembenállás időszakában az EBEÉ elsődleges feladata volt a két szövetségi rendszer és azok vezető hatalmai közötti háború, a katonai összeütközés elkerülése, a katonai erő és a fegyverzet lehető legalacsonyabb szintre való kölcsönös csökkentése, a megfelelő biztonság- és bizalommövelő rendszabályok kidolgozása. Ekkor az EBEÉ-folyamatban a katonai feladatok nyertek vitathatatlan többséget. A Varsói Szerződés megszűnésével, a Szovjetunió felbomlásával, a kitűzött leszerelési fegyverzetkorlátozási célok elérésével ez a szerep változóban van. Az EBEÉ tagállamai egymás politikai és gazdasági partnereivé váltak, s ennek megfelelő viszony alakult ki közöttük. Ennek folytán több új feladat elé került az EBEÉ. A katonai szerep csökkenése a politikai, gazdasági, nemzetiségi, környezetvédelmi, emberi jogi, kulturális stb. feladatokat, az ellentétek, viszályok, konfliktusok megelőzését, illetve csökkentését helyezte előtérbe, emellett nagyon fontos volt az egy-

kori Jugoszlávia és a hajdani Szovjetunió területén folyó háborúk, katonai konfliktusok megszüntetése, illetve mérséklése is. A befolyásgyakorlás lehetőségei pedig a jövőben elsősorban a gazdasági, technikai tudományos potenciáltól függenek és érvényesülnek majd, de nem lesz elhanyagolható a katonai erő mennyisége és minősége sem.

Ezzel az EBEÉ *nem válik sem a NATO, sem az Európai Közösség, később pedig a Nyugat-európai Unió konkurensévé*, nem alakul át védelmi, biztonsági szövetséggé, hanem jelentős belső hangsúlyeltolódással, de megmarad a helsinki záróokmányban, a párizsi Chartában rögzített keretek között. Ugyanakkor folytatja az európai kooperatív biztonsági rendszer előkészítését, amely az ezredfordulóig konkrét formát ölthet.

Az EBEÉ — a megváltozott funkcióhoz — már rendelkezik bizonyos intézményrendszerrel. Ezek az alábbiak:

- rendszeres külügyminiszteri értekezlet évenként;
- rendszeres kormányfői találkozó kétévenként;
- magas beosztású hivatalnokok találkozója a külügyminiszteri találkozók előkészítésére, s az abból adódó feladatok végrehajtására;
- EBEÉ-parlamenti közgyűlés alakult 1992 júliusában Budapesten;
- EBEÉ-titkárság van Prágában;
- konfliktusmegelőző központ működik Bécsben;
- választásokat megfigyelő iroda létesült Varsóban.

Az EBEÉ-nek a reá háruló feladatok eredményes végrehajtásához 1992 elején —*túl kellett lépni a kötelező konszenzuson*, hogy szükség esetén felléphessen valamely tagállama ellen is. A gyakorlati élet azonban azt mutatja, hogy szükség lenne *saját békefenntartó (béke-teremtő) erők létrehozására is*. Ezt azonban a tagállamok jelentős része egyelőre vonakodással fogadja. Ennek hiányában viszont az EBEÉ rá van és rá lesz szorulva az ENSZ és a NATO — nem mindig garantált — katonai segítségére, vagy a későbbiek során a Nyugat-európai Unióra, ha majd annak kiépül katonai intézményrendszere.

Az EBEÉ intézményei a hatáskörükbe tartozó területen és kérdésekben *gyorsabban, hatékonyabban* tudnának szükség esetén közbeavatkozni, mint az ENSZ, mert — a közeledés mellett — *nagyobb a hely- és szakismeretük*, valamint az *érdekeltségük* is, hiszen bármely konfliktus elsősorban a szomszédokra vagy a közeli országokra terjedhet át. Egyben *mentesítenék az ENSZ-et* az ilyen feladatoktól, s az jobban tudná figyelmét és erőfeszítéseit más kontinensekre és régiókra összpontosítani, ahol kevésbé vannak meg a problémák helyi erőkkel való megoldásának feltételei.

b.) A világkép, a hatalmi struktúra változásai, a hidegháború és a szembenállás megszűnése következtében változás alatt áll a jelenkor legstabilabb és leghatékonyabb szövetségi rendszere, a NATO is, amelynek 1991 őszén módosult a stratégiai koncepciója és a katonai doktrínája. 1994 januárjában pedig elkezdődik a szövetség rendeltetésének, feladatainak, szervezeteinek újbóli meghatározása is.

Mindezek figyelembevételével a következő évtizedre a NATO jövője az alábbiak szerint prognosztizálható:

- az Egyesült Államok továbbra is megtartja a közeli években módosítandó NATO-n belüli vezető szerepét, gazdasági problémái és más hazai gondjai miatt azonban csökkenti katonai részvételét a szövetségben. Ez megmutat-

kozik az európai katonai jelenlét, s a NATO anyagi költségeihez való hozzájárulás jelentős csökkentésében;

- erősödik a szövetség politikai szerepe és jellege — konkrét ellenség hiányában —, ugyanakkor markánsabbá válik, erősödik a NATO két alapvető pillére (észak-amerikai és európai) való kirajzolódása, tagolódása. Az európai pillért az európai tagállamok meghatározott és a Nyugat-európai Unióba is integrált fegyveres erői alkotják majd. A NATO új tagokkal való bővítése hosszabb és kétlépcsős folyamat lesz, kezdetben valószínűleg társult (vagy pedig politikai, szervezeti) tagsággal.

A NATO teljes jogú európai tagállamainak száma az ezredforduló tájáig várhatóan az eddigi marad. A francia fegyveres erők a NATO katonai szervezetébe formálisan a Nyugat-európai Unión keresztül áttételesen integrálódnak majd. A posztoszocialista országok közül néhánynak a teljes jogú felvételére korábban csak akkor kerülne valószínűleg sor, ha a FÁK-ban vagy Oroszországban részleges visszarendeződés és totalitárius uralom következne be, ami komoly veszélyt jelentene Közép- és Nyugat-Európa számára (a NATO vezetése jelenleg nem hagyhatja figyelmen kívül Oroszország és Ukrajna biztonsági igényeit sem);

- megkezdődik a viszonylagosan önálló, de a NATO-ba integrált Nyugat-európai Unió katonai erejének kialakulása európai parancsnokság alatt;
- csökken a fegyverek mennyisége, de tökéletesedik azok minősége, s a tagállamok nem lépik túl az 1990. és 1992. évi bécsi egyezményben meghatározott kereteket;
- a NATO, majd a Nyugat-európai Unió vegyes katonai ereje az ENSZ Biztonsági Tanácsa, vagy az EBEE vezető szervei kérésére — eredeti feladatai elsődlegességének megtartásával — részt vesz konfliktusmegelőző, békefenntartó, béketeremtő, békehelyzetet visszaállító tevékenységekben, az illetékességi terület határain kívül is, de nem lesz automatikusan az EBEE meghosszabbított karja;
- a posztoszocialista országok az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsban, vagy a NATO más újonnan létrejövő szerveiben kapnak lehetőséget együttműködésre, segítségre, közelebb kerülésre, de valószínűleg még évekig nem kapják meg a NATO nemzetközi jogi érvényű politikai és katonai garanciáját biztonságuk szavatolására. Erre csak az EK és a Nyugat-európai Uniói tagságának elnyerése esetén s a meghatározandó feltételek megteremtése után számíthatnak.

c.) Az *Európai Közösség* megindult az Európai Unióvá válás útján, a maastrichti megállapodás alapján, bár az 1992—1993-ban több — nem várt — akadállyal járt. Ezek zömmel a tagországok állami szuverenitása jelentős — eddiginél is nagyobb — mérvű feladásának elkerülhetetlenségéből adódtak. Az 1992. 2. 7-én aláírt maastrichti szerződés alapján ugyanis 1993. 1. 1-jétől a közösségben az emberek, pénzek, áruk és szolgáltatások szabadon, minden korlátozás nélkül mozoghatnak. Ezzel a lépéssel viszont az Európai Közösség a világ legnagyobb potenciális gazdasági hatalmává vált, amely rendkívül fontos szerepet játszik a világgazdaságban, az Egyesült Államok és Japán mellett.

Európa gazdasági, tudományos-technikai, szociális és természetvédelmi biztonsága és stabilitása egyértelműen az időközben Európai Unióvá átalakuló nagy

létszámú, nagy területű és óriási gazdasági potenciállal rendelkező Európai Közösségtől függ majd. De nem marad jelentős hatás nélkül ez a közösség a biztonságpolitika katonai dimenziója esetében sem. (A maastrichti szerződés például a biztonságpolitika gazdasági kérdéseit teljes egészében — beleértve a fegyverkezést is — közösségi ügyé tette.)¹

Az Európai Közösség máris részt vállal a kontinensen belüli válságok, háborúk, konfliktusok békés, politikai eszközökkel való rendezésében. Az ilyen tevékenység a jövőben nagy mértékben fokozódhat, s új formákat is ölthet.

Az európai biztonság egyre fontosabb és nagyobb szerepet betöltő szervezetévé válik a Nyugat-európai Unió, amely eredetileg brüsszeli egyezményként 1948-ban együttműködési és védelmi feladatokra, 50 évre szólóan alakult meg, majd 1954-ben kapta meg jelenlegi nevét, s 5-ről 7-re nőtt tagállamainak száma (Benelux-államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és az NSZK). 1988-ban felvették Spanyolországot és Portugáliát. A Nyugat-európai Unió — amely eddig a NATO árnyékában igen szerény szerepet játszott — 1992. november 20-án az európai biztonság szempontjából további új és fontos lépésre szánta el magát a tagállamok külügy- és védelmi minisztereinek római ülésén: 6 új országot vettek fel. Teljes jogú tagként Görögországot, társult tagként pedig Izlandot, Norvégiát és Törökországot, s megfigyelői státuszt kapott Dánia és Írország. 1992 nyarán társult tagságért folyamodtak az akkor még „visegrádi hármak” is, de erre konkrét választ nem kaptak.

A Nyugat-európai Unió az a tisztán európai országokból álló szervezet, amely a biztonsági garanciákat deklarálta szavatolja tagjainak. Ezt a tagországok nyilatkozata — többek között — az alábbiak szerint rögzíti.²

„1.) A Nyugat-európai Unió tagállamai egyetértének abban, hogy szükség van a valódi európai biztonsági és védelmi identitás kifejlesztésére és a védelmi kérdésekben nagyobb európai felelősség vállalására. Erre az identitásra lépcsőzetes folyamat útján több, egymást követő fázissal kell törekedni. A Nyugat-európai Unió az Európai Unió kifejlesztési folyamatának integrált alkotórésze lesz és nagyobb hozzájárulást jelent az Atlanti Szövetségen belüli szolidaritáshoz...

2.) A Nyugat-európai Unió az Európai Unió védelmi eleme lesz, s az Atlanti Szövetség európai pillére erősítésének eszközeként fejlődik...

A közös kül- és biztonságpolitika átfogja mindazon kérdéseket, amelyek az Európai Unió biztonságát illetik, s amelyhez hosszabb távon a közös védelmi politika meghatározása tartozik, amely adott időben a közös védelemhez vezethet...

3.) A cél az, hogy a Nyugat-európai Unió fokozatosan az Európai Unió védelmi komponensévé épüljön ki...

4.) A cél az, hogy a Nyugat-európai Unió az Atlanti Szövetség európai pillére erősítésének eszközeként fejlődjön. Ennek megfelelően a Nyugat-európai Unió kész arra, hogy a szövetséggel a szoros munkakapcsolatokat továbbfejlessze, s a tagállamai felelősségét és hozzájárulását a szövetségen belül megerősítse...”

A fenti nyilatkozat a továbbiakban tartalmazza még:³

— a Nyugat-európai Unió rendelkezik tanáccsal, főtitkársággal, tervezőtörzsszel (kb. 40 fő), s alárendelt katonai egységekkel;

— szoros lesz az együttműködés a NATO főtitkárságával, ezért az unió főtitkárságát Londonból Brüsszelbe helyezik át (amely már meg is történt);

- szoros katonai együttműködés lesz a logisztika, a szállítás, a kiképzés és a hadászati felderítés terén;
- az unió tagországainak vezérkari főnökei találkozókat tartanak;
- tovább vizsgálják a fegyverkezési együttműködést egy európai fegyverkezési ügynökség létrehozása céljából;
- vizsgálják egy európai biztonsági és védelmi akadémia létrehozását;
- a nyilatkozatban foglalt célok végrehajtását, s tapasztalatait 1996-ban áttekintik.

Mindezek összességükben igen komoly elhatározottságot és eltökéltséget fejeznek ki annak érdekében, hogy a Nyugat-európai Unió tagállamai önmaguk garantálják biztonságukat politikai és katonai téren egyaránt. Az unió tagjává válni tehát kellő erőn nyugvó garanciákat is jelent majd egyben az adott ország számára.

A Nyugat-európai Unió 1992. június 19-én és a külügy- és a védelmi miniszterek részvételével megtartott tanácskozásnak egy programjára első ízben meghívták a „visegrádi hármak”, valamint Románia, Bulgária és a három balti állam hasonló tisztégviselőit is. Ez azóta többször megismétlődött. Ebből az vehető ki, hogy az unió létrehozza majd a saját együttműködési tanácsát a kívülálló európai országok egy részének bevonásával.

Az unió a jövőben olyan helyzetekben fejthetné ki békerendőri szerepét, amelyekben a NATO nem tud, vagy nem akar beavatkozni. Az egyes akciókban való részvétel — ENSZ- vagy EBEE- felkérés alapján — a tagállamok számára önkéntes lenne, s ahhoz a miniszteri tanács egyhangú döntése szükségeltetne.

Fontos még annak tisztázása, hogy a Nyugat-európai Unió nem a NATO alternatívája, attól különálló vagy független szervezet, hanem az Atlanti Szövetség szerve része, annak európai pillére lesz (önálló katonai parancsnokságot éppen ezért nem is terveznek). Ez megnyugtatóan hat az USA politikai és katonai vezetésére. Az unió lényegében betölti az Európai Közösség és a NATO közötti híd szerepét is.

d.) A Független Államok Közössége (FÁK) az elkövetkező évtizedben — államok feletti funkciója behatárolt lévén — nem tölt be teljes értékű stabilizáló szerepet a poszt-szovjet országok között, bár a közös fegyveres erőt 1993 szeptemberétől kollektív békefenntartó erőnek hívják. Az 1993. október elején történt fegyveres puccskísérlet azt mutatja, hogy az orosz vezetés még saját országában is csak több év eltelte után lesz képes (politikailag, gazdaságilag, szociálisan stb.) stabilizálni a belső helyzetet. A többi FÁK-ország pedig egyelőre a politikai, gazdasági és részben katonai önállóság felé halad. Eközben sok vitás kérdés merül fel a volt Szovjetunió volt köztársaságai között, amelyek katonai konfliktusok és helyi háborúk formáját is ölthetik. Ezt veszélyesebbé teszi, hogy még több állam rendelkezik atomfegyverrel és azok hordozóeszközeivel.

Az államok között csak a hadászati támadóerők kérdéseiben van viszonylagos egyetértés, fel-fellángoló vitákkal. Hagyományos haderejéről azonban minden köztársaság önállóan gondoskodik.

e.) Fontos szerepet tölt be kontinensünkön az Európa Tanács, amelynek Románia felvételével 1993. október eleje óta már 32 tagja van. Ezek száma a jövőben várhatóan tovább növekszik majd, mivel tagságra vár Albánia, Fehér-Oroszország, Horvátország, Lettország, Moldova, Oroszország és Ukrajna is (hazánkat 1990. 11. 06-án vették fel).

2) A lehetséges európai biztonsági modellek

Az európai kooperatív biztonsági rendszernek — elvileg és gyakorlatilag — több eltérő modellje lehetséges. Ezek közül csak a néhány legvalószínűbb változatot tekintjük át tézisszerűen, a részleteket mellőzve.

a.) *A multipoláris biztonsági rendszer* kialakulásának sok a támogatója. Köztük van a NATO tanácsa, a NATO főtitkára és mások. Ezt az egymásra kapcsolódó intézmények rendszere alkotná, amelynek előreláthatólag fő elemei lesznek majd: az Atlanti Szövetség, az Európai Közösség, a Nyugat-európai Unió, az Európa Tanács, az EBEÉ ...³

Egy ilyen konstrukcióban (a szerző véleménye szerint — a szerk.) az alábbi előzetes és nagybani szereposztás alakulhatna ki:

- az EBEÉ nyújtana az átfogó keretet a politikai, diplomáciai, bizalom- és biztonság-növelő, leszerelési és fegyverzetkorlátozási egyezményekhez;
- a NATO biztosítaná kontinentális méretekben (a FÁK-országokat kivéve) a katonai konfliktusok megelőzését, a béke megőrzését, a katonai visszatajtást, a katonai együttműködést, a katonai garanciákat, a katonai rendteremtést;
- az Európai Közösség (unió) a gazdasági, tudományos-technikai, kereskedelmi, információs kapcsolatok bázisa lehetne;
- a Nyugat-európai Unió az Európai Unió katonai-védelmi funkciót teljesítené;
- az Európa Tanács tevékenysége a kulturális, a szociális, a nemzetiségi, a menekültügyi, a jogi stb. kapcsolatokra összpontosulhatna.

A tevékenységi határok és a hatáskörök pontos meghatározása — a jelenleg vázolatokon túl — rendkívül gondos és sokoldalú mérlegelést tenne szükségessé az országok között.

Egy ilyen kooperatív biztonsági rendszer mellett az alábbiak szólnak:

- létezik (vagy rövidesen létrejön) valamennyi eleme, s azok létjogosultsága, hatékonysága az életben már bebizonyosodott;
- tervező-szervező munkával a közöttük levő kapcsolat, együttműködés, jog- és hatáskör harmonizálható, szabályozható;
- három kontinensre terjedne ki, átfogná az északi félteke nagy részét, stabilizáló hatása a földkerekség egészére kihatna;
- nem kirekesztő jellegű, befogadná a FÁK tagállamait, közülük a katonai nagyhatalmi státust birtokló Oroszországot és így megszüntetné a jövőbeni esetleges szembenállás lehetőségét (Oroszország készséggel csatlakozna a NATO által adandó garanciákhoz is);
- létrehozása viszonylag rövid időn belül (3—5 év) megvalósítható lenne különösen nagyobb anyagi ráfordítás nélkül.

A rendszer hiányossága lenne:

- túl nagy területre terjedne ki, ahol a biztonság több eltérő szintje, foka érvényesülne (esetleg helyi háborúk, fegyveres konfliktusok is folynának);
- tekintélyes tervező, szervező apparátus kellene a helyzet áttekintésére, a javaslatok kidolgozására, a határozatok végrehajtásának ellenőrzésére;
- működési mechanizmusa hosszadalmas lenne. Az EBEÉ jelenlegi döntési folyamata lassú, utána a fegyveres erő alkalmazását igénylő kérdésekben a NATO vagy a Nyugat-európai Unió (később Európai Unió) vezetésének is állást kellene

foglalni (hozzájárulni vagy elutasítani), s csak ezután kezdődhetne meg az előkészítés. (Külön problémát jelentene a NATO-ban szokásos konszenzus elérése.)

b.) *A NATO-ra épülő egypólusú kooperatív biztonsági rendszer.* Objektív értékelés szerint ez a szövetség az egyetlen a második világháború után, amely teljes egészében sikeres volt és betöltötte feladatát. Tagsága, szervezete, vezetési rendje, működési, hatásköri jogállása rendezett és kialakultnak vehető.

Mint az európai biztonsági rendszer — egyik lehetséges — modellje kétféleképpen működhetne:

- tagjai száma változatlan maradna, s az EBEÉ megfelelő fórumának kérésére biztosítaná — garanciák megadásával s szükség esetén hatékony tevékenységgel — a békét, a katonai konfliktusok és a háborúk megelőzését az egész kontinensen politikai, diplomáciai és katonai eszközökkel;
- tagságát fokozatosan és lépcsőzetesen kibővítené, ezt azonban a jelenlegi vezetés — különböző okok folytán — még nem tűzi napirendre. Ezen álláspont változása esetén először társult, azaz politikai, majd később rendes tagként felvenné soraiba a kontinens azon országait, amelyek azt igénylik, s a kialakítandó feltételeknek is megfelelnek.

Mindkét változat mellett és ellene is több érv szól, amelyek alapos mérlegelést igényelnek.

Mellettük szól, hogy:

- a NATO a földkerekség legszervezettebb, leginkább megszilárdult védelmi szövetsége, amely a legnagyobb és a leghatékonyabb katonai erőt birtokolja, s mint ilyen, nagy politikai és katonai tekintélyt is élvez;
- több mint 40 éves tapasztalata van a politikai, diplomáciai és katonai kérdések megoldásában, a problémák kezelésében;
- minden pótlólagos ráfordítás nélkül rendelkezik mindazon vezető szervvel, katonai erővel és eszközzel, amelyet a biztonsági garanciák igényelnek;
- rendkívül gyors és megbízható vezetési rendszere lévén, rövid időn belül be tud avatkozni a kontinens bármely részén.

Ellene hat, hogy:

- a szövetség egyelőre csak az alapító szerződésen rögzített feladatokra és működési területre illetékes. Újabb feladatok vállalása, az illetékességi terület kibővítése csak szerződés-, egyes tagállamoknál pedig amellet még az alkotmánymódosítás útján érhető el, amelybe a tagállamok nem szívesen mennének bele (meghatározó lesz a kérdésben a NATO 1994. januári csúcsertekezlete, s a későbbi tanácskozások is);
- megnövekednének a szervezet problémái, nehezen lehetne konszenzust elérni több kérdésben, sőt számolni kellene ennek az elvnek az esetleges feladásával is, ami csorbítaná a szövetségen belüli demokráciát és összhangot;
- anyagi, tudományos-technikai, jogi, humanitárius, kulturális illetékessége nem lévén, a szövetség a biztonság ezen dimenzióiban egyedül nem tudna megfelelni az elvárható igényeknek;
- az észak-amerikai és a nyugat-európai népek nem szívesen áldoznák fiaik életét és véré a kontinens távoli, tőlük idegen területein Európa csendőréként (pl. a Bundeswehr esetében ennek alkotmányi akadálya is van);

- növelné a szövetség és a tagállamok anyagi megterhelését, amit nem szívesen vállalnának;
- Oroszország és Ukrajna — esetleges kirekesztése esetén — kifogásolhatná a NATO keletebbre való kiterjesztését, azt a NATO és a Varsói Szerződés között kötött — és az akkori, 1990. évi status quón alapuló — megállapodások felrúgásának, biztonsági érdekeik csorbulásának minősíthetnék.

Számos jele van annak, hogy a NATO hajlandó részt venni Európában konfliktust megelőző, békefenntartói feladatokban, válságkezelési akciókban. Sőt felelős NATO-vezetők nemegyszer kijelentették, hogy a szövetség nem maradna tétlen, ha veszály fenyegetné egyes posztoszocialista országok biztonságát. Ez ugyan még nem nemzetközi jogi garancia, de már kifejezi a politikai, diplomáciai segítségnyújtás iránti szándékot és az elkötelezettség bizonyos szintjét. Ezt a készséget várhatóan az 1994. januári csúcsertekezleten nyomatékosan megerősítik.

Amellett, hogy a NATO elsődlegesen a tagállamok biztonságának garantálását tartja feladatának, máris megjelentek ezen túlmutató szándékok és elkötelezettségek is. Így például 1991 nyarán, a koppenhágai értekezleten ez így konkretizálódott: „A mi biztonságunk elválaszthatatlan valamennyi más európai országétól.”⁵ Ezzel a NATO lényegében elismerte érdekeltiségét Európa biztonságában. Az 1992-ben Oslóban ülésező NATO-csúcsertekezlet viszont már tevőleges részvételt is kilátásba helyezett: „A NATO-országok készek arra, hogy egyes esetekben békefenntartói feladatokra az EBEE rendelkezésére bocsássák erőforrásaikat és szakismereiteiket. A NATO főfeladata azonban a szövetség védelme, a tagállamai biztonságának, integritásának megővése marad. Csak ha ezt a feladatot teljesíti, lehet egész Európa stabilizáló támasza is.”⁶

A fenti példák arra mutatnak, hogy a NATO vezetésében megvan az akarat és készség arra, hogy a szövetség stabilizáló, biztonságnövelő szerepe egész Európában érvényesüljön.

c.) *Bár az egypólusú, a Nyugat-európai Unióra (Európai Unióra) épülő kooperatív biztonsági rendszer és koncepció még nem teljesen kialakult, s egyes elemei csak néhány év múltán funkcionálnak, lenne mód olyan megoldások előzetes és időbeni beiktatására, amelyek lehetővé tennék a kontinens vagy annak nagy része biztonsági igényeinek kielégítését.* Az előzőekben volt már arról szó, hogy az unióval a NATO módosítási terveiben hogyan számolnak (európai pillér!). Szükséges még megemlíteni, hogy az uniót olyan „kétpályájú útnak” kívánják kiépíteni, amelynek egyik sávja a NATO-ba, a másik pedig Európa önállósodása felé vezet, azaz egyidejűleg erősíti mindkettőt, s így betöltene közöttük az összekötő híd szerepét is. Persze ehhez az is szükséges, hogy az unió magába foglalja az Európai Közösség országait és az európai NATO tagállamokat, valamint a később csatlakozó más, semleges és volt szocialista országokat is. Csak így válhat a majdani Európa védelmi elemévé, szervezetévé.

Ez az unió tehát egyesítené magában Európa meghatározó politikai, gazdasági és katonai erőit, s így — mint ilyen — nemcsak a tagállamok, hanem az egész kontinens biztonságának hordozója lehetne. Politikai és gazdasági téren az Európai Közösségre (unióra), katonailag pedig a NATO teljes katonai potenciáljára támaszkodna.

Ennek megvalósításához azonban többévi előkészítő, tervező, szervező tevé-

kenységre van szükség. (A FÁK országai kívülmaradása esetén közös megállapodás rögzíthetné az illetékességi határokat és az együttműködés kereteit.)

Az unióban a katonai szervezet kiépülőben van. Az első nagyobb katonai szervezet a francia—német közös Európa-hadtest (amely egyben NATO-alárendeltségű is), amelyet valószínű további alakulatok követnek majd. Szervezés és építés alatt áll az unió műholdas megfigyelő és tájékoztató rendszere is, főleg francia, olasz, spanyol közreműködéssel.

Az előzőekben vázolt modell *mellett szól, hogy:*

- nagyobb lenne európai identitástudata, felelőssége, helyi ismerete, mint a NATO-nak;
- segítené Európa biztonsági önállósodását, kikerülését az USA gyámsága alól;
- Európa kisugárzó hatása, példaereje jobban érvényesülne a többi kontinensen is;
- hozzájárulna Európa reneszánszához, világhatalmi szerepének esetleges kiteljesedéséhez;
- az ENSZ és az USA jobban tudná érvényesíteni stabilizáló és biztonsági küldetését más kontinenseken, illetve régiókban.

A változat *ellen hat, hogy:*

- az USA világhatalmi konkurensévé nőhetné ki magát, amit egyes ottani vezető körök nem fogadnának lelkesedéssel, sőt ellenkezést válthatna ki;
- a tagállamok érdekeit közvetlenül nem szolgáló bonyodalmakba, konfliktusokba keverednének az ilyenekhez nem szokott nyugat-európai államok;
- az eddiginél nagyobb anyagi, katonai terhet, veszteséget jelentene az unió tagállamainak;
- többéves előkészítő, tervező munkát igényelne, be kellene gyakorolni a működést, vezetést, együttműködést stb.

d.) A távlati jövőben elméletileg felmerülhet egy *európai konföderáció keretében kiépülő kooperatív biztonsági rendszer* létrehozása is. Ez közös politikát, gazdasági, pénzügyi egyeztetést, biztonsági és védelmi előkészületeket igényelne, s ezeken a területeken garanciákat is biztosítana.

Az egyesült Európa gondolata nem új. Az utóbbi években felmerült ez Gorbacsovnál az „európai közös ház” formájában, Mitterrand 1990-es újévi beszédében a 90-es években fokozatosan megvalósítható „európai konföderáció” képében. Thatcher asszony — még brit miniszterelnökként — szintén hangot adott egy ilyen elképzelésnek 1990 tavaszán, amikor arról beszélt, hogy „nagy horderejű előrelépést kell tenni a demokrácia olyan nagy szövetségének létrehozása felé, amely az Atlanti-óceántól az Urálig terjed és azon túlra.”⁷

De beszélt ilyenről 1992 nyarán Hans-Dietrich Genscher, az NSZK volt külügyminisztere is: „Kell nekünk egy európai konföderáció is. Perspektívában egy föderális vagy konföderális rendszer az európai államok között sok probléma élet elvonná.”⁸

Ilyen konföderáció létrejöttével — amely az állami szuverenitás, a nemzeti érdekek nagyfokú feladását jelentené — a maastrichti szerződés ratifikálásánál keletkezett bonyodalmakat és nehezégeket is figyelembe véve, csak a következő évszázad első harmadában lehet esetlegesen számolni. Ezért ezt a kérdést tovább nem is részletezzük.

e.) Az európai biztonsági rendszerrel részben egyenértékű lehetne a szövetségi rendszerbe nem tartozó országok számára az a megoldás is, ha:

- az egyetlen létező szövetségi rendszer vagy annak nukleáris fegyverekkel is rendelkező hatalmai nemzetközi jogi érvényű kötelezettséget vállalnának a kívülálló országok biztonságának kollektív garantálására;
- egyes nagyhatalmak kétoldalú biztonsági garanciális szerződések útján fűznék magukhoz az államok egy-egy csoportját (ez kirekesztő jellege miatt sok bonyodalommal, előbb vagy utóbb blokkosodással járna, s konfrontációk forrása lehetne);
- a NATO és Oroszország együttesen vállalna biztonsági garanciát az EBEÉ illetékességi területére. (Az utóbbi országot azonban nem mindenki látná szívesen.)

Végső soron ilyen megoldások is erősítenék az egyes kisebb, katonailag gyengébb országok katonai biztonságát. A nagy és erős szövetséges tudata megnyugtató hatást gyakorolna a mai nyugtalan világban.

A kérdést összefoglalva az alábbi megállapítások, következtetések vonhatóak le:

- a nemzetközi biztonság feltételei megteremtésének előmunkálatai során nem szabad csak egy megoldásra alapozni, több modellt vagy azok kombinációját is figyelembe kell venni;
- a modell megválasztásánál — ha erre egyáltalán van mód — a hatékonyság, a nyújtott garanciák értéke, megbízhatósága elsődlegesen a mérvadó, azonban nem hagyható figyelmen kívül az időtényező, a költségkihatás sem;
- a megválasztandó modell lehetőleg a biztonság átfogó értelemben vett valamennyi dimenziójában nyújtson oltalmat, védelmet, segítséget vagy legalábbis — közvetlen vagy közvetett — garanciákat;
- az államok között biztonsági téren is — éppen úgy, mint személyek között — a legerősebb összekötő erő a kölcsönös érdekek felismerése.

A biztonsággal hivatalból foglalkozó szervezeteknek és intézményeknek, illetve a tudományos kutatóknak az előzőekben jelzett alternatívákkal, illetve azok esetleges kombinálásának lehetőségével már most foglalkozniuk kellene, hogy e témakörben megalapozott, a nemzetközi fórumokon is képviselhető magyar álláspont alakuljon ki. A vázolt megoldások ehhez némi alapul szolgálhatnak.

JEGYZETEK

- 1.) Europäische Sicherheit, 1992. évi 4. száma, 222—223. old.
- 2.) Europa-Archiv, 1992. 7. száma, D 295—298 old.
- 3.) U.o.
- 4.) Lásd: Europäische Sicherheit, 1992. évi 5. száma, 254. oldal.
NATO Brief, 1992. évi 5. száma, 5. old.
Europäische Sicherheit, 1992. évi 10. száma, 540. old.
- 5.) Europäische Sicherheit. 1992. évi 8. száma 421. old.
- 6.) U.o.
- 7.) Népszabadság, 1990. március 31. száma, 2. old.
- 8.) Europäische Sicherheit, 1992. évi 6. száma, 314. old.

Pekó József

A magyar honvédelmi stratégia néhány időszerű elvi kérdése

A szerző a cikk bevezető részében hangsúlyozza, hogy az MK honvédelmének alapelveire építve, gyakorlati érvényesítése érdekében szükség van a honvédelmi stratégia kialakítására, amelyre épül honvédelmünk új rendszere, az ország védelme. Ebből kiindulva — és az 1992. évi 1., 2. számban megjelent témához kapcsolódó, azt mintegy előkészítő cikkeiben megfogalmazottakra támaszkodva — felvázolja a honvédelmi stratégia általános elvi pilléreit, lehetséges tartalmának főbb elveit és következtetéseiben összegezi a témával kapcsolatos mondanivalójának, javaslatainak lényegét. Zárómondatában egy korábban használt, a jelenleginél egységesebben értelmezett kifejezésre utal, mely szerint: a honvédelmi alapelvek és a honvédelmi stratégia együtt honvédelmi doktrínának nevezhető.

Térségünk államai társadalmi-politikai, gazdasági és katonai rendszereinek a 90-es évek elejéig végbement forradalmi erejű széthullása alapjaiban új európai biztonsági és védelmi helyzet kialakulásához vezetett, egyidejűleg a korábban is meglévő potenciális veszélyek felszínre kerülését és aktivizálódását is magával hozta. Közép- és Kelet-Európában olyan veszélyekkel és nemritkán fenyegetésekkel is terhes biztonsági helyzet és állapot alakult ki, melynek garanciaértékű kezelése Európa egésze számára fontos, a közvetlenül érintett államoknak pedig alapvető biztonsági érdeke. Ez a körülmény Európa, de mindenekelőtt térségünk államainak korábbi biztonsági és védelmi doktrinális nézetrendszereit és stratégiáit is elavultá tette, és helyükbe újak megalkotását és érvényesítését kényszeríti ki. Ma tehát szükségszerűen az új biztonsági és védelmi feltételekhez igazodó doktrínák és stratégiák megalkotásának és gyakran azok aktív funkcionálásának időszakát is éljük.

Az új biztonsági feltételek és körülmények új biztonsági és honvédelmi doktrinális nézetrendszer, valamint annak lényegét és követelményeit kifejező biztonsági és honvédelmi stratégia érvényre juttatását indokolja a Magyar Köztársaság (MK) számára is. Biztonsági stratégiánk — a biztonsági alapelvek bázisán — lényegét tekintve már kialakult, elemei az országot érhető veszélyek kezelésében és a külső biztonsági garanciák építésében a gyakorlatban is funkcionál.¹ Biztonsági stratégiánk védelmi jellegű részeként hosszabb időszakra szóló, az MK honvédelmi alapelveinek lényegét kifejező honvédelmi stratégiánk is formálódik. Erre a mai

biztonsági és lehetséges védelmi helyzetben égetően szükség is van, honvédelmi rendszerünk átalakítása és az országvédelem új alapokra helyezése ugyanis nem tűrhet halasztást. Mindehhez pedig megítélésünk szerint mindenekelőtt átalakított és korszerűsített honvédelmi stratégiára és e stratégia követelményeinek megfelelő védelmi rendszabályok foganatosítására van szükség. Megalkotását, illetve az érvényben lévő honvédelmi stratégia átalakítását és korszerűsítését azonban meg kell előznie a vonatkozó elvi, elméleti alapok rögzítésének, mindenekelőtt pedig e lehetséges államvezetési védelmi stratégia legfontosabb honvédelmi politikai és katonai védelmi kérdései tisztázásának. Ehhez járulhat hozzá ez a vitaanyagnak szánt írás is az MK honvédelmi alapelveinek lényegét, egyidejűleg gyakorlati területét is jelentő honvédelmi stratégia néhány főbb, időszerű elvi kérdésének vizsgálatával.

1. A honvédelmi stratégia általános elvi alapjairól

A honvédelmi stratégiát, mint minden más, az ország egészét érintő lényeges koncepciót, az államvezetés — objektív feltételekre és követelményekre épülő — politikája határozza meg. A honvédelmi stratégiát szükségszerűen az államvezetés biztonságpolitikája és stratégiája, közvetlenül pedig a honvédelmi politika, rövidebben fogalmazva a védelmi politika determinálja. Ebből az objektív tényből kiindulva célszerű vizsgálni a honvédelmi stratégia minden lényeges kérdését, azokat az általános elvi, elméleti alapokat is, amelyek e stratégia kiindulóalapját képezhetik.

Honvédelmi stratégiánk elvi kérdéseinek vizsgálatakor a másik fontos, általános elvi kiinduló szempont a honvédelmi stratégia objektumával, vagyis az ország védelmi potenciáljával és tevékenységeivel kapcsolatos. Ezzel összefüggésben hangsúlyozni szükséges, hogy a honvédelmi stratégia közvetlenül az ország védelmi potenciálját és tevékenységeit jelentő honvédelmi rendszerre vonatkozik, annak hatékony működési feltételeinek kialakítására irányul. Ugyanakkor a honvédelmi politika szükségszerűen az országvédelem és az annak alapját képező honvédelmi rendszer érdekében is működik, meghatározva a honvédelem alapelveit és célkitűzéseit, a honvédelmi rendszerrel szemben támasztott követelményeket, és biztosítva azok feltétel- és eszközrendszerét. Következésképpen az országvédelem és rendszere, valamint az arra közvetlenül meghatározó hatást gyakorló honvédelmi stratégia elvei között objektív kapcsolat van, melyet meghatározó módon célszerű figyelembe venni az elvi kérdések tisztázásakor.

Honvédelmi stratégiánk elvi alapjainak vizsgálatakor elsőként annak fogalmát és célját, majd lehetséges struktúráját és tartalmát célszerű tisztázni. Másképpen fogalmazva értelmeznünk kell a honvédelmi stratégia általános elvi alapjait jelentő legfontosabb kérdéseket.

Általános értelemben a stratégia — görög — latin szó — katonai és nem katonai értelmezésben is használatos. Katonai értelemben a stratégia *„katonai hadászat; hadjáratok és háborúk vezetésének a tudománya”*.² A magyar hadtudomány a stratégiát — több országhoz hasonlóan — a hadtudomány meghatározó részének tekinti, és a nem katonai stratégiától való megkülönböztetés végett hadászatnak nevezi. Értelmezésünk szerint a katonai stratégia — vagyis a hadászat — a hadművészet, egyúttal a hadtudomány vezető területe, az államvezetés biztonság- és védelem-

stratégiai eszköze, a fegyveres erők építésének és felkészítésének, azok hadászati alkalmazása előkészítésének és vezetésének tudományos elmélete és gyakorlata. Nem katonai értelemben pedig a stratégia az „államvezetési irányítás tudománya, főbb elveinek az összessége”,³ azok lényege. Az adott állam életének és működésének megszervezésére vonatkozó, hosszabb távra szóló koncepció.

A stratégia katonai és nem katonai értelemben vett általános értelmezését is figyelembe véve, a honvédelmi stratégiát úgy célszerű definiálni, hogy az ország biztonsági stratégiájának részeként feleljen meg az államvezetés biztonság- és honvédelmi politikai céljainak, közvetlenül az állam védelmi doktrinális nézeteinek és e nézetek lényegét fejezze ki; funkcionálisan pedig a honvédelem rendszerére vonatkozzon.

Mindezen követelményeket figyelembe véve, általános elvi értelemben a *honvédelmi stratégia az államvezetés biztonsági stratégiájának a védelemre vonatkozó része, az országvédelmi doktrinális nézet- és követelményrendszer lényegét kifejező, a honvédelem rendszerére vonatkozó legfontosabb honvédelmi politikai, katonai és más védelmi célok, alapelvek és elgondolások összessége.*

A fenti általános elvi meghatározás, az MK honvédelmi stratégiájának értelmezésére és alapvető tartalmának behatárolására is lehetőséget ad, amellyel összefüggésben az alábbiak hangsúlyozása szükséges.

Először: a honvédelmi stratégia az MK biztonságpolitikájának alapelveire épülő biztonsági stratégia része, az a területe, amely közvetlenül az országvédelemre, vagyis az országot érhető külső támadás (agresszió) és más, fegyveres és nem fegyveres természetű veszélyek elhárítására vonatkozik. A biztonsági stratégiában betöltött helyét és szerepét az ország mindenkorai biztonsági és védelmi szükségletei és lehetőségei determinálják. Ma, amikor az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) fórumai és intézményei korántsem jelentenek biztonsági garanciát, a NATO védőernyőjére tervezhetően alapozni nem lehet, mivel az közvetlenül tagállamainak biztonságát és védelmét szolgálja és csak azzal összefüggésben nyújt más államoknak is védelmet; a két- és többoldalú szerződések pedig jellegük és funkciójuk miatt nem jelenthetnek jogi biztonsági garanciákat, mindez térségünkben a *meglévő nemzeti védelmi garanciák szerepét szükségszerűen felértékeli.* Ez az objektív körülmény a saját erőkre és eszközökre alapozott országvédelem és az azt kifejező honvédelmi stratégia helyét és szerepét is meghatározza az államvezetés biztonsági stratégiájában.

Következésképpen az *MK mai honvédelmi stratégiája — az úgynevezett „kemény” külső biztonsági és védelmi garanciák hiányában — a nemzeti biztonsági stratégia garanciaértékű és meghatározó részét képezi.* Ugyanakkor az ország biztonságának és védelmének szilárd garanciáját hosszabb távon a hazánkkal azonos értékeket képviselő államok szövetségétől, annak államaival megvalósuló sokoldalú együttműködéstől, de mindenekelőtt a NATO-hoz és WEU-hoz való csatlakozástól remélhetjük. Ez azt is jelenti, hogy távlati honvédelmi stratégiánkat már most ennek figyelembevételével célszerű alakítani. Ez a körülmény a biztonsági és védelmi stratégiánk rugalmasságának és országunk érdekeit szolgáló integrálhatóságának biztosítására hívja fel a figyelmet.

Másodszor: a honvédelmi stratégia az államvezetés doktrinális nézet- és követelményrendszerének lényege, alapelgondolása. A védelemre vonatkozó doktrinális nézetek, mindenekelőtt az alkotmányban és az MK honvédelmének alapelvei című ország-

gyűlési határozatban jelennek meg, az országvédelem katonai hadászati és más országos szintű védelmi elgondolásaiban és terveiben pedig konkretizálódnak. A honvédelmi stratégia azonban nem azonosítható ezekkel, hanem ezek lényegét és így az államvezetés honvédelmi akaratát, úgynevezett védelmi filozófiáját fejezi ki. Ez olyan államvezetési honvédelmi alapelgondolás, amelyre az ország védelmi rendszere felépülhet és működhet. Mindebből következően a *honvédelmi stratégia csak a legfontosabb nézet- és követelményrendszert jelenti, ezért az mindenekelőtt az együttműködés, a visszatartás és a védelem alapelveire épül, azok lényegének elgondolásszintű kifejezője lesz.*

Harmadszor: honvédelmi stratégiánk közvetlenül a honvédelmi rendszer átalakítására és fejlesztésére, valamint felkészítésére és működtetésére hivatott. Mivel az ország védelmének alapját a honvédelem rendszere képezi, és e rendszer alapfunkciója az országot érhető fegyveres támadás, valamint más külső és belső veszélyek és fenyegetések elhárítására való sokirányú felkészülés és differenciált reagálóképesség biztosítása — szükségszerű, hogy a honvédelmi stratégia közvetlenül ezt a belső védelmi rendszert szolgálja. Arra hivatott, hogy az ország védelmi potenciálja és tevékenységei rendszerbe foglalásának kiindulóalapját, általános elgondolását képezze, elősegítse a védelmi feladatok számbavételét, állami szintű elosztását, valamint a honvédelem törvényi és más működési feltételeinek megteremtését. Mindezzel biztosítsa a védelmi feladatok egységes elgondolásra és tervekre épülő, operatív és célirányos végrehajtását.

Az MK honvédelmi stratégiájának fogalmi tisztázása e stratégia lehetséges elvi célját is behatárolja. Meghatározásához kiindulóalapként az alkotmány biztonsági és védelmi stratégiai követelményeit célszerű áttekinteni.

A hatályos alkotmány az MK biztonsági stratégiájának lényegét az alábbiak szerint összegzi: „A Magyar Köztársaság elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét, és tartózkodik a más államok függetlensége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől.” Ugyanakkor „együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával” és minden körülmények között „védi az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait” [az 5. és a 6.§. (1)]. Az alkotmány más vonatkozó paragrafusai pedig a veszélyek aktivizálódásának egyes eseteiben, vagyis a hadiállapot, a szükségállapot és veszélyhelyzet időszakaiban megoldandó feladatokat szabályozzák, behatárolva ezzel a honvédelmi rendszer⁴, de egyidejűleg a honvédelmi stratégia céljának kereteit is.

Mindezt — és a honvédelmi stratégiával szemben támasztott követelményeket is — figyelembe véve, általános elvi értelemben a honvédelmi stratégia célja: az *államvezetés honvédelmi nézet- és követelményrendszere egységes elgondolás alapján történő, hosszabb távra szóló érvényre juttatásának, közvetlenül a honvédelmi rendszer hatékony építésének és működésének a biztosítása.*

A honvédelmi stratégia általános elvi célja az államvezetés honvédelmi akaratát, gyakorlati honvédelmi cselekvésének fő irányát fejezi ki. Arra utal, hogy az államvezetés a védelemre vonatkozó nézet- és követelményrendszerét egységes védelmi elgondolásra, — mint kiindulóalapra — és hosszabb távra — vagyis történelmi időszakra — szólóan csak honvédelmi stratégiája útján érvényesítheti. Ez a stratégia pedig jellegéből adódóan a honvédelem rendszerére, mindenekelőtt az e rendszer alap-

ját, meghatározó részét jelentő katonai védelemre vonatkozik, annak potenciális eszközrendszere megteremtését és működési feltételeinek a biztosítását kell szolgálnia.

A honvédelmi stratégia *konkrét célja* akkor lesz reális és teljesíthető, ha az megfelelő külső és belső biztonsági és védelmi garanciákon nyugszik. Vagyis biztosítania kell a védelmi stratégiai cél elérésének — a potenciális veszélyekkel mindenkor arányos — biztonsági és védelmi feltételrendszerét, a kitűzött cél és megvalósítása védelmi feltételeinek mindenkor és perspektivikus összhangját. Ez utóbbit — a honvédelmi stratégiai cél és a védelmi feltételek állandó jellegű, de a védelmi környezet és körülmények változásait is figyelembe vevő jövőbeni összhangjának a biztosítását — azért szükséges külön is hangsúlyozni, mert a katonai védelem, de a honvédelmi rendszer egyetlen területe sem épülhet feltételezésekre. *Az országvédelem mindenkor csak megbízható külső és belső védelmi potenciálra, mint a védelem nélkülözhetetlen garanciájára alapozhat.*

2. A honvédelmi stratégia tartalma és struktúrája

A honvédelmi stratégia fogalmának és céljának tisztázása lehetséges tartalmának kereteit is behatárolja. A honvédelmi stratégia *tartalmát* alapvetően az országvédelem külső és belső feltételei és körülményei, valamint az azzal összhangban lévő, az államvezetés honvédelemre vonatkozó hivatalos nézet- és követelményrendszere határozza meg. Mivel az MK államvezetése biztonsági és védelmi nézet- és követelményrendszerét az úgynevezett biztonsági és honvédelmi alapelvekben összegezte, *a honvédelmi stratégia tartalmát* is azok, legközvetlenebbül pedig *a honvédelmi alapelvek követelményei* determinálják.

A honvédelmi alapelvek és a honvédelmi stratégia tartalma és funkciója között törvényszerű és közvetlen kapcsolat van. A honvédelmi alapelvek — mint doktrinális érvényű honvédelmi tételek és következtetések — arra hivatott, hogy az alkotmánnyal összhangban kiindulóalapot képezze a honvédelem törvényi és más állami szintű szabályozásának, ezzel biztosítsa a honvédelem rendszerének törvényes keretek közötti építését és működését, az alkotmány szerinti minősített időszakok kezelését.⁵ A honvédelmi stratégia éppen ennek a funkciónak a lényegét fejezi ki és ezzel az állami- és katonai felső vezetés honvédelmi tevékenységének, egyidejűleg az országvédelem szükség szerinti előkészítésének és működtetésének doktrinális vezérfonalát, mintegy iránytűjét képezi. Következésképpen *a honvédelmi stratégia tartalma a honvédelmi alapelvek — az államvezetés doktrinális honvédelmi politikai, katonai és más védelmi nézetei — lényegének elgondolásszintű, konkrét funkcionális jellegű megjelenése, kifejezése* lesz. Ezért e stratégiának rendelkeznie kell az alaprendeltetése betöltéséhez szükséges politikai, katonai és más védelmi tartalmi elemekkel, mert csak így válhat alkalmassá az államvezetés honvédelmi politikai akarátának érvényesítésére.

A honvédelmi stratégia funkciója, és alaprendeltetése belső *struktúrájának* kereteit és annak tartalmát is meghatározza. Ennek megfelelően a honvédelmi alapelvek lényegét kifejező stratégia strukturálisan magába foglalja:

- a honvédelmi politikai stratégiát,
- a fegyveres (katonai) védelmi stratégiát, valamint
- a nem fegyveres védelmi stratégiát.

A honvédelmi politikai stratégia a honvédelmi stratégia meghatározó része, az államvezetés honvédelmi politikai koncepciója, elgondolása az ország védelmének szavatolására.

Az államvezetés honvédelmi akaratát honvédelmi politikáján keresztül, a maga sajátos politikai és állami eszközeivel juttatja érvényre. Ehhez védelmi doktrinális alapként szélesebb értelemben a honvédelmi alapelvek, közvetlenül pedig a honvédelmi stratégia szolgál. A honvédelmi stratégiát az államvezetés akaratának érvényre juttatására politikai tartalma teszi alkalmassá. Ez a politikai tartalmi rész pedig nem más, mint a honvédelmi alapelvek lényege, vagyis a honvédelmi politika stratégiája.

Következésképpen a honvédelmi politikai stratégia a honvédelmi politika doktrinális jellegű lényegi része, a honvédelmi alapelvek politikai lényegét kifejező államvezetési elgondolás. Meghatározó részként épül be a honvédelmi stratégiába, tartalmi elemeivel átszövi a stratégia egészét, biztosítva ezzel az államvezetés akaratának érvényesülését a stratégia többi területein is. Ezáltal a honvédelmi stratégia jellegét tekintve olyan politikai védelmi stratégia lesz, amely a védelmi gyakorlat számára államvezetési honvédelmi irányelvek és követelmények formájában jelenik meg és ennek megfelelő célirányos védelmi tevékenységeket tesz lehetővé a honvédelmi rendszer építése, felkészítése és működtetése területein.

A honvédelmi alapelvek politikai lényegét alapul véve, a honvédelmi politikai stratégia *tartalma* magába foglalhatja:

- a térség és az ország biztonsági helyzetértékeléséből levont honvédelmi politikai következtetéseket;
- a honvédelmi politikai alapelvek és célkitűzések lényegét;
- az államvezetés honvédelmi politikai elgondolását;
- a honvédelem rendszerére vonatkozó követelményeket;
- a fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó irányelveket és követelményeket.

A honvédelmi politikai stratégia alapvető *tartalmát* a — perspektivikus biztonsági és védelmi helyzetértékelésen nyugvó — honvédelmi politikai alapelvek és célkitűzések lényege, valamint az ezeknek megfelelő államvezetési honvédelmi politikai elgondolás jól körülhatárolt politikai védelmi koncepcióként fejezi ki.

A gyakorlat számára közvetlenül a honvédelmi alapelvek ismert hármas, egységet képező kitétele: az együttműködésben, a visszatartásban és az aktív védelemben, valamint azok megvalósítására irányuló honvédelmi politikai célkitűzésekben jelöli meg a honvédelmi politikai stratégia lényegét. Ezen elvek és célok együttese olyan honvédelmi politikai elgondolás alapját is jelenti egyidejűleg, amelyre a honvédelmi stratégia fegyveres és más részei felépülhetnek.

Az MK biztonság- és honvédelmi politikai alapelvei az államok biztonságát egyetemesnek és oszthatatlannak tekintí, amely csak úgy érhető el, ha az egyes államok biztonsági és védelmi erőfeszítései a belső és a külső garanciák kiépítése során nem más államok biztonsága ellen irányulnak. Ez a követelmény az egyes államoktól ellenséggép nélküli, kölcsönös biztonsági érdekeken és sokoldalú együttműködésen nyugvó honvédelmi gyakorlatot igényel, különösen itt, Közép- és Kelet-Európában. Ennek a biztonsági és honvédelmi politikai követelménynek az együttműködés, a visszatartás és a védelem alapelveitriáda maradéktalanul megfelel.

A gyakorlatban is érzékelhető megnyilvánulását jól mutatja ezzel kapcsolatban az MK államvezetésének az ország védelmét szolgáló politikai tevékenysége, amikor a honvédelmet ma még önállóan, hosszabb távon multilaterális keretek között, nem a szomszédos és más államok ellenében, hanem azokkal egyetértésre törekedve, az országot érhető veszélyek és fenyegetések elhárítása céljából szervezi.

Az alapelvtriádának az együttműködési alapelve — a honvédelmi politikai stratégiát érintően — az ország védelmének megfelelő külső környezet hosszabb távú alakítását, valamint külső védelmi garanciák kiépítését szolgálja. Ez a honvédelmi politika gyakorlatában a kétoldalú és a regionális katonai és más védelmi együttműködési formák kiépítésében és fenntartásában, az EBEE intézményeinek és fórumainak az ország érdekeit is szolgáló erősítésében, valamint a NATO-val és a WEU-val való sokoldalú, az integrálást elősegítő kapcsolatok erősítésében jut kifejezésre.

Az alapelvtriáda másik két alapelve a honvédelemre vonatkozó politikai elgondolás lényegét meg annak feltétel- és követelményrendszerét fejezi ki. A visszatartás és a védelem alapelveinek érvényre juttatása a védelem gyakorlatában azt követeli meg, hogy a honvédelmi rendszer, de mindenekelőtt az annak meghatározó részét jelentő katonai védelem lehetőségei és az ország biztonságát veszélyeztető potenciális veszélyek nagysága között összhang legyen. Vagyis hogy a honvédelem rendszere veszélyelhárító, a potenciális veszélynek országunk elleni aktivizálódását visszatartó hatással rendelkezzen. Az országot ért fegyveres támadás esetén pedig alkalmas legyen a katonai értelemben vett hatékony védelmi hadi (katonai)- tevékenységek lefolytatására és az agresszió elhárítására — a helyzettől és az erőviszonyoktól függően — önállóan vagy külső katonai támogatás igénybevételével. Ilyen értelmezésben a visszatartás és a védelem alapelveinek lényege nemcsak egyfajta honvédelmi politikai koncepció körvonalazását teszi lehetővé, hanem a honvédelemre, mindenekelőtt a katonai védelemre vonatkozó irányelv- és követelményrendszer meghatározását is biztosítja.

A honvédelmi politikai stratégia — de szükségszerűen a katonai védelmi stratégia is — az országvédelem elvi kiindulóalapként az alapelvtriáda „elégleges” jelzővel illetett védelmi alapelvét tekinti, melynek értelmezése és tartalmának meghatározása rendkívül fontos elvi és gyakorlati kérdés.

Az *elégleges védelem*⁶ koncepciója nem új keletű. Hivatalos nézetként 1987 májusában jelent meg *A Varsói Szerződés tagállamainak katonai doktrínája* címmel nyilvánosságra hozott biztonságpolitikai nyilatkozat központi tételeként. Hasonlóképpen elfogadott elvévé vált a NATO és tagállamai, de más országok védelmi gyakorlatának is. A koncepció értelemszerűen a VSZ és a NATO szembenállását és az akkor meglévő erőviszonyokat vette alapul, egyidejűleg beismerése volt a VSZ hagyományos fegyverarzenálja fölényének, egyszersmind az úgynevezett *támadó jellegű védelmi stratégia* értelmetlenségének, de magának a VSZ világháborús elmélete kudarcának is. A dokumentum hatálybalépését követően az elégleges védelem koncepciója a VSZ-tagállamok honvédelmi gyakorlatába ment át, amit kezdetben az egyoldalú, majd a bipoláris jellegű atomfegyverzet és hagyományos fegyverarzenál jelentős csökkentése követett. A VSZ gyakorlata hasonlóan a NATO-éhoz is a passzív védelmi stratégiára tért át, elvetve a korábbi, lényegét tekintve támadó jellegű stratégia szükségességét.

A napjainkig bekövetkezett — térségünk országainak biztonságát és védelmét

meghatározó — alapvető változásokat az elégséges védelem koncepciójának gyakorlata csak részben követte. Jól érzékeltette ezt az 1990. november 19-én Párizsban aláírt, az európai hagyományos fegyveres erőkről (CFE) szóló szerződés is, amely a VSZ és a NATO szembenállását vette alapul, miközben 1991. március 31-ig a VSZ felszámolásra került. A szerződés előírásai szerint a két államcsoporthoz — a NATO-hoz és a VSZ-hez — tartozó országok egymás között döntötték el a megállapított kvótáknak megfelelően az egyes országok fegyverzeti szintjének felső határát. Így az elégséges védelem koncepciója kétpólusú irányultságú és tartalmú maradt, ezért betartása a jövőben is több problémát vethet fel, nem is szólva arról, hogy a VSZ korábbi szövetségi tagállamai már megszűntek.

Ma már nyilvánvalóvá vált, hogy az elégséges védelem koncepcióját nekünk is új tartalommal kell megtölteni. Ennek aktualitását a Magyar Honvédség átalakításának sikeres befejezése és hosszabb távú fejlesztésének szükségessége mindenképpen indokolja. Ehhez objektív biztonsági és védelmi helyzetértékelésekre, mindenekelőtt a potenciális veszélyforrások sokoldalú és perspektivikus elemzésére, az ország meglévő és várható hadipotenciáljának mennyiségi és minőségi értékelésére és számbavételére, a bármely irányból lehetséges fegyveres konfliktus vagy agresszió önállóan, illetve — feltehetően csak perspektívában — a más számbavehető erőkkel közösen történő elhárításának védelmi számvetéseire, valamint az új és a várható biztonsági és védelmi helyzet feltételeinek és körülményeinek komplex elemzésére és objektív következtetések levonására van szükség. Így az elégséges védelem koncepciója formai változtatás nélkül is új tartalmat kap, ezzel honvédelmi stratégiánk valóban érdemi és meghatározó részévé, vagyis az MK honvédelmi politikája stratégiájának lényegévé, egyidejűleg katonai védelmi stratégiájának kiindulóalapjává is válik.

A kis országok, de különösen hazánk esetében — sajátos geostratégiai helyzetünk, közvetlen környezetünkben a jelentős potenciális veszélyforrások megléte, anyagi és emberi erőforrásainak nagyságrendje és más okok miatt — a lehetséges veszélyeknek megfelelő védelmi elégségesség teljes biztosítása minden esetben önállóan szinte lehetetlen. Mindezt jól veszi figyelembe az MK honvédelmi alapelveinek a honvédelmi politika stratégiáját tárgyaló része, amikor rögzíti: „*Magyarország geostratégiai helyzete, adottságai, anyagi és emberi erőforrásai a térség hasonló védelmi potenciállal rendelkező államai haderejével arányos fegyveres erők fenntartását teszik indokoltá, az elégséges védelem elve alapján*” (III/14. pont). Számunkra tehát az elégséges védelem koncepciójának csak az a felfogása érvényes, amely szerint országunknak a térségben hozzánk hasonló védelmi potenciállal rendelkező államokkal arányosan kell biztosítani az elégséges jelzővel illetett védelmi funkciót, vagyis az elégséges védelem kritériumainak való teljes megfelelést. Más, kedvezőtlen helyzetben a szükséges védelmi képesség önállóan csak részben, illetve külső segítséggel szavatolható.

A honvédelmi politikai alapelvtriáda és az elégséges védelem lényegének és ezek követelményeinek körvonalazása, a honvédelmi politikai stratégia alapvető tartalmát jelenti. A honvédelmi irányelvek az annak megfelelő követelményeken keresztül meghatározó hatással van a fegyveres és a nem fegyveres védelmi stratégiákra, behatárolva rajtuk keresztül a honvédelmi rendszer működésének rendjét és kereteit.

A fegyveres védelmi stratégia a fegyveres védelmi potenciálhoz és tevékenységek-

hez kapcsolódik. A fegyveres védelem az országot ért fegyveres támadás, vagyis idegen hatalom katonai agressziójának és más külső, fegyveres jellegű veszélyek elhárítására, valamint súlyos belső fegyveres cselekmények megszüntetésére hivatott. Ebből következően a fegyveres védelem alaprendeltetése az alkotmány szerinti rendkívüli állapot és a szükségállapot fegyveres védelmi feladatainak a végrehajtása, valamint az országot érhető, nem állami szinten szervezett, úgynevezett háborús küszöb alatti kis erejű légi és földi fegyveres akciók védelmi kezelése. *A rendkívüli állapot fegyveres katonai védelmi feladatai⁷ a fegyveres erőkre, a szükségállapot, illetve azt el nem érő korlátozott védelmi helyzeteknek a kezelése pedig döntően a fegyveres testületek (rendvédelmi szervek) és szükség szerint a fegyveres erők sajátos védelmi tevékenységeire hárul. Következésképpen a fegyveres védelmi stratégia irányultsága és funkciója is kettős: egyrészt a külső veszélyek és fenyegetések, másrészt a belső fegyveres védelmi feladatok végrehajtásának biztosítása a stratégia eszközeivel. Meghatározó részét — védelmi lehetőségeiből és ennek megfelelő rendeltetéséből adódóan — a katonai védelem és annak stratégiája, a katonai védelmi stratégia képezi.*

A katonai védelmi stratégia a honvédelmi stratégia katonai lényege, a fegyveres erőkre és katonai védelemre vonatkozó államvezetési doktrinális elgondolás. Értelmezésével, funkciójával és követelményeivel összefüggésben az alábbiak hangsúlyozása szükséges.

Először: a honvédelmi stratégia politikai lényegét a honvédelmi politikai stratégia, a katonai lényegét és egyidejűleg a stratégia egészének alapját pedig a — honvédelmi politikai irányelvek és követelmények által determinált — katonai védelmi stratégia képezi. Katonai védelmi stratégia nélkül fegyveres védelmi, de honvédelmi stratégia sem létezhet. Ez abból az objektív tényből következik, hogy — jellegéből és fegyveres védelmi lehetőségeiből adódóan — a katonai védelem képezi a honvédelmi rendszer meghatározó részét, vagyis az országvédelem gerincét, következésképpen az erre vonatkozó stratégia is a honvédelmi stratégia központi része, annak alapja lesz. Ez az objektív körülmény a katonai védelmi stratégia helyét, szerepét, egyúttal funkcióját is meghatározza nemcsak a honvédelmi stratégiában, hanem a honvédelmi rendszer létrehozásában és működésében is.

Az államvezetés katonai védelemre vonatkozó doktrinális nézeteinek és követelményeinek érvényre jutását mindenekelőtt az biztosítja, hogy a katonai stratégiát egyrészt a honvédelmi politikai stratégia irányelvei és követelményei, másrészt a honvédelmi alapelvek fegyveres erőkre vonatkozó része determinálja. Ugyanakkor a katonai védelmi stratégia viszonylag önálló, a védelem külső és belső feltételeihez és szakmai követelményeihez rugalmasan igazodó stratégia is, mert csak így képes betölteni országvédelmi funkcióját.

Másodszor: a katonai védelmi stratégia olyan államvezetési doktrinális érvényű elgondolás, amely egyrészt a katonai védelemre, másrészt az azt végrehajtó fegyveres erőkre vonatkozik. Ennek megfelelően meghatározza az ország katonai védelmének célját, a hadi (katonai)-tevékenységek alkalmazható formáit és azok végrehajtási módjait, valamint a megvalósításukhoz szükséges fegyveres erők építésének, felkészítésének irányait és követelményeit. Mindezzel a honvédelmi rendszer egészére is hatással van, de külön követelményeket is támaszt és ajánlásokat is tesz a nem fegyveres védelem számára a katonai védelem és az azt végrehajtó fegyveres erők működési feltételeinek a biztosítása, illetve a nem fegyveres védelem megszer-

vezése érdekében. Így a katonai stratégia a honvédelmi rendszer úgynevezett polgári jellegű védelmi területein sajátos szakmai irányító funkciót is betölt.

Harmadszor: a katonai védelmi stratégia szakmai jellegű elvi alapját, forrását a hadtudomány vezető területét képező katonai stratégia, vagyis a hadászat képezi, de nem azonos azzal. Ahhoz, hogy a stratégia objektív, tudományosan megalapozott legyen és ennek megfelelően betölthesse doktrinális rendeltetését, a vonatkozó tudományok, mindenekelőtt a hadtudomány és az annak vezető helyén álló hadászat eredményeire alapoz. A hadászat — a hadtudomány területeinek és más tudományoknak az eredményeit is felhasználva — az állami és a katonai felső vezetés követelményeinek megfelelően javaslatot tesz az államvezetés doktrinális védelmi nézetrendszerének kialakításához, illetve módosításához. Az elfogadott javaslatok egy része beépül a honvédelmi alapelvek vonatkozó részeibe, míg másik része a hadászati tervezés alapjául jelenik meg hivatalos nézetként. Így a hadászatnak ez az úgynevezett doktrinális része képezi a katonai védelmi stratégia alapját, és ezzel a hadászat e stratégia szakmai jellegű forrásává, egyidejűleg az államvezetés honvédelmi stratégiai eszközévé is válik, míg nagyobb része továbbra is tudományként funkcionál.

A katonai védelmi stratégia *tartalmát* átfogó jelleggel a honvédelmi politikai stratégia, közvetlenül pedig a katonai védelem követelményei determinálják. Ennek megfelelően a katonai védelmi stratégia általános elvi értelemben magába foglalhatja:

- a honvédelmi alapelvek fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó követelményeinek lényegét;
- az ország katonai védelmének helyzetértékeléséből, mindenekelőtt a potenciális veszélyeztetettségéből, a fegyveres erők védelmi lehetőségeiből és a geostratégiai viszonyokból levont következtetéseket;
- a katonai védelmi haditevékenységek előkészítésének követelményeit.

A katonai védelmi stratégia alapvető *tartalmát* a honvédelmi alapelvek fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó alapvető tételei és követelményei, valamint az ezekre épülő katonai védelmi elgondolás fejezi ki. Ez a doktrinális katonai lényeg teljes összhangban van a honvédelmi politikai stratégia lényegét jelentő alapelvtriáda visszatartás és védelem alapelveivel, valamint az elégséges védelem koncepciójával. Mindezek alapján a honvédelmi stratégia szempontjából a honvédelmi alapelvek katonai lényege úgy értékelhető, mint az államvezetés honvédelmi politikai akaratának a kifejezője a fegyveres erőkre és azok alkalmazására vonatkozóan.

A katonai védelmi stratégia hivatott arra, hogy egyfelől biztosítsa a fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó alapvető védelmi doktrinális tételek és követelmények konkrét katonai tartalommal való megtöltését és ezáltal az államvezetés honvédelmi politikai stratégiájának érvényre jutását, másfelől a katonai védelemre vonatkozó doktrinális követelmények végrehajtását a védelem gyakorlatában. Következésképpen a *katonai védelmi stratégia a katonai felső vezetés tevékenységének vezérfonala*, vagyis kiindulóalapja lesz a politikai stratégia konkrét katonai tartalommal való megtöltésekor, valamint a fegyveres erőkre és a katonai védelem előkészítésére vonatkozó elhatározások meghozatalakor. Mindezt figyelembe véve a *katonai védelmi stratégia arra irányul, hogy tegye lehetővé, illetve doktrinális erejénél fogva biztosítsa:*

- a visszatartás és a védelem honvédelmi politikai alapelvek katonai háttérének a megteremtését, az elégséges védelem politikai koncepciójának a fegy-

veres erők gyakorlatába történő átvitelét, az ország katonai védelmét, valamint a hatályos alkotmánnyal és az ENSZ alapokmányával összhangban vállalt katonai védelmi kötelezettségek teljesítését;

- a fegyveres erők doktrinális követelmények szerinti hosszú távú és tervszerű átalakítását és fejlesztését, a haderő állandó hadrafoghatóságát és az ország fenyegetettségével arányos azonnali védelmi rendszabályok életbeléptetését;
- a honvédség célirányos és tervszerű felkészítését a hazai területen, hagyományos fegyverekkel megvívandó aktív védelmi hadi(katonai)-tevékenységek végrehajtására, valamint az alkotmány szerinti katonai védelmi feladatok ellátására;
- a haditevékenységek formáinak és azok legcélszerűbb végrehajtási módjainak a meghatározását, a csapatok alkalmazásának hadászati megtervezését, megszervezését és mindenoldalú biztosítását;
- a fegyveres erők békehelyzetből háborús veszélyhelyzetre, illetve hadiállapotra történő differenciált átállítását, szükség szerinti szétbontakoztatását és átcsoportosítását, a fenyegetéssel arányos katonai válaszenszabályok foganatosítását, valamint a katonai védelmi tevékenységek végrehajtását.

A katonai védelmi stratégia hatókörébe tartozó védelmi rendszabályok a fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó hadászati tervekben és okmányokban összegeződnek. Legfontosabb részét, egyúttal a többi terv és okmány alapját az *ország fegyveres védelmének terve* — mint tervkomplexum — képezi, ezért azt a köztársasági elnök mint a fegyveres erők főparancsnoka hagyja jóvá. Ennek a tervnek az elgondolási részében a katonai védelmi stratégia lényege fejeződik ki. Így a katonai védelmi stratégia közvetlen formában egyrészt a honvédelmi alapelvek fegyveres erőkre vonatkozó legfontosabb tételeiben és követelményeiben, másrészt az ország fegyveres védelme tervének elgondolási részében jelenik meg.

Összegező következtetések

1. A Magyar Köztársaság új biztonsági és védelmi feltételrendszere szükségszerűen új biztonsági és honvédelmi doktrinális nézetrendszert is igényelt, melyet az államvezetés — a hatályos alkotmánnyal összhangban — *A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelvei*, valamint *A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei* című alapokmányokban mint országgyűlési határozatokban összegezett. A biztonság- és a honvédelmi politikai, valamint a felső katonai vezetési gyakorlat azonban a doktrinális nézeteknek ennél tömörebb és célirányosabb, vagyis a gyakorlati tevékenységek számára közvetlenül alkalmazható megfogalmazását is igényli. Erre hivatott egyrészt a biztonságpolitikai stratégia, amely döntően a biztonság külső garanciái kiépítésének elősegítésére hivatott, másrészt a honvédelmi stratégia, amely pedig a belső védelmi garanciák alapját jelentő új honvédelmi rendszer létrehozásának és hatékony működtetésének a közvetlen biztosítója. Ennek megfelelően a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapokmányok és az azok lényegét és követelményeit kifejező stratégiák képezhetik az államvezetés biztonságpolitikai és honvédelmi doktrinális nézet- és követelményrendszerét. Ezekre épülve történhet meg az ország biztonságának és védelmének átfogó jellegű és teljes körű jogi szabályozása, a vonatkozó törvények meghozatala és a szükséges védelmi rendszabályok előzetes foganatosítása.

2. Az MK honvédelmi rendszere, mindenekelőtt a katonai védelem tudományos igényű és hosszabb távra szóló teljes körű reformjának nélkülözhetetlen előfeltétele a vonatkozó elvi, elméleti alapok objektív, az adott és a várható biztonsági és védelmi feltételeknek és doktrinális követelményeknek megfelelő tisztázása és meghatározása. Mind ezt megfelelő módon veszi figyelembe a honvédelmi stratégia előzőekben javasolt elvi nézetrendszere, ezért az — célszerű változatként — a konkrét védelmi stratégia általános elvi alapját is képezheti.

3. A honvédelmi stratégiát a biztonsági stratégia honvédelemre konkretizált részeként, az MK honvédelmi alapelveinek, mint doktrinális nézeteknek gyakorlatias, a honvédelem rendszerére irányuló elgondolás és követelmények összegzett lényegeként, vagyis doktrinális vezérfonalaként célszerű értelmezni. Az államvezetés legfontosabb honvédelmi nézet- és követelményrendszerét jelenti, amit összegezetten a honvédelem gyakorlata számára az együttműködés, a visszatartás és a védelem alapelveitriáda alkalmazási gyakorlata fejez ki. Így a honvédelmi alapelvek a honvédelmi stratégia közvetítésével célirányosan és a honvédelmi rendszer sajátos védelmi igényeit is figyelembe véve juthat érvényre.

A honvédelmi stratégia — rendeltetéséből adódóan — közvetlenül a honvédelmi rendszer létrehozására, fejlesztésére és működtetésére irányul. Arra hivatott, hogy alapelgondolását és doktrinális követelményét képezze az ország védelmi potenciálja és tevékenységei rendszerbe foglalásának, elősegítse a védelmi feladatok egységes elgondolásra és tervekre épülő, operatív és célirányos végrehajtását. Vagyis a honvédelmi stratégiának kell biztosítania az államvezetés doktrinális akaratának egységes elgondolásra épülő, hosszabb távra szóló érvényre juttatását a honvédelmi rendszer építése és működtetése területein.

4. A honvédelmi stratégia tartalma révén szavatolhatja az államvezetési doktrinális akarat érvényesülését, ezért az — véleményünk szerint — magában foglalja: a honvédelmi politikai, a fegyveres katonai védelmi és a nem fegyveres védelmi stratégiákat. Az ilyen tartalmú honvédelmi stratégia felel meg a legjobban a honvédelem rendszerének is.

A honvédelmi politikai stratégia lényegét tekintve az államvezetésnek az ország védelmére vonatkozó honvédelmi politikai elgondolása és követelménye. Tartalmi elemeivel irányelv- és követelményszerűen szövi át a stratégia egészét, biztosítva ezzel az államvezetési politikai akarat érvényesülését a stratégia többi területein és így a honvédelmi rendszer egészében. Ma számunkra a honvédelmi politikai stratégia a honvédelmi alapelveitriádjában és az elégséges védelem koncepciójának országunkra konkretizált védelmi követelményeiben jut kifejezésre.

5. A katonai védelmi stratégiát a honvédelmi stratégia katonai lényegeként, a fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó államvezetési doktrinális elgondolásként célszerű értelmezni. A katonai védelmi stratégiát egyrészt a honvédelmi politikai stratégia és a honvédelmi alapelvek fegyveres erőkre vonatkozó része, másrészt az ország védelmének feltételei és a védelmi haditevékenységi formák szakmai követelményei determinálják, ezért az eredményesen képes betölteni országvédelmi funkcióját.

A katonai védelmi stratégia arra hivatott, hogy biztosítsa a fegyveres erőkre és a katonai védelemre vonatkozó honvédelmi politikai stratégia (a visszatartás alapelve és az elégséges védelem koncepciója) megtöltését katonai tartalommal, vala-

mint a katonai védelem hadászati elveinek és követelményeinek érvényre jutását. A katonai védelmi stratégia az állami és a katonai felső vezetés doktrinális vezérfonala lesz a katonai védelem előkészítésére és a fegyveres erőkre vonatkozó elhatározások meghozatalakor. Szakmai követelményeivel és ajánlásaival döntő hatást gyakorol a nem fegyveres védelmi stratégiára is.

6. A honvédelmi stratégia néhány főbb elvi kérdésének a tisztázása az MK honvédelmére vonatkozó nézet- és követelményrendszer lehetséges struktúrájának meghatározását is elősegítheti. Mivel az államvezetés a honvédelemre vonatkozó hivatalos nézeteit a HONVÉDELMI ALAPELVEK országgyűlési határozatban összegezte, és az a honvédelem gyakorlatában a HONVÉDELMI STRATÉGIA közvetítése útján érvényesülhet, ezért ezek együtt jelentik a honvédelemre vonatkozó hivatalos nézet- és követelményrendszert. A honvédelem gyakorlata számára azonban szükség van ezek tömörebb, úgynevezett kategória jellegű megnevezésére is, ezért a honvédelmi alapelveket és a honvédelmi stratégiát együtt HONVÉDELMI DOKTRÍNÁNAK célszerű nevezni.

JEGYZETEK

1. „Az MK államvezetése biztonsági stratégiájának általános értelemben vett lényege: minden lehetséges fegyveres konfliktus és háború elkerülése, környezetünkben a veszélyforrások felszámolása, biztonságunk szavatolása külső nemzetközi és belső nemzeti garanciákkal, az országot ért agresszió esetén annak minden aktivizálható erővel történő elhárítása, függetlenségünk és területi épségünk megvédése.” Hadtudomány III. évfolyam 2. szám 1993.
2. Idegen szavak és kifejezések szótára (Akadémia kiadó 1983.); 783. old.
3. Új Magyar Ért. Szótár 121. old; Magyar Ért. Szótár 1225. o.
4. A honvédelmi rendszer célja: az országot érhető agresszió és más külső és belső veszélyek megszüntetésére való tervszerű felkészítés biztosítása, a védelmi potenciál szükség szerinti mozgósítása és alkalmazása az ország védelmére.
5. Az alkotmány szerinti minősített időszakok: a rendkívüli állapot (19. §. 3. h. pont), a szükségállapot (19. §. 3. i. pont) és a veszélyhelyzet (35. §. 1. i. pont). A minősített időszak az állam életének kivételes időszaka, amelyben kivételes hatalom (rendeleti kormányzás) érvényesül.
6. Általános értelemben az elégséges védelem az ország védelmi potenciáljának olyan mennyiségi és minőségi állapota és képessége, amely megfelel a valós veszélyeztetettség mértékének és biztosítja az ország katonai védelmét, a lehetséges agresszió sikeres elhárítását.
7. A katonai védelem a honvédelmi rendszer alapvető, meghatározó alrendszere, a fegyveres erőkkel — az államvezetés egységes elgondolás és terve szerint — végrehajtott, az ország függetlensége és területe épségének megvédésére irányuló hadi (fegyveres katonai)-tevékenységek összessége. A honvédelmi rendszer felépítése, tartalma és a katonai védelem néhány kérdése 2. Hadtudomány 1993./2. szám 27. old.)

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

1. A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei, országgyűlési határozat; 1993.
2. A Magyar Köztársaság alkotmánya; Magyar Közlöny 1990. évi 84. sz.
3. A biztonsági stratégia elvi alapjainak néhány kérdése; Hadtudomány 1991/1. sz.
4. A magyar hadászat elvi alapjairól; Új Honvédségi Szemle 1992/3. sz.
5. A Magyar Köztársaság honvédelmi rendszerének elvi alapjáról; Hadtudomány 1993/1., 2. sz.

Hajma Lajos

A hírszerzés múltja, jelene és jövője

A világban, azon belül Európában végbement történelmi változások legfőbb eredményeképpen megszűnt a hidegháború és vele a szuperhatalmak szembenállása is. A katonai hírszerzésnek is jelentősen változtak a feladatai: az állandó jellegű hírszerző háború után a válság szindromája támaszt új feladatokat és követelményeket a hírszerzéssel szemben. Felmerül a kérdés: szükség van-e a hírszerzésre, s ha igen, milyen feladatokra. Kapcsolódik-e a hírszerzés a bizalom és biztonság folyamatába úgy, hogy az alapvető feladatait is el tudja látni.

A hadászati felderítést, hírszerzést a történelem folyamán szinte mindig valamiféle rejtélyes, misztikus homály fedte el az érdeklődő közvélemény elől, noha a kémfilmek, kémregények óriási áradata bőséges izgalmat okozott és okoz ma is. Felvetődik, hogy kik és milyen célból, milyen módszerekkel és eszközök alkalmazásával és — főleg — kik ellen folytatják ma a hírszerzést. Ellenőrzik-e és ha igen, milyen mértékben ezt a tevékenységet, amely feltehetően igen sokba kerül, s megtérülnek-e ezek a költségek a hírszerzés eredményei által?

A szakértők körében további olyan kérdések is felmerülhetnek, hogy a hírszerzés az államok biztonságpolitikájának szerves része-e, vagy csak a vezérkarok ügye és mint olyan a hadászati (vagy hadműveleti-harcászati) biztosítás szerves része. Felmerülhet továbbá, hogy a katonai hírszerzés tudományos alapon folyik-e, illetve kapcsolódik-e és hogyan kapcsolódik a hadtudomány általános rendszerébe.

Az elején szükséges leszögezni, hogy nálunk a témáról eddig a nyílt katonai, hadtudományi jellegű szakirodalom — éppen a kérdés valós vagy vélt szigorúan bizalmas voltára tekintettel — nemigen foglalkozott, eltekintve a harcászati, illetve a technikai felderítés részletkérdéseinek taglalásától.

Ezzel szemben Nyugaton — mind a polgári, mind a félkatonai vagy a katonai szakirodalomban — jóval szélesebb körben tárgyalták, publikálták és publikálják ma is a hírszerzés, a felderítés kérdéseit anélkül, hogy a valóban állami érdekekből titkos adatokat, információkat idő előtt kiszivárogtatnának.

Mindezekből kiindulva ma már nálunk is lehet (sőt úgy vélem), szükséges is — a témáról bővebben, nyíltan értekezni, hiszen mind a médiában, mind a parlamenti viták, illetve a biztonsági, a hadtudományi értekezések során gyakran kerül szóba ez a kérdés.

Így például a Népszabadság 1993. július 7-i számában „Mennyibe kerülnek az ügynökök?” címmel cikk jelent meg, miszerint a titkosszolgálatok tevékenységéről

kevés tájékoztatást kap a közvélemény. A Vasárnapi Hírek 1993. július 25-i számában pedig olyan cím alatt lehet cikket olvasni, hogy „Milliók a nemzetbiztonsáért?”. Olyan vélemények is elhangzanak, hogy egyáltalán szükség van-e a jelenlegi körülmények között politikai vagy katonai hírszerzést folytatni, s ha igen, milyen célokból, milyen területeken és milyen irányokban.

Világos hogy mindezen kérdésre egyetlen írás keretei között választ adni nem lehet, éppen ezért a korszerű hírszerzés kialakítását és helyzetét célzó áttekintések mellett most főleg az utóbbi problémákra igyekszem reagálni.

A korszerű hírszerzés kialakulása

„Nincsen költség, nincsen adomány hasznosabb, mint a kémekre való ... Ez a módja a vitézség szekerének, ez nélkül botlik, akad és nem jár egyiránt ...” írta Zrínyi Miklós 1650 körül a Vitéz hadnagys. munkájában.

A magyar hadvezetés már jóval Mohács előtt felismerte, hogy az állandóan kész törökök elleni küzdelemben mily sok múlhat a jól működő hírszerzésen. Így ennek megszervezése a déli magyar—horvát határövezet főtisztviségviselőire és a nagyobb végvárok kapitányaira hárult, akiknek a zsoldjába eleve bekalkulálták a „kémtartás” költségeit is. Ebben a térségben a szerbeket tartották a leghasználhatóbb kémeknek. A szerbek ugyanis már jó fél évszázada török uralom alatt éltek, és sokan közülük szoros kapcsolatot alakítottak ki a hódítókkal: beépültek a had- és a közigazgatási szervezetek alsóbb szintjeire, így első kézből szolgálhattak hírekkel a törökök tevékenységéről és szándékairól.

A történelem további századai során színes legendák szövődtek a hírszerzés és a hírszerzők köré, gyakran mítikus homályt burkolva köréjük, esetleg fontos események, nagyhatalmak, birodalmak sorát eldöntő fordulatokat is tulajdonítva tevékenységük eredményének.

Az első világháborúban már kiemelten fontos szerep jutott a hírszerzésnek. A szemben álló felek fokozott erőfeszítéseket tettek, hogy jobban megismerjék az ellenfelük helyzetét. Az osztrák—magyar hírszerző szolgálat a háború alatt általában jól tevékenykedett. Eredményes munkájuknak voltak nagyrészt köszönhetőek a szerbiai első hadműveletek sikerei vagy az orosz fronton elért kezdeti győzelmek. Osztrák—magyar hírszerző tisztek pl. ablakos tótnak álcázva derítették és térképezték fel már a háború előtt az északolasz erődvonalak nagy részét. A háborúban a fővezérség hírszerző központja pl. a következő részlegekkel működött: az ellenség nyilvántartását végző részleg, amelyhez többek között a hadsereg-, hadtesttörzsek hírszerző állomásai „szállították” a megszerzett adatokat (a mai értelemben vett csapat- vagy harcászati felderítés), itt értékelték a szövetséges (elsősorban a német) államok közléseit, a sajtó közleményeit, a katonai attasék (ahol ilyenek voltak) jelentéseit, a katonai cenzúra adatait, a hadifoglyoktól szerzett információkat és más adatokat. Más részlegek ún. arcvonalt-propagandát és dezinformációt folytattak. Nagy súlyt helyeztek a belső és a külső elhárításra, valamint a semleges államokban folytatott hírszerzésre.

Magyarországon az első világháború után a trianoni szerződés tiltó rendelkezései miatt a hírszerző szervezet fedésben (mint nevelő-, propagandaszervezet) végezte

munkáját. Az 1938-as ún. győri haderő-fejlesztési program kapcsán, de főleg a bledi konferencia kedvező határozatai alapján megkezdődött a magyar honvédség vezérkarán belül és párhuzamosan a seregtesteknél is a hírszerző (egyben kémelhárító) szervezetek kiépítése, felhasználva az első világháború tapasztalatait.

Ditrói Csíky Árpád nyá. alezredes 1933-ban megjelent Katonai felderítő-, kém- és nemzetvédelmi és propaganda szolgálat című tankönyvében pl. már így ír: „A világháború bebizonyította, hogy a háborúkat nem egyedül fegyverek döntik el; a harcot politikai és gazdasági téren is meg kell vívni. De amint tapasztalhattuk, az emberi szellem is megfertőzhető és így a küzdelem a néplélek terhére is átszállhat. Ezért a jövőben nemcsak katonai felderítéssel kell számolni, hanem a figyelemnek más olyan eszközökre is ki kell terjednie, amelyekkel ellenségeinkkel szemben minden irányban és téren a harcot felvenni képesek legyünk.”

Az 1939-ben a honvédség számára kiadott *Harcászati Szabályzat* I. részének II. fejezete a következőként fogalmazza meg a felderítés feladatait: „A felderítés célja, hogy adataiból a vezető idejében képet alkothasson az ellenségről és így elhatározása és terve számára alapot nyerjen. A felderítés lényege az ellenség viszonyaiba való betekintés; ehhez szükséges az ellenséggel való gyors érintkezésbe jutás, az érintkezés fenntartása, az ellenség állandó (éjjel sem szünetelő) megfigyelése, az észlelteket gyors és biztos jelentése ...

A hadászati felderítés a hadászati elhatározásokhoz szolgáltat adatokat. Feladata az ellenség mozgósításával és felvonulásával kapcsolatos vasúti, közúti, vízi közlekedésnek, csapatmozdulatoknak, repülőtereknek, állandó és tábori erődítéseknek a már felvonult ellenség helyzetének, gyenge szárnyainak, tartalékainak megfigyelése. E feladatokat a légi és földi felderítés eszközei egymást kiegészítve oldják meg.”

Az idézett szabályzatban tehát komplex módon értelmezték a hírszerzés feladatait, figyelembe véve az I. világháború, illetve az azt követő kisebb háborúk tapasztalatait is.

A második világháborúban harcoló nagyhatalmak hírszerző szervei, hírszerzési módszerei és eljárásai igyekeznek megfelelni a követelményeknek. Nem mindig teljes sikerrel.

A náci *Németországban* a háború során bonyolult egymással rivalizáló és éppen ebből eredően a háború második időszakában már kevésbé hatékony hírszerző szervezetek alakultak ki.

A háború első időszakában a hadügyminisztérium alárendeltségébe tartozó Abwehr volt a fő hírszerző és elhárító szerv (1935–1944 között Wilhelm Canaris tengernagy vezetése alatt). Az Abwehr szervezete alapvetően katonai hírszerző, szabotázs- és diverziós, külső és belső kémelhárító részlegekből állt. Hiányossága volt, hogy nem rendelkezett önálló értékelő-elemző szervezettel és így a megszerzett adatokat szinte minden válogatás, szelektálás, értékelés nélkül továbbították a felső vezetéshez.

Az Abwehr mellett a német fegyveres erők főparancsnoksága vezérkarának (OKH) két osztálya: a Fremde Heere Ost und West (idegen haderők kelet és nyugat) is hírszerzéssel foglalkozott, a kelet 1942–1945 között Reinhard Gehlen tábornok vezetése alatt. Ezek mellett a légierő, a haditengerészet, a külügyminisztérium, valamint az SS is rendelkezett saját hírszerző szervekkel.

Európa legrégebben működő hírszerző szervezetének a *brit* titkos hírszerző szolgálatot (Secret Intelligence Service), vagy ahogy közismertebben nevezik az MI6-ot tartják. A II. világháború idején a brit titkosszolgálatok sikeresen tevékenykedtek (ez alatt értendő a hírszerzéssel foglalkozó MI6 és az elhárítással foglalkozó MI5).

Az *Egyesült Államokban* a második világháború kezdetén az egyes haderőnevek (a szárazföldi haderő, a haditengerészet és a légierő) rendelkeztek saját felderítő szervezetekkel. Az elhárítást már akkor is az FBI végezte.

1941 második felében Roosevelt elnök utasítására kezdték meg egy központi hírszerző szerv az OSS (Office of Strategic Services) megszervezését, amely hamarosan mind hatókörét, mind szervezetét tekintve nagyhatalommá vált. Vezetőinek (Allen Dulles) a háború vége felé jelentős szerep jutott pl. a németekkel való különtárgyalásban is.

A *Szovjetunióban* többszöri átszervezés után a 20-as években hozták létre a vezérkar 4. osztályából a katonai hírszerző szolgálatot (GRU). A szovjet katonai hírszerzés sikerei közé tartozik pl., hogy Richard Sorge útján 1941-ben megbízható információkhoz jutottak, miszerint a japánok nem terveznek keletről támadást a Szovjetunió ellen és így jelentős erőket tudtak onnan a nyugati arcvonalra átcsoportosítani. Ez nem kis mértékben járult hozzá 1941 késő őszen a moszkvai csata sikeréhez. Jelentős hírszerző hálózatokat tudtak működtetni külföldön (a Vörös Zenekear Berlinben, a Radó-csoport Svájcban). 1943 nyarán sikeresen megszerezték a németek kurszki támadásának tervét, ami hozzájárult a németek ottani vereségéhez. Politikai hírszerzéssel és elhárítással foglalkozott a CSEKA-ból többszöri átszervezéssel kialakult NKVD (a KGB elődje).

A *magyar honvédegyben* a katonai hírszerzést a vezérkar főnökének, illetve közvetlenül a hadművelleti főcsoportfőnöknek alárendelt VKF 2. osztály végezte. Az osztály — amely zömében a VK épületében (a Várban) volt elhelyezve — a következő alosztályokból (részlegekből) állt:

Nyilvántartó (röviden „Nyil”) alosztály, amely ún. arcvonalakra (angol, szovjet, román, cseh, balkáni stb) tagozódott és ezek szerint értékelte az egyes célországok, irányok katonai, politikai és gazdasági helyzetét. Értékeltek továbbá a hírszerzők és katonai attasék jelentéseit, a sajtó és a rádió közleményeit stb. Az adatokat meghatározott rendben nyilvántartották, kiegészítették és jelentések, értékelések, összefoglalók formájában szükség szerint felterjesztették az illetékeseknek.

A következő szerv a központi offenzív alosztály (röviden a „Koffa”) volt, amelynek a feladata a hírszerzés szervezése, vezetése és irányítása volt (a Nyil-nál már ismertetett arcvonalak, irányok szerint).

A defenzív alosztály (röviden a „Def”) külön elhelyezésben (Hadik-laktanya — a későbbi Zalka) a kémelhárítással foglalkozott. Titkos ágazatai foglalkoztak a nemzetbiztonsági (belső elhárító), állami és hadiipari elhárítással is. A Def együttműködött az államvédelmi és a csendőrségi szervekkel is.

A VK 2. osztályához tartoztak még a „X” alcsoport (rejtjelfejtő), a rádiólehallgató alcsoport, a szabotázs- és a bakteriológiai alcsoport, valamint a katonai attasék alcsoportja (idetartoztak a külföldön szolgáló magyar és a Budapestre akkreditált külföldi katonai attasék). Az osztályvezető (vezérkari ezredes) ellenőrizte a hadtestek törzseiben tevékenykedő 2. (hírszerző-elhárító) osztályok tevékenységét is.

Az osztály együttműködésben állt a német Abwehrrel (német összekötő tiszt útján), és szükség szerint tájékoztatta a magyar Külügyminisztériumot is.

A mintegy ezerfős osztály jól képzett tisztekkel és polgári szakemberekkel rendelkezett. Értékeléseiket azonban a németek nem mindig fogadták el, a tőlük származó információk pedig gyakran gyenge értékűeknek bizonyultak. Kádár Gyula vk. ezredes vezetése (1943—1944) idején a németekkel való együttműködés szinte csak formális volt.

Mint az előző rövid áttekintésből is kitűnik az első világháborúhoz képest a második világháború során a katonai hírszerzés mind a szervezeteit, mind a módszereit tekintve jelentős változásokon ment keresztül. A frontokon folyó háború mellett a nyilvánosság kizárásával teljes erővel folyt a hírszerző háború, amelynek során persze azonnali, döntő eredmények, változások, győzelmek vagy vereségek nem következtek ugyan be, ám ezek a tevékenységek előbb-utóbb meghozták a maguk gyümölcsét.

A hírszerző háború új szakasza

A második világháborút követően a hidegháború alatt, amikor is kialakultak a szemben álló katonai tömbök, a katonai hírszerzés is jelentős mértékben és ütemben tovább változott: kialakult a hírszerző háború újabb szakasza.

A hírszerzés is koalíciós méreteket öltött, a szárazföldi, a légi és a tengeri műveletek mellett megjelent és folyik az űr-, illetve a kozmikus felderítés is. A katonai mellett nagy súlyt helyeztek a politikai, a gazdasági és az ipari hírszerzésre, és jelentős szerep hárult az ideológiai hadviselésre is. Ennek az időszaknak a jellemzője, hogy korábban nem tapasztalt méreteket és intenzitást ért el az előbb már említett hírszerző háború.

Mielőtt azonban ennek elemzésére térnénk, szükséges néhány nagyobb állam hírszerző szervezetének kissé részletesebb vizsgálata.

Egyesült Államok

A katonai hírszerzést a Védelmi Hírszerző Ügynökség (Defense Intelligence Agency (DIA)) végzi. A DIA-t 1961-ben szervezte meg Kennedy elnök hadügyminisztere, Robert McNamara. A hírszerző szolgálat — a hadügyminisztérium alárendeltségében — egyesíti a haderőnek felderítő szerveit is. A DIA jelentős riválisa a CIA-nek, bár a költségvetés nagybani felosztása kérdésében ez utóbbi igazgatójának van döntő szava.

A DIA elsősorban természetesen a katonai jellegű adatok megszerzésére specializálódott, és a haderőnekénél folytatott felderítés eredményeit is itt összegzik. Gyakorlatilag sok tekintetben jelentősebb adatbázissal rendelkezik, mint a CIA. Ugyanakkor éppen a rivalizálás következtében is a DIA kevésbé áll a nyilvánosság előterében, mint a „nagyobb testvér”. A DIA irányítja a katonai attaséi szolgálatokat is.

A híradó és az elektronikai hírszerzés minden lehetséges formájáért az USA Nemzetbiztonsági Ügynöksége (National Security Agency — NSA) felelős. Az ügynökséget még Truman elnök alatt szervezték meg 1952-ben, alapvetően rádiófelderítési céllal. Azóta mind szervezetét, mind feladatkörét tekintve jelentős mértékben kiterjedt és megnövekedett (1990-ben mintegy 70 000 fő szolgált az állományában).

Az ügynökségnek számos lehallgatóállomása van világszerte, és szorosan együttműködik a NATO-tagállamok hasonló szervezeteivel, így pl. a brit GCHQ-vel. Az NSA — a szakértői vélemények szerint — képes szinte mindenfajta híradás lehallgatására és megfejtésére. Fő területei az elektronikai (ELINT), a radar- (RAD-INT) és a híradó (SIGINT) hírszerzés.

Az USA Központi Hírszerző Ügynöksége (Central Intelligence Agency — CIA) valószínűleg jóval lassabban fejlődött volna, ha a hidegháború nem alakul ki olyan gyorsan a Szovjetunió, illetve az Egyesült Államok között a 2. világháború után.

Az amerikai kongresszus által adott eredeti mandátumában 1947-ben a CIA fő feladatául a politikai hírszerzést szabták meg. A lélektani hadviselési és politikai titkos akciók végzését mindenekelőtt a háborús elődtől, az OSS-től átvett ügynökök „vitték be” a szervezet munkájába.

„A láthatatlan kormány” című könyvében David Wise és Thomas B. Ross már 1964-ben figyelmeztetett arra, hogy az Egyesült Államok alkotmányos és látható kormányzatához szorosan kapcsolódó hírszerző közösség — miközben követte a hidegháború körülményei között folytatott amerikai politikai irányvonalat — szinte önálló hatalommá, a szó szoros értelmében valamiféle második „láthatatlan kormánnyá” vált.

A hetvenes évek közepén valószínűleg ezért került sor a CIA tevékenységét szabályozó megszorító törvények beiktatására. A Hughes-Ryan-féle törvénymódosítás elfogadása pl. megtiltotta a CIA számára, hogy elnöki engedély, illetve a Fehér Házzal való előzetes konzultáció nélkül bármiféle titkos akciót végrehajtsanak.

Ezeket azonban a 80-as évek elején felülvizsgálták és Ronald Reagan elnök jóváhagyásával szélesítették a hírszerző szervezet „mozgásterét”. Megszüntették pl. a CIA beszámolási kötelezettségét, vagyis ez az ügynökség, elnöki áldással, minden korábbinál nagyobb hatáskört kapott. Bár ugyanakkor szorosabb központi ellenőrzési rendszert is vezettek be. A CIA igazgatója a Nemzetbiztonsági Tanácson (tagjai az elnök, az alelnök, a külügyminiszter és a hadügyminiszter) keresztül közvetlenül az elnöknek jelent és egyben jogosult a kormány által jóváhagyott hírszerzési költségvetés nagybani elosztására is.

A CIA szervezetén belül a 80-as évek végén működő igazgatóságok az ügynökség egy-egy fő „munkaterületéért” voltak felelősek. Az egyes igazgatóságok: az operatív, amelynek fő feladata a titkos akciók, titkos adatok szerzésének, valamint az elhárítási feladatoknak a végzése; a hírszerző igazgatóság és tudományos-technikai igazgatóság foglalkozott a politikai, a stratégiai és az úrfelderítéssel, a gazdasági, a földrajzi kutatásokkal és elemzésekkel.

Az Egyesült Államok állami nyomozó, elhárító és végrehajtó szerve a Szövetségi Nyomozó Iroda (Federal Bureau of Investigation, FBI), amelynek kiterjedt hálózata van az ország egész területén.

Az FBI-t 1908-ban Theodor Rooseveltnél elnök utasítására szervezték meg, alapvetően országos nyomozó, kémelhárító és végrehajtó feladatkörrel. Történetében jelentős szerepet játszott I. Edgar Hoover, a szervezet egykori főnöke, akit egyben „hősnek és gazembernek” is titulálnak. Ma sincs tisztázva az FBI szerepe pl. a Martin Luther King elleni gyilkos merényletben, és nagyon megtépázta a szervezet tekintélyét a Watergate lehallgatási botrány is.

Az Egyesült Államokban mind a sajtóban, mind a közvéleményben egyre na-

gyobb hangot kapnak azon követelések, hogy a titkosszolgálatok létezésének és szükségességének a megkérdőjelezése nélkül a költségvetés nem kis részét fel-emésztő szolgálatok munkájáról, tevékenységéről az adófizető honpolgárok több hiteles információt kapjanak.

Nagy-Britannia

Az alapvető titkosszolgálatok: az MI6 (vagy DI6), amely a főfeladatát tekintve katonai-stratégiai hírszerzéssel foglalkozik és az MI5 (elhárítás). A brit titkosszolgálatok olyan — nem mellékes — előnyökkel rendelkeznek partnereikkel és ellenfeleikkel szemben, amelyek a történelmi gyarmatbirodalmi vagy később a nemzetközösi rendszerből erednek. A nyugati szakirodalom szerint ma is jelentős kapcsolatrendszerrel, bázissal rendelkeznek Távol-Keleten vagy Afrika egyes államaiban.

Az MI6 a hírszerzés mellett titkos műveleteket is végrehajt otthon és külföldön egyaránt. Tevékenységét nagyrészt sűrű homály fedi, működéséről alig jelenik meg információ, a szervezet munkáját legfelsőbb szinten a kabinet ellenőrzi.

Az MI5 (fő feladata az elhárítás) eredetileg a külügyminisztériumhoz tartozott, a 80-as évek elejétől azonban szintén a parlamentnek felelős. Fennállása — 1909 — óta a történelemben először 1993 nyarán lépett a nyilvánosság elé a brit nemzetvédelmi hivatal — az MI5 — igazgatója, az 58 éves Stella Remington asszony. Ez szenczációnak számító lépés volt ott, ahol azelőtt szinte még a titkosszolgálat létét is tagadták, nem beszélve a mindenkori főnökök titkos személyéről. Az is kiderült, hogy a hidegháború vége óta az MI5 munkájának kb. 70 százalékát már a terrorizmus (elsősorban az IRA) elleni küzdelem teszi ki. De gondot okoz nekik az antiszubverzió, a kémelhárítás, valamint a vegyi és az atomfegyverek elburjánzásának megakadályozása. A szervezet végrehajtó (letartóztató) hatalmát a rendőrséghez tartozó, ún. különleges csoport (Special Branch) képezi.

A Kormány Híradó Központ (GCHQ) néven álcázott rádiótechnikai felderítő központ szinte az egész világra kiterjedő lehallgató-felderítő állomáshálózattal rendelkezik. Szoros együttműködést alakított ki az amerikai NSA-val és más hasonló szervezetekkel.

A fentiek mellett a védelmi minisztérium is rendelkezik katonai hírszerző szolgálattal.

A szigetországban újdonság, hogy a parlament tervében szerepel: törvényt fog-nak elfogadni a korábban hivatalosan nem is létezőnek számító brit intézmények beszámoltathatóságáról.

Korábban a külügy-, a belügy- és a védelmi minisztérium költségvetésében rejtették el a brit titkosszolgálatok (a nemzetbiztonsági, a felderítési és az elektronikai lehallgató központ, közkeletű rövidítéssel MI5, MI6, GCHQ) finanszírozását. A közeljövőben azonban a nemzeti számvevőszék elnökének közvetlen ellenőrzése alá kerülnek e drága intézmények.

Egyes adatok szerint az MI5 és az MI6 együtt mintegy 150 millió fontot emészt fel évente, míg a Cheltenhamben működő lehallgatószolgálat (GCHQ) különösen tökeigényes, csak a bonyolult műszaki berendezések sok millióba kerülnek.

A titkosszolgálatnak nemcsak a kiadásai, hanem működése is átláthatóbbá válik, a brit kormány már megegyezett abban, hogy parlamenti bizottság (amelyben mindhárom vezető párt képviselője helyet foglalhat) áttekintheti tevékenységüket. Eddig a

szervezetek munkáját csak az ún. egyesített hírszerző bizottság (amelynek az egyes szervezetek vezetői, a KÜM képviselője és más személyek a tagjai) ellenőrizte egy, ezért felelős kabinetminister felügyelete mellett.

Németország

A német (akkor nyugatnémet) Szövetségi Hírszerző Szolgálatot (BND) 1956-ban állították fel, és első főnökül Gehlen tábornokot nevezték ki, aki 1968-ig töltötte be ezt a beosztást. Eltávozása után a szervezetet megtisztították a Gehlen által bevitt személyektől és a szervezet feladatkörét kibővítették a hagyományos hírszerzői feladatok mellett antiterrorista és szabotázs elleni harcra is. Mint állami szintű szervezet, a kancellárnak felelős. A BND szoros együttműködést alakított ki az amerikai CIA-vel, a brit MI6-tal és az izraeli Mossaddal.

A német belső elhárítószolgálat — a BFV — 1950-ben alakult meg, a Belügy-minisztérium decentralizált (az egyes tartományoknak is megvannak a maguk szervezetei) részeként. Már az első időktől ki volt téve a volt NDK, illetve a szovjet el-lentevékenységnek, beépüléseknek és a kettős ügynökök tevékenységének. Ennek a harcnak az egyik ékes példáját a keletnémet Günther Goillaume nevű kém szol-gáltatta, aki a 70-es évek elején Willy Brandt akkori kancellár titkára volt, és így je-lentős titkokat juttatott a szovjeteknek.

A német titkosszolgálatok harmadik tagját a katonai hírszerző szolgálat (MAD) képezi, amely a hadügyminiszter alárendeltségébe tartozik.

A szervezetek a szovjet és a keletnémet titkosszolgálatok elleni harc mellett je-lentős energiát voltak kénytelenek fordítani az egymással történő rivalizálásra is.

A német titkosszolgálatoknak 1991-ig igen komoly gondot okozott az NDK hír-szerző főcsoportfőnöksége (HVA), illetve a szovjet KGB mintájára létrehozott NDK Állambiztonsági Minisztériuma (az Mfs-Stasi). A 60-as évek végén mintegy 5000 ke-letnémet kém tartózkodott az NSZK területén.

A volt Szovjetunió

A volt szovjet katonai hírszerzés szerve a vezérkar felderítő főcsoportfőnöksége (Glav-noje Razvedivatjelnoje Upravlenia, GRU) volt. A GRU közvetlenül a vezérkar szerve-ként független volt a KGB-től, bár az elhárítás feladatait itt is az utóbbi végezte.

A főcsoportfőnökség szervezetében a Szovjetunió fennállása idején mintegy 24 területi csoportfőnökség [a katonai kerületeknél 16, a külföldön az (NDK, Csehszlo-vákia, Lengyelország, és Magyarország területén) állomásozó hadseregcsoportok-nál 4, a négy flottánál 4] működött; tevékenységével igyekezett átfogni az egész vi-lágot. A főcsoportfőnökség fő „munkaterületei” voltak: az operatív, az információs, a rádióelektronikai és technikai felderítőszolgálatok. Ellenőrző és támogató felada-tokat láttak el a csapatoknál (hadseregtörzsektől lefelé) működő felderítőosztályok-nál, illetve harcászati (csapat) felderítőszerveknél.

Itt kell megemlíteni, hogy a Varsói Szerződés megalakulása után a tagállamok saját, nemzeti hírszerző szolgálatait a szovjet katonai felderítés mintájára szervezték meg.

Így például a magyar katonai hírszerzés és elhárítás — amely a második vi-lágháború utáni években (1950-ig) közös szervezetben tevékenykedett megosztásra került. A hírszerzés — mint a honvédelmi miniszternek közvetlenül alárendelt 4. fő-csoportfőnökség — privilegizált helyzetben végezte a munkáját, az elhárítási fel-

adatokat pedig a megalakult ÁVH vette át. A katonai felderítést 1954 után a vezérkari főnöknek rendelték alá és a megnevezése VK 2. csoportfőnökségre változott. Az 1956-os forradalom után, amikor az AVH-t is feloszlatták, a politikai hírszerzés és az elhárítás a Belügyminisztérium hatáskörébe került (1990-ig a BM III. főcsoportfőnökségének különböző szervei végezték a politikai hírszerzést, a külső és a belső, valamint a katonai elhárítást is).

A volt szocialista országok hírszerző szolgálatainál (más területekhez hasonlóan) szovjet tanácsadók tevékenykedtek kb. 1956-ig, akiknek a hírszerzés szervezése, valamint a megszerzett adatoknak a szovjet hírszerzéshez való eljuttatása volt a fő feladatuk. A Varsói Szerződés egyesített fegyveres erői főparancsnokának egyesített hírszerző szervezete nem volt, az együttműködéssel és az információcserével kapcsolatos feladatokat a felderítőfőnökök és más vezetők rendszeres értekezletein, megbeszélésein határozták meg. Ezenkívül a szovjet katonai hírszerzés összekötő tisztet is delegált az egyes VSZ-országok hasonló szerveihez (Romániát kivéve).

Az együttműködés erősen centralizált alapon történt, ami azt jelentette, hogy a tagállamok minden értékesnek minősített adatot a megfelelő csatornákon eljuttattak a szovjetekhez, ahonnan viszont erősen szelektált, esetenként elavult információkat kaptak viszont. A szovjet katonai hírszerzés különleges iskoláin, tanfolyamain folyt az ún. baráti országok hírszerző kádereinek képzése és továbbképzése is.

A szovjet politikai hírszerzés és elhárítás legfőbb szervezetét az Állambiztonsági Bizottság (Komitet Goszudarsztvennoj Bezoopastnosztji — KGB) képezte, amelynek az elődjét alapvetően a félelmetes cári Ohrana mintájára szervezték meg 1917-ben, és mint Cseka vált ismeretessé. A Csekát 1922-ben GPU-nak, majd OGPU-nak, 1934-től NKVD-nek nevezték, a háború után a feladatok szétválasztásával Állambiztonsági Minisztériummá (MGB) alakult és egyben különvált a Belügyminisztériumtól (MVD).

A KGB-t 1954. március 13-án alakították meg, a következő fő feladatokkal: legális és illegális politikai hírszerzés, belső és külső elhárítás, állambiztonsági és más titkos műveletek végrehajtása mind külföldön, mind belföldön. A 90-es évekre hatalmas titkos szervezetté nőtte ki magát négy főcsoportfőnökséggel (operatív, külső és belső elhárító, valamint határőr), továbbá csoportfőnökségekkel (katonai elhárító, politikai, nyomozó, rádióelektronikai felderítő, kormányőr, tudományos kutató, technikai és adminisztratív támogatók, személyügyi stb.). A központ létszámát hozzávetőleg 25 ezer főre, az alárendelt biztonsági csapatok (a határőrség, a Kreml és a különleges őrségek) összlétszámát pedig mintegy 230 ezer főre becsülték. A bécsi hagyományos fegyveres erők csökkentéséről folyó tárgyalások során komoly problémát okozott a KGB-hez tartozó erők és eszközök reális felmérése és az esetleges csökkentésükre vonatkozó elgondolás kidolgozása.

A KGB tevékenysége átfogta a társadalom valamennyi lehetséges területét, emberei és ügynökei minden szervezetben és minden szinten jelen voltak. Ellenőrzése alatt tartotta (Romániát kivéve) a VSZ-tagállamok politikai hírszerző szervezeteit, sőt az ázsiai szocialista országokét, a kubait és számos közel-keleti, illetve afrikai országét is. A KGB munkáját az SZKP Politikai Bizottsága (amelynek a KGB elnöke is tagja volt), illetve a párt első titkára ellenőrizte (a KGB utódját jelenleg Orosz Biztonsági Minisztériumnak nevezik).

A szovjetek a katonai hírszerzés területén a titkosság olyan magas fokát igyekeztek megvalósítani, ami gyakran nemhogy segítette volna a munka hatékonyságát, hanem éppen hátráltatta azt. Ez gyakran a szövetséges VSZ-államok iránti nagyfokú bizalmatlanságban valósult meg. Ennek alapvető okai között szerepeltek, hogy az esetleges disszidensek (kettős ügynökök stb.) minél kevesebb titkot tudjanak felfedni a Nyugat előtt.

Az általános bizalmatlanságra jellemző, hogy pl. a 70-es években a SALT—I tárgyalások kezdetén a szovjet delegáció vezetője arra igyekezett rávenni az amerikaiakat, hogy ne tárják fel teljesen az ismereteiket a szovjet tárgyaló delegáció beosztott tagjai előtt, mivel azok nem ismerhetik a szovjet hadászati rakéták adatait!

Az 1987 decemberében megkötött szovjet—amerikai INF (a közbeeső és a rövidebb hatótávolságú) rakéták felszámolásáról megkötött szerződés kidolgozása során a szovjetek sikertelenül igyekeztek jelentős számú OTR—22—23, RSD—10, R—12 és R—14 rakétájuk kilövőállását eltitkolni az amerikaiak elől.

Az európai hagyományos haderők csökkentéséről szóló bécsi tárgyalások megkezdése előtt 1987-ben és 1988-ban az előzetes kiinduló adatok kölcsönös „bevallása” során a szovjet vezérkar olyan adatokat tett közzé, amelyek szerint nem a VSZ, hanem a NATO rendelkezett fegyveres erőfölénnyel. Az ilyen és ehhez hasonló dezinformációs törekvések jelentős mértékben hozzájárultak a bizalmatlanság fokozásához, és hátráltatták a leszerelési tárgyalások menetét is.

Ha az érdekek megkívánták — és ez szinte általános volt —, nem riadtak vissza még a hírszerzés adatainak a manipulálásától sem függetlenül attól, hogy ez milyen veszélyekkel járhatott volna egy konfliktushelyzet kialakulásakor.

A titkosság fogalmát az Egyesült Államokban és a NATO-ban, de általában a nyugati demokratikus országokban másként értelmezik. Így a hírszerzési adatoknak is csak meghatározott kis részét minősítik titkosnak. A sajtó, a rádió, a tévé útján a polgári lakosság is széles körben informálódhat katonai kérdésekről. A parlamentekben nyilvánosan és részletekben tárgyalják a haderők — így a hírszerzés — helyzetét és költségvetését is. Jellemzőnek lehet említeni azt az Eisenhower amerikai egykori elnöknek tulajdonított kijelentést, miszerint „az Egyesült Államokban az utcákon árulják a katonai titkokat és a kémek munkáját igazán csak az nehezíti meg, hogy el kell dönteniük, melyik a jó és melyik a már elavult”.

A NATO-tagállamok hírszerző szervezetei önállóan, egymástól függetlenül végzik munkájukat egy igen laza együttműködés fenntartása mellett. A NATO nemzetközi vezérkara törzsében van egy hírszerző osztály, amelynek a fő feladata a 16 tagállam által a közös tervezéshez önként eljuttatott információk összegyűjtése és jelentése a felső NATO-szervek (katonai bizottság, védelmi tervező bizottság) számára.

Jó és eredmény hírszerző együttműködésre került sor a résztvevők között az Irak ellen 1991 tavaszán folytatott, Sivatagi Vihar fedőnevű koalíciós háború során. Már a hadműveletek tervezési időszakában (1990 augusztusában) a siker érdekében szövetséges felderítőszervezetet hoztak létre (az USA adataira támaszkodva), amely megkezdte sokrétű tevékenységét. A már meglévő és működő kozmikus optikai és rádiótechnikai felderítés mellett (KH—11, Lacrosse, Magnum, Ferrett stb. felderítő műholdak) aktivizálták a különböző haderőnemek felderítőerőit és eszközeit, köztük az U—2R, TR—1A, RF—4C felderítő repülőgépeket, a hadihajó-fedélzeti és a

földi rádió- és rádiótechnikai felderítő rendszereket. Az AWACS felderítő repülőgépek segítségével megszervezték a konfliktusok körzetében a légtér folyamatos, 24 órás megfigyelését. Mindezek eredményeképpen 1991. január 11-én hajnalban megindult a Sivatagi Vihar fedőnevű hadművelet. A szövetséges légierő már a kezdetben döntő csapásokat tudott mérni az iraki erőkre, ami nagymértékben elősegítette a hadműveletek további sikeres végrehajtását.

Új feladatok és kihívások

A Zrínyi Katonai Kiadó által 1985-ben kiadott Katonai Lexikon a felderítés (katonai felderítés) fogalmát a következők szerint határozza meg: „az ellenséges vagy várhatóan ellenséges ország (államkoalíció) katonapolitikai helyzetéről, hadigazdasági potenciáljáról, fegyveres erőiről, valamint a hadszínterekről szóló adatok megszerzése és tanulmányozása, illetve az erre irányuló tevékenység, melyet valamennyi parancsnokságnak, törzsnek és csapatnak békében és háborúban megszakítás nélkül, minden lehetőség felhasználásával folytatni kell... A tevékenységek térsége, a megoldandó feladatok jellege és a bevont erők rendeltetése szerint földi, légi, tengeri, kozmikus és különleges felderítés különböztethető meg.”

Amint az idézetből kitűnik, a katonai hírszerzés komplex fogalmában is helyet kapott az, hogy a tevékenységet „békében és háborúban megszakítás nélkül” kell folytatni, aminek jellemző példáit mutatták a hidegháború éveiben szemben álló két tábor közötti „hírszerző háború” folyamatos hadműveletei.

Ezeknek a „hadműveleteknek” a fő céljai az egyes időszakokban jelentősen változtak. A második világháború után mind az amerikai, mind a szovjet katonai hírszerzés fő erőfeszítéseinek középpontjában a nukleáris és a hidrogénfegyverek kifejlesztésének, gyártásának, valamint a célba juttatásuk lehetséges módjainak felderítése volt a másik oldalon. Ezt követően a nukleáris nagyhatalmak fő figyelmé a 60-as években már a meglepetésszerű nukleáris támadás (első csapás) koncepciójának és lehetséges kivitelezésének felderítésére irányult.

A következő időszakban a fő feladat annak megállapítására irányult, hogy a szovjeteknek sikerül-e behozni az USA előnyét a rakétatechnika fejlesztése terén („missile gap”). Amikor kialakult egyfajta hadászati egyensúly — s mindkét fél olyan pusztítóerővel rendelkezett, amely elegendő visszatartó erőnek bizonyult egy nukleáris háború megindítása ellen —, a katonai hírszerző szolgálatok elé újabb feladatokat állítottak. Nagy súlyt helyeztek pl. az ürfelderítésre, amely a földfelszín és a légtér katonai célú megfigyelését jelentette az erre a célra készített és működtetett mesterséges felderítő műholdakkal.

Napjainkban a korábbiaknál is nagyobb szerepet kapott a tudományos-technikai hírszerzés, amely nemcsak egyes ellenséges államok között folyhat. „Arra irányul, hogy megszerezze egy más államban folyó tudományos technikai fejlesztések, fegyverrendszerek tervét esetleg a fegyverek vagy más eszközök mintapéldányait is.” (USA—NATO katonai értelmező szótár, Washington, 1991.)

Tudományos-technikai hírszerzést természetesen nemcsak a hidegháború, a katonai szembenállás idején folytattak, ez a tevékenység napjainkban is folyik és

nemcsak a szemben álló, hanem gyakran az egymással baráti viszonyban levő államok között is.

Ehhez hasonló az ipari hírszerzés kérdése is, amely napjainkban néha egészen bizarr példákat szolgáltat. Az ipari kémkedés valószínűleg legelső „ismert” esete az volt, amikor a mitológia szerint Prométheusz ellopta az emberiség számára a tüzet. A reneszánsz kori kísérlet a velencei tükrök titkának kifürkészésére még csak ártatlan kalandnak tűnt ahhoz képest, hogy az ipari forradalommal szinte egyidejűleg megindult az igazi küzdelem a technológiai titkokért. Az ipari kémkedés természetesen szorosan összefonódott a katonáival, lévén hogy az igazi technikai technológiai újdonságokat többnyire a hadiipar szippantotta magához.

A CIA is fokozottan át akar állni a gazdasági, ipari, tudományos hírszerzésre, nehogy „munka nélkül” maradjon. Útkeresési tevékenységét jól jellemzi, hogy James Woolsey, a szervezet új főnöke az ipari és gazdasági hírszerzés előtérbe helyezését támogatja szemben az elődjével, Robert Gatesszel.

Az ipari és gazdasági hírszerzéssel foglalkozók ma már nemcsak az illegális vagy féllegális eszközöket és módszereket veszik igénybe. Az információs forradalom következtében az ilyen hírszerzést folytató szervezetek, a klasszikus módszereknek megfelelően, külön elemző-értékelő osztályok (részlegek) útján — ahol egész komoly szakértői gárdát alkalmaznak — igyekeznek minél teljesebb képet alkotni a célokról (amelyek lehetnek politikailag még szövetségesek is) helyzetéről. Ebben a témában kutakodókat inkább információvadászoknak, újabban versenyhelyzet-elemzőknek tartják, megkülönböztetendő őket a hírszerzőktől és a hagyományos kémektől.

A 90-es évek elején bekövetkezett történelmi változások eredményeként befejeződött az 1946 óta folytatott hidegháború, vele együtt vége szakadt a szuperhatalmak szembenállásának, megszűnt a Varsói Szerződés és korábbi ellenfelekből barátok, partnerek váltak. Mindez az államok biztonságpolitikájában és azon belül a katonai hírszerzésben is jelentős változásokat idézett elő a szervezeteket, a feladatokat és a személyi állományt tekintve.

A legnagyobb változások a volt szocialista országok titkosszolgálatában következtek be. A Nyugathoz, konkrétan a NATO-hoz való csatlakozás előfeltételei között — minden valószínűség szerint — első helyen szerepel a hírszerző felderítés átalakítása, konvertálhatósága a nyugati rendszerekhez.

A nyugati titkosszolgálatok a volt szovjet rendszerű felépítéshez képest — mint az előzőekből is látható — kevésbé centralizáltak. Az elmúlt két évszázad során kialakult vezérkari szervezetekben a hírszerző-felderítő (és elhárító) szolgálat az első helyen szereplő személyügyi és adminisztratív szerv után rendszerint a második helyen következik, ami azonban nem a fontossága szerinti besorolást jelenti.

A hírszerző szervezet központjának fontos része a magasan fejlett számítógépes adatbázis, továbbá az alárendelt hírszerző szervezetrendszer, valamint a kémelhárító szolgálat (ez utóbbi azonban nem mindenütt szervezetszerű).

A hírszerző szervezetek legfontosabb elemei: a hírszerzésben a legális és illegális módszereket alkalmazó operatív, az elemző, értékelő és információs részlegek, valamint a technikai felderítést végző szervezetek.

A katonai hírszerzés számára a korszerű technikai felderítő eszközök általában „nyers” felderítési adatokat, információkat juttatnak el. Ilyenek az úrfelderítő rend-

szerek, amelyeknek a szerepe és jelentősége hallatlanul megnőtt [pl. a volt szovjet Vosztok, Szaljut vagy az amerikai Space Shuttle (Discovery), illetve a Big Bird, a KH-11 vagy KH-12 stb.].

A légi felderítés, amelyet korábban csak konfliktushelyzet vagy háború esetén alkalmaztak, ma már béke idején is képes a nagy hatótávolságú felderítő eszközeivel (pl. a NATO AWACS rendszere, a volt szovjet IL-76-is és TU-114-es gépekre telepített rendszerek) igen jelentős feladatokat megoldani. A haditengerészeti felderítés hatótávolságát csakis a felségvizek határolják.

A rádióelektronikai hírszerzés, amely szintén szünet nélkül folyik, a rádió, a radar mikrohullámok és más elektromágneses hírközlések „elfogására”, lehallgatására és megfejtésére irányul. Szinte az egész világra kiterjedő tevékenységet folytat az amerikai NSA, a brit GCHQ, vagy a volt szovjet rádióelektronikai felderítés.

A hírszerzés kevésbé látványos — de nem pótolható — igen fontos területe a legális és az illegális módszerekkel folytatott felderítés: ide tartoznak a különböző kategóriákba sorolható ügynökök, a diplomáciai és a katonadiplomáciai csatornák. Ugyancsak a hagyományos módszerek közé számít a nyílt médiumok (rádió, tévé, sajtó, szakirodalom stb.) figyelemmel kísérése, elemzése, értékelése és más adatokkal történő összevetése is. A nyugati szakirodalom közlései szerint az ilyen forrásokból szerzett információk a 80-as évek végén a hírszerző szolgálatok összadatainak a 60–80 százalékát tették ki. (Nem mellékes körülmény, hogy mindezt a minimális kockázattal lehetett elérni.)

A hírszerző szervek ilyen szerteágazó tevékenysége nagyszámú, magasan kvalifikált szakember alkalmazását teszi szükségessé, akiknek csak a kisebb része veszélyes, kockázatos feladatokat közvetlenül végrehajtó operatív tiszt és különböző kategóriájú ügynök. A személyi állománynál nagyon fontos tényezők: a képzettség és nyelvismeret, valamint a szerzett tapasztalatok (a nyugati szakirodalom szerint a ki nem tapintható — intangible — faktor) helyes alkalmazása a munkában. Szinte általánosnak vehető, hogy amíg egy oldalról az átlagosnál magasabb követelményeket támasztanak a személyi állomány tagjaival szemben katonai, speciális és hadtudományi vonatkozásban, a másik oldalon ugyanakkor nem jelentkeznek kiugró, látványos karrierrek (pl. rövid idő alatt magas rendfokozatok stb.).

Hangsúlyozni kell a korszerű hadtudományi ismeretek alapos elsajátításának jelentőségét, mivel csakis a különböző humán-, természettudományi és műszaki tudományágak megfelelő szintű ismerete biztosítja a hírszerző állomány számára, hogy a változó körülmények között adott időben és helyen felleljék a jó információhordozókat („x” faktor).

Szükséges megemlíteni, hogy számos ország (főleg Nyugaton) nagynevű intézetében igen jelentős kutatómunkát folytatnak. Ilyen nemzetközi jelentőségű intézetek működnek több amerikai vagy brit egyetemen, ilyen a londoni székhelyű Hadászati Tanulmányok Intézete (IISS), a stockholmi SIPRI, vagy a moszkvai USA — Kanada Intézet stb. Ezen intézetek tulajdonképpen szintén hírszerzést folytatnak (de nem katonait). Az általuk nyilvánosságra hozott elemzések, értékelések (pl. a IISS által évente megjelentetett *The Military Balance*, vagy a SIPRI-évkönyv) rangos helyet foglalnak el nemzetközi szakirodalomban is.

A történelmi jellegű változások a volt szocialista országok, így hazánk vonat-

kozásában is új feladatokat jelentenek a hírszerzés területén. Erről a tevékenységről egyetlen szuverén állam sem mondhat le, mivel még nem alakult ki az olyan egységes európai biztonsági rendszer, amely garantálná Európa vagy az egyes államok teljes biztonságát. A balkáni polgárháború vagy más, esetleges konfliktus kialakulása szükségessé teszi a magas színvonalon tevékenykedő hírszerző és más titkosszolgálatok fenntartását és működtetését.

A felderítési feladatokat és irányokat most már a függetlenné vált állam saját biztonsága szempontjából kell meghatározni és ennek megfelelően alakítani a szervezeteket is. Jó példája ennek a cseh miniszterelnök, Vaclav Klaus — aki a titkosszolgálatokat ellenőrzi — 1993. augusztus 27-én a prágai Telegraf című napilapnak adott nyilatkozata. „Minket — mondotta — a közép-európai régió és közvetlen szomszédaink érdekelnek. A cseh titkosszolgálatoknak nem feladatuk az afrikai, a dél-amerikai, vagy délkelet-ázsiai helyzet elemzése; az a feladatuk, hogy a számunkra potenciális veszélyforrásokkal foglalkozzanak, azok kibontakozását jó előre jelezzék.”

A Magyar Köztársaságban a rendszerváltást követően

a biztonsági titkosszolgálatok új rendszere alakult ki.

Ezen belül két, országos hatáskörű, polgári jellegű szerv van. Az egyik a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH), amelynek a feladatai közé tartozik az idegen titkosszolgálati és nemzetbiztonságot veszélyeztető tevékenységek elhárítása, a létesítmények, fontos személyek védelme, a bevándorlók, menekültek ellenőrzése stb. Egy múlt évi parlamenti beszámoló megjegyzi, hogy a NBH az alaptevékenysége mellett maradéktalanul ellátta a bel- és a külpolitikai események hatására váratlanul — Öböl-háború, a pápa látogatása, jugoszláviai események, terrorcselekmények — jelentkező többletfeladatokat. A másik, az Információs Hivatal, alapvetően az országhatáron kívüli (politikai) információszerzésért felelős. Mindkét szerv élén tábornok tölti be a főigazgatói tiszteket és a tevékenységüket tárca nélküli miniszter felügyeli.

A katonai szervezetek közül az egyik a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH), amely alapvetően a katonai kémelhárításért felelős, de — amint azt a KBH főigazgatója egy interjúban kifejtette — feladataik közé tartozik az alkotmányos rend védelme, az állam és az emberiség elleni bűncselekmények, a zendülés, a külföldre szökés, a harckészültség veszélyeztetésének, a terrorcselekményeknek, a légi jármű hatalomba kerítésének a felderítése, megelőzése és megakadályozása, illetve bizonyos magas beosztású személyek (tudtukkal történő) védelme is. A másik szerv, a Katonai Felderítő Hivatal (KFH), amely a katonai hírszerzés szervezéséért és végrehajtásáért felelős. Minkét szerv élén tábornok főigazgató áll, tevékenységüket felső szinten a — jóváhagyásra kerülő nemzetbiztonsági törvény szerint — a honvédelmi miniszter ellenőrzi.

Az új helyzetben lehetséges feladatok között meg kell említeni pl., hogy a volt csehszlovák és a lengyel katonai felderítésnek az elmúlt években komoly feladatokat jelentett a volt szovjet csapatok kivonásának ellenőrzése. Ezt a feladatot a német katonai titkosszolgálatok jelenleg is végzik.

A hírszerzés napjainkban ellenőrzési feladatokat is kaphat, teljesen összhangban a bizalom- és biztonságerosító folyamatokkal, a katonai együttműködés egyéb

formáival és normáival. Nem a bizalmatlanság, hanem a bizonyosság érdekében. Ez mind a biztonságot fokozza, gondolunk a leszerelési tárgyalások eredményeként azon csapatokra, amelyek azt ellenőrzik, hogy hazánk végrehajtja-e következetesen a bécsi szerződésből ránk háruló feladatokat. Vagy másik ilyen terület, hogy hazánkban követelményként merül fel a kisebb, de korszerűbb haderőstruktúra kialakítása. Egy kisebb haderőstruktúrában azonban értelemszerűen megnövekszik az igény a gyors döntéshozatalra, a reagálóképesség fokozására, a reakcióidő csökkentésére. Ebből a szempontból is kiemelt fontosságú a hírszerzés, amelynek fő feladata, hogy egy gyors döntéshez időben szolgáltatson megfelelő adatokat és biztosítsa a döntések realizálását. A felderítésnek-hírszerzésnek összhangban kell tehát lennie, mindazzal a folyamattal, ami a biztonságot és a bizalmat erősíti, ugyanakkor nem nehezíti, nem gátolja az államok közötti normális kapcsolatokat.

A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei című dokumentum 13. pontja kimondja: „Honvédelmi politikának és intézményrendszerének úgy kell működnie, hogy legyen képes folyamatosan és megbízhatóan értékelni az ország biztonságát veszélyeztető tényezőket és kockázatokat, s ennek alapján időben meghozni a veszélyhelyzetek megelőzéséhez, illetve elhárításához szükséges — arányos intézkedéseket.” A katonai hírszerzésünknek — többek között — a fentiekben meghatározottak jelentik a fő feladatot.

IRODALOM

1. Pilch Jenő: A hírszerzés és kémkedés története; 1935.
2. Csíby Árpád: Katonai felderítő-, kém-, nemzetvédelmi és propagandaszolgálat; 1933.
3. Harcászati Szabályzat I. Rész; HM, 1939.
4. Hírszerző Szolgálat I—II. Rész; HM, 1938.
5. Allen Dulles: A hírszerzés mestersége; 1957.
6. Philip Agee: CIA napló; 1986.
7. Walter Schellenberg emlékiratai; 1989.
8. E. H. Cookridge: Gehlen.
9. Heinz Höhne — Herman Zolling: Pollach Intern (Gehlen); 1971.
10. John Barron: KGB; 1987.
11. Stansfield Turner: Secrecy and Democracy; The CIA in Transition; 1986.
12. Chapman Pincher: Traitors; 1987.
13. C. Dobson — R., Payne: The Dictionary of Espionage, 1988.
14. Historia; 1987. 4. sz.
15. W. V. Kennedy: The Intelligence War; Salamander Books, 1989.

Munk Sándor

A Magyar Honvédség informatikai rendszerének modellje

A Magyar Honvédség technikai fejlesztésének egyik lényeges területe a honvédség egésze, illetve katonai szervezetei egységes informatikai rendszereinek kialakítása. Ez a fejlesztési feladat előzetesen megköveteli, az MH informatikai rendszere modelljének kialakítását. A szerző ennek a modellnek a felvázolása során az alábbi kérdések megválaszolására törekszik: milyen a Magyar Honvédség informatikai rendszerének nagybani felépítése? Milyen elemekből építhető fel ezen informatikai rendszer modellje?

A szervezetek — köztük a katonai szervezetek — számára egyre növekvő jelentőségű erőforrássá válik az információ. A szervezeti célok elérése, a feladatok eredményes végrehajtása csak megfelelő információk birtokában lehetséges. Ennek érdekében minden szervezetben folyik a működéshez szükséges információk megszerzése vagy előállítás, szükség esetén tárolása és továbbítása, végül rendelkezésre bocsátása. Az információk tevékenységek elméleti és gyakorlati kérdéseivel az informatika foglalkozik.

A hadtudomány egyértelműen megfogalmazza és a hadügyi gyakorlat tapasztalatai alátámasztják az informatika eszközrendszere és módszerei növekvő szerepét a katonai szervezetek vezetése színvonalának növelésében is. A Magyar Honvédség vezetési szintjei már több éve rendelkeznek különböző kategóriájú számítástechnikai eszközökkel és alkalmazói programokkal. A korábbi — és részben még ma is — önállóan alkalmazott számítástechnikai eszközök azonban önmagukban nem képesek a vezetés dinamikus és egymásra épülő információigényének kielégítésére. Erre csak a különböző hálózatokba szervezett számítógépek, az ezek bázisán egymással együttműködni képes alkalmazói programok, valamint az ezekre épülő információs rendszerek alkalmasak.

A Magyar Honvédség első informatikai szabályzata a fenti gondolatnak megfelelően bevezeti az informatikai rendszer fogalmát, mint a katonai szervezet információfeldolgozási rendszerének, az ezt támogató eszközrendszernek, az információfeldolgozás szabályozó rendszerének, valamint a közreműködő személyeknek (szervezeti elemeknek) az összességét. Ez a fogalom azonban szigorú értelmezés mellett nem azonosítható napjaink számítástechnikai eszközrendszerével és szolgáltatásaival, mert abból hiányzik a szervezet egészére kiterjedő egységes rendszerjelleg, amelynek felvázolását kísérelem meg e cikkben.

A jóváhagyott informatikai szabályzat szerint az informatikai rendszer részét képezik: „... a szervezetnél kialakított információfeldolgozási rendszer; — az információfeldolgozást támogató eszközrendszer; — az információfeldolgozáshoz kapcsolódó tevékenységek összehangolt szabályozó rendszere; — az informatikai rendszerben (illetve annak bármely részében) időlegesen vagy állandó jelleggel közreműködő személyek (szervezeti elemek).”

A fenti körvonalazás is kifejezi a szervezet absztrakt információfeldolgozási rendszerének, valamint a feldolgozást megvalósító, végrehajtó elemekkel (személyekkel), eszközökkel és erőforrásokkal kiegészített valós informatikai rendszernek a jellegzetességét.

Az *információfeldolgozási rendszer* egynemű elemekből álló — a szervezetben végbemenő információs tevékenységekből, mint elemekből felépülő — *absztrakt rendszer*, amelyben az elemek között egynemű kapcsolatok léteznek. Ezzel szemben az *informatikai rendszer* egy bonyolult — embereket, technikai eszközöket, programokat, adatokat, információs tevékenységeket tartalmazó — *valós ember-gép rendszer*, amelyben az elemek között különböző jellegű kapcsolatok sokasága mutatható ki.

A Magyar Honvédség informatikai rendszerének nagybani felépítése

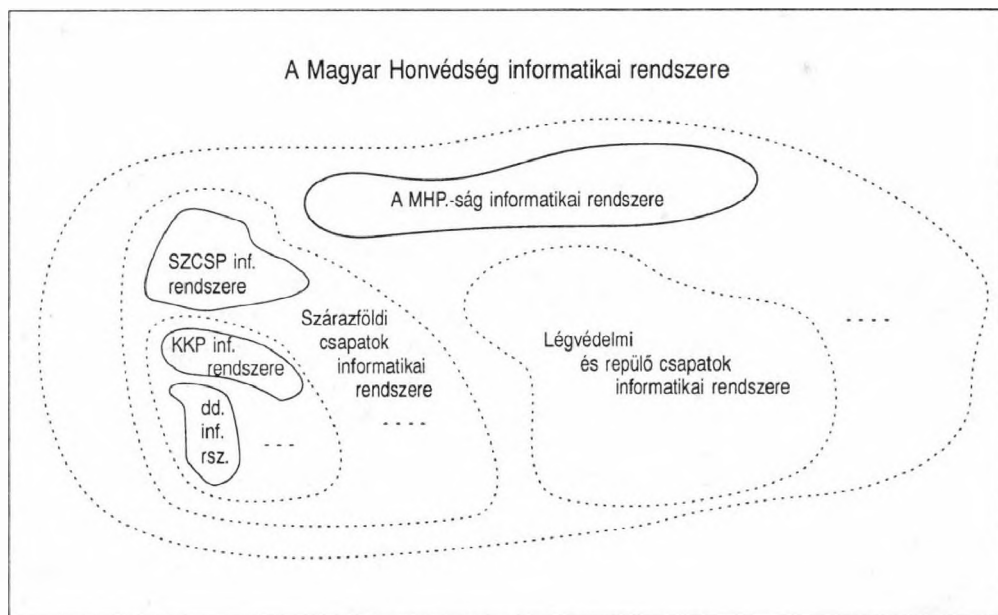
Vizsgáljuk meg, hogy *milyen egy katonai szervezet informatikai rendszerének nagybani felépítése*. Ez azért szükséges, hogy pontosan körülhatároljuk, mit értünk a Magyar Honvédség, a szárazföldi csapatok, a légvédelmi és a repülőcsapatok, egy katonai kerület, a tábori hadsereg, egy gépesített hadtest vagy egy tetszőleges dandár (ezred) informatikai rendszerén és mi ezek viszonya egymáshoz.

A felsorolt szervezetek hierarchikus felépítéséből és a megfogalmazott definícióból logikusan következik, hogy békében a Magyar Honvédség informatikai rendszere magába foglalja mind a szárazföldi csapatok, mind a légvédelmi és a repülőcsapatok informatikai rendszerét. Az előbbinek részei a katonai kerületek informatikai rendszerei és a különböző dandárok (és más alárendelt szervezetek) informatikai rendszerei. A háborús szervezetek (tábori hadsereg, gépesített hadtest stb.) megalakulásakor azok ilyen rendszerei szintén az előljáró katonai szervezet informatikai rendszerének részévé válnak.

A Magyar Honvédség informatikai rendszere nagybani felépítésének meghatározásához el kell választanunk a különböző vezető szervek és az alárendelt informatikai rendszereit. *Elemi szintű* — tovább nem tagolandó — *rendszerként* az önálló állománytáblával rendelkező katonai szervezetek informatikai rendszereit kell alapul venni. A definíció szerint ugyanis az ilyen szervezetek is rendelkeznek — vagy rendelkezni fognak — informatikai rendszerrel és ezekből minden hierarchikus felépítésű szervezet felépíthető.

A fentieket elfogadva *egy katonai kerület informatikai rendszere* a katonai kerületparancsnokság, valamint a dandárok és más közvetlen informatikai rendszereiből épül fel. Hasonlóan a *szárazföldi csapatok informatikai rendszere* a szárazföldi

csapatok parancsnokságának, valamint a katonai kerületek és más közvetlenek informatikai rendszereiből épül fel. Végül a *Magyar Honvédség informatikai rendszere* a Magyar Honvédség Parancsnoksága, a szárazföldi csapatok, a légvédelmi és a repülőcsapatok, a budapesti katonai kerület, valamint a többi közvetlen szervezet informatikai rendszereinek és a köztük lévő kapcsolatoknak az összessége. Ezt a struktúrát szemlélteti az alábbi ábra.

A felvázolt struktúrának megfelelően a Magyar Honvédség egységes informatikai rendszere lényegében a dandárok (ezredek) és a különböző szintű vezető szervek informatikai rendszereiből épül fel. Ezek mindegyike *önálló informatikai rendszer*, amely saját eszközökkel, programokkal, adatokkal, üzemeltető személyzettel és szabályozókkal rendelkezik és feladata az adott szervezet információigényének kielégítése. Vagyis annak biztosítása, hogy a szervezet számára szükséges információk a megfelelő időben, a megfelelő helyen a megfelelő pontossággal és hitelességgel rendelkezésre álljanak.

Tekintsük át ezek után, hogy milyen kapcsolatok léteznek a *Magyar Honvédség informatikai rendszerét alkotó alrendszerek között*. Az informatikai rendszerek rendelkezéséből következően az elsődleges kapcsolatot a közöttük áramló információk jelentik. A szervezetek közötti alá-, fölé- vagy mellérendeltségi viszonytól függően ezek lehetnek parancsok, intézkedések, utasítások, feladatszabások; jelentések, beszámolók, igénylések, adatszolgáltatások; értesítések, valamint tájékoztatások.

Mivel a szervezetek közötti információáramlás nemcsak — bár mennyiségileg elsősorban — az alá-fölérendeltségi viszonyok mentén folyik, az alrendszereket alkotó informatikai rendszereket sem szabad szigorú hierarchikus struktúrába ren-

dezni. A valóságos kapcsolatoknak megfelelően a Magyar Honvédség ezen rendszeralkotó elemeit egymással informatikai szempontból egyenrangú, kölcsönösen kapcsolatban álló alrendszereknek kell tekinteni.

Az informatikai rendszer információs rendszermodelljéről

Az informatikai rendszer által megvalósított — korábban számítógépesnek vagy számítógéppel támogatottnak nevezett — információs tevékenységek összetett rendszert alkotnak és részét képezik a szervezet információfeldolgozási rendszerének.

Az informatikai rendszerhez kapcsolódó önálló vagy egymással együttműködő (számítógépes) *információs rendszerek* a szervezet információfeldolgozási rendszerének viszonylagos önállósággal rendelkező, általában egy konkrét funkcionális terület (esetleg szolgálati beosztás vagy szervezeti elem) meghatározott információs tevékenységeit magukban foglaló, egységes szabályozással rendelkező részei (részrendszerei). Az információs rendszerek lényegében mindig az adott alkalmazási terület követelményei alapján kidolgozott speciális követelményekre és lehetőségekre épülnek.

Az *információs rendszerek határai* nem merevek, a fejlődés (fejlesztés) során új tevékenységekkel kiegészülve kitolódhatnak, korábban önálló rendszerek integrálódhatnak, összeolvadhatnak. E határokat sok esetben befolyásolják az informatikai rendszer fejlesztéséhez rendelkezésre álló lehetőségek is.

Az *informatikai rendszer általános információs szolgáltatásai* az alkalmazási területtől lényegében független, szinte minden alkalmazó által igénybe vett információs tevékenységeket valósítanak meg. Ezek a szolgáltatások széles körben alkalmazott, általános célú programcsomagokra épülnek. Ide sorolhatók elsősorban az irodainformatizálásnak nevezett terület szolgáltatásai: szöveges és grafikus dokumentumok készítése, tárolása (számítógépes szövegszerkesztés és rajzolás); végül üzenetek és dokumentumok továbbítása (elektronikus postaszolgáltatás).

Egy katonai szervezet informatikai rendszerének korábban vázolt — a vezető szerv és az alárendelt informatikai rendszeréből álló — felépítése maga után vonja az információs rendszerek hasonló struktúrájának elfogadását is. Ennek megfelelően a jelenleg megszokott szóhasználatról és gyakorlattól eltérően egy Magyar Honvédség szintű — például a harckészültségi vagy a pénzügyi és számviteli — információs rendszert az egyes szintek azonos elnevezésű információs rendszerei együtteseként kell tekinteni. Így önállóan szabályozottan léteznie kell (több) dandár pénzügyi és számviteli információs rendszernek, (több) katonai kerület pénzügyi és számviteli információs rendszernek stb.

Az információs rendszerek önállósága mindenekelőtt abban nyilvánul(hat) meg, hogy kizárólag az együttműködő (a vezetési hierarchia alapján alá-, fölé vagy mellérendelt) informatikai rendszerekkel folytatott információcsere rendje, formátuma van szabályozva, nem pedig az információs rendszer belső működése és megvalósítása. Ez a szabályozás elégséges a teljes (összetett) információs rendszer rendeltetésszerű működéséhez, a hozzátartozó információs rendszerek zavartalan együttműködéséhez és megengedi eltérő (adattartalmában, funkcióiban bővebb) szervezeti megoldás alkalmazását.

Az összetartozó elemi információs tevékenységek funkciókat alkotnak. Egy információs rendszer vagy szolgáltatás egy vagy több funkció megvalósítását (végre-

hajtását, alkalmazását, igénybevételét) teszi lehetővé, amelyek tényleges tartalmuktól eltekintve informatikai szempontból is csoportosíthatók. Az információs rendszerek funkcióit a hozzá tartozó információs tevékenységek jellege alapján csoportosíthatjuk. Az információs funkciók irányulhatnak a szükséges információk birtokba vételére, vagy lehetnek ezt előkészítő funkciók.

Az információ birtokba vételére irányuló funkciók közé a mások által küldött információk (üzenetek, dokumentumok stb.) átvétele, az informatikai rendszerben tárolt (vagy azokból származtatható) információk igénylése, illetve információk előállítása (például számvetésekkel) a rendszerben tároltak felhasználása nélkül. A három funkció közös vonásokkal is rendelkezik, hiszen az első típus tulajdonképpen az informatikai rendszerben ideiglenesen tárolt információ igénylése, míg a harmadik lényegében az informatikai rendszerben algoritmus formájában tárolt információ igénybevétele.

Az információ rendelkezésre bocsátását előkészítő funkciók közé tartozik az információk másoknak történő megküldése, illetve tárolása a rendszerben későbbi felhasználás céljára. Ez utóbbi jelenthet elsődleges bevitelt és a meglévő információk módosítását, sőt ide sorolható az informatikai rendszer programokkal vagy más algoritmus jellegű információkkal való bővítése. Az információk és algoritmusok a jövő — tényeket (információkat) és következtetési szabályokat (algoritmusokat) egyenrangú módon tartalmazó — tudásbázisú rendszereiben egymástól egyre kevésbé lesznek elválaszthatók.

Mint a korábban elmondottakból is kitűnik, a funkciók az informatikai rendszerben lényegében az adatok formájában tárolt információk köré csoportosulnak, azokkal szoros egységet alkotnak. A szervezet módosuló (bővülő) információs szükségletei más (új) információ birtokba vételére irányuló funkciókat, szükség esetén ezekhez új, tárolt információkat és ennek érdekében más (új), az információ rendelkezésre bocsátását előkészítő funkciókat igényelnek.

Ebből az is következik, hogy az információk és információs funkciók között elsődlegességet az előbbiek élveznek. Egy szervezet működésében, informatikai rendszere struktúrájának és elemeinek meghatározásában hosszabb távú stabilitást az — objektumokat, ezek jellemzőit és viszonyait leíró — információk adnak. A felsoroltak közül a legnagyobb stabilitást az objektumok jelentik, de jellemzőik és viszonyaik többsége csaknem hasonlóan stabil.

Az információk elsődlegességének elfogadásából következik, hogy az informatikai rendszer modellje vagy egyes információs rendszerek kialakítása során is az információk modellezését, az informatikai rendszer adatrendszere modelljének megalkotását tartom kulcsfontosságúnak, elsődlegesnek. Az adatrendszermodell e jelentősége miatt a téma kifejtését egy vagy több, önálló résztanulmányban látom szükségesnek kidolgozni.

Egy informatikai rendszer információs rendszermodelljének megalkotásához célszerűen az információs funkciók adják az építőelemeket. Az elemi információs tevékenységek ehhez túl aprólékosak, az információs rendszerek pedig túl esetleges módon kialakultak. A modellváz a főbb tárolt — egy-egy jellegzetes objektum (például személyek, eszközök, szervezetek, feladatok stb.) köré csoportosuló — információkörökre épülhet, és alapvetően tartalmaznia kell ezen információk tárolását, naprakészen tartását szolgáló beviteli és módosító funkciókat, valamint az egy vagy több információkörre támaszkodó lekérdezési funkciókat.

Az informatikai eszközrendszer modelljéről általában

Egy informatikai eszközrendszer a kapcsolódó technikai eszközök összessége, kapcsolataikkal együtt. A technikai eszközök funkcionális szempontból két nagy csoportba oszthatók: az elsőbe az adatfeldolgozás, a másodikba az adatátvitel eszközei tartoznak. E két csoport nem teljesen független egymástól, egyes eszközök összetett funkcióik következtében mindkettőbe besorolhatók.

A fenti csoportosításnak megfelelően az eszközrendszer alrendszerekre bontható: megkülönböztethető az *informatikai rendszer számítástechnikai és kommunikációs alrendszere*. Az összetett funkciójú eszközök miatt a két alrendszer határai nem húzhatók meg élesen. Az eszközök fogalmába az alkalmazók szempontjából beletartozik azok hardver- és szoftverrésze egyaránt, hiszen csak ezek együtt képesek számunkra hasznos szolgáltatást biztosítani.

A számítástechnikai alrendszer eszközei funkcionális szempontból tovább osztályozhatók munkaállomásokra és kiszolgálóállomásokra, a kommunikációs alrendszer eszközei pedig kapcsolóelemekre és adatátviteli vonalakra.

Az *informatikai rendszer munkaállomásai* alkalmazói szempontból a rendszer kulcselemei. A munkaállomások közé azokat az eszközöket soroljuk, amelyek segítségével az alkalmazók képesek az informatikai rendszer szolgáltatásait igénybe venni. A munkaállomások lehetnek hálózatba kötött személyi számítógépek, terminálok és más speciális kapcsolattartó eszközök.

Az *informatikai rendszer kiszolgálóállomásai* a számítástechnikai alrendszer láthatatlan részét alkotják az alkalmazók számára. A kiszolgálóállomások közé azokat az eszközöket soroljuk, amelyeket az alkalmazók közvetlenül nem kezelhetnek, de a munkaállomásoknak rendelkezésre bocsátják erőforrásaikat, szolgáltatásaikat. Az alkalmazó szervezeti elemeknél vagy önálló informatikai (feldolgozó-, számító-) központokban elhelyezett kiszolgálóállomások lehetnek helyi hálózatban kiszolgáló (server) gépként alkalmazott személyi számítógépek, vagy közepes és nagy központi számítógépek.

A kiszolgálóállomások a nyújtott szolgáltatások jellege szerint — többek között — lehetnek állományszolgáltatók, adatbázisszolgáltatók, nyomtatószolgáltatók, kommunikációs szolgáltatók és feldolgozásszolgáltatók. Egy kiszolgálóállomás többféle szolgáltatást is nyújthat egy időben.

Az *állományszolgáltatók* a program- és adatállományok létrehozását, tárolását, módosítását, valamint megosztott rendelkezésre bocsátását biztosítják, megnövelve ezzel a munkaállomások tárolókapacitását, lehetővé téve a munkaállomások átteles kommunikációját, együttműködését.

Az *adatbázis-szolgáltatók* az adatok központi kezelését fizikai helyett logikai szinten teszik lehetővé a kiszolgálóállomáson futó adatbázis-kezelő rendszer segítségével. Így mód van egyedi adatok és kapcsolataik összehangolt, védett, megosztott megadására, módosítására és felhasználására. Ez a szolgáltatás az informatikai rendszerben zajló adatátvitel szempontjából is sokkal gazdaságosabb, mint az állományszolgáltatás.

A *nyomtatószolgáltatók* a dokumentumok papír alapú adathordozón történő megjelenítésének lehetőségét biztosítják valamennyi, arra jogosult — nyomtatóval nem rendelkező — munkaállomás számára. A *kommunikációs szolgáltatók* elsősorban az informatikai rendszerek közötti kapcsolatokat teszik lehetővé az adatok átmeneti

tárolásával, szükség szerinti átalakításával és a távolsági hálózat szolgáltatásainak igény szerinti rendelkezésre bocsátásával.

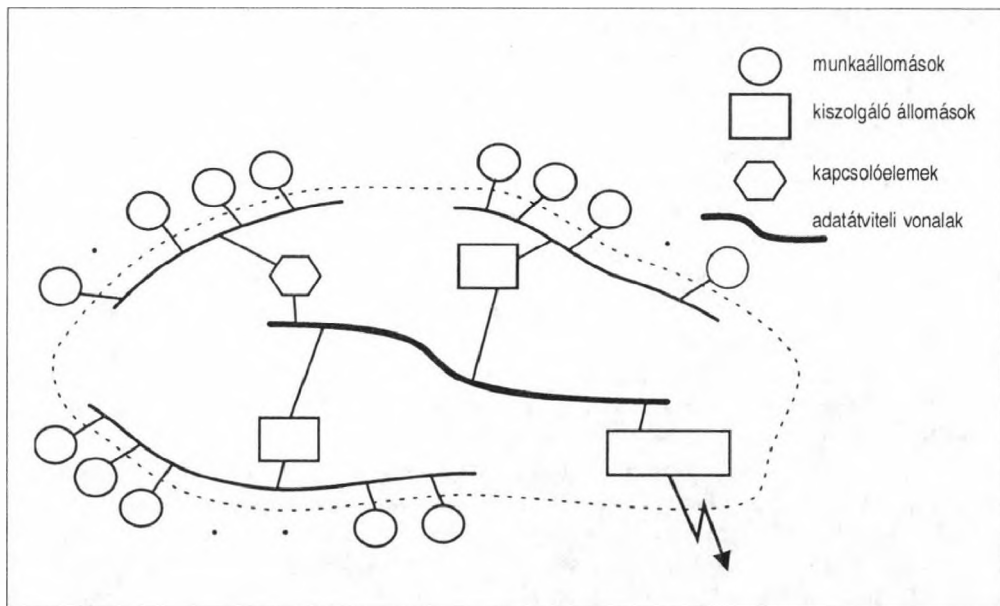
A *feldolgozószolgáltatók* nagy adatfeldolgozási kapacitásukat, gyors működésüket, speciális számvetéseiket osztják meg a munkaállomások között.

Az informatikai rendszer munka- és kiszolgálóállomásai egységes *hálózatba* kapcsolódnak. A hálózat lehet egyenrangú hálózat, helyi hálózat, több helyi hálóból felépülő összetett hálózat vagy nagyobb földrajzi területen elhelyezkedő szervezet esetében helyi hálózatokat egyesítő városi szintű hálózat. Végül az informatikai rendszerek közötti összeköttetést távolsági hálózatok valósítják meg.

A hálózatok egyszerűbb esetben csak a munka- és kiszolgálóállomásokat összekötő *adatátviteli vonalakat* tartalmazzák, melyek lehetnek koaxiális, sodrott érpárú, optikai és más speciális kábelek, vagy rádió-, rádiórelé- és műholdas összeköttetések. Összetettebb vagy eltérő jellemzőkkel rendelkező részekből felépülő hálózatokban hálózati *kapcsolóelemek* is szükségesek, amelyek lehetnek hálózati elosztók, jelismétlők, hidak, útvonalválasztók és átjárók.

Az informatikai eszközrendszer kommunikációs alrendszere napjainkban sajátos helyzetben van a Magyar Honvédségben. Jelleget tekintve egyértelműen a híradószolgálat hatókörébe kellene tartozzon, hiszen ugyanúgy a szervezeten belüli kommunikáció eszközrendszere, mint a távbeszélő-hálózat. Az analóg és a digitális átvitel közötti elhatárolódás miatt azonban a — mindenekelőtt helyi — számítógéphálózatok kommunikációs része is az informatikai szolgálathoz tartozik. Ez — megítélésem szerint — csak átmenetileg lehetséges, ennek a hírendszer fejlődéséhez kapcsolódóan meg kell változnia.

A különböző informatikai rendszerek közötti kapcsolat megvalósítása alapvetően két módon lehetséges. Az elsőben a munka- vagy kiszolgálóállomások közötti

minden összeköttetés az informatikai rendszerek e célt szolgáló kiszolgálóállomásain (kommunikációs szolgáltatóin) keresztül realizálódik, míg a másodikban az informatikai rendszerekben ilyen csomópont nem létezik. A rugalmasabb, fejleszthetőbb és gazdaságosabb megoldás az első változat megvalósítása.

A felsorolt elemekből már felépíthető egy informatikai eszközrendszer első szintű modellje, amelyet az előző oldal ábráján szemléltetünk.

A gépesített lövészdandár és a KKP informatikai eszközrendszermodelljeiről

Az eszközrendszer részletesebb modelljének megrajzolásához már szükség van az adott szervezet vizsgálatára is. Ennek segítségével:

- meg kell határozni a munka- és a kiszolgálóállomások számát;
- meg kell határozni az ezeket összekapcsoló hálózat struktúráját.

Vegyük példának egy gépesített lövészdandár és egy katonai kerületparancsnokság informatikai rendszerét.

Egy adott informatikai rendszerhez szükséges munkahelyek száma alapvetően az informatikai szolgáltatások körétől függ. Az általános törzsmunka-szolgáltatások megléte esetén nagybani számvetéshez megfogalmazható, hogy minden vezető beosztású szolgálati személynek, minden önálló funkcióval rendelkező szervezeti elemnek rendelkeznie kell legalább egy munkaállomással.

Egy gépesített lövészdandár informatikai rendszerében a fenti követelménynek megfelelően az állománytábla alapján — egy változat szerint — munkaállomással kell rendelkeznie:

- a parancsnokságon a parancsnoknak és a parancsnokhelyettesnek;
- a törzsben a törzsfőnöknek, a hadműveleti alosztálynak, a felderítő szolgálatnak, a híradó szolgálatnak, a térképészeti szolgálatnak, a mozgósítási és kiegészítési alosztálynak, az ügyviteli alosztálynak;
- a tűzérőfőnökségnek, a légvédelmi főnökségnek, a műszaki szolgálatnak, a vegyivédelmi szolgálatnak;
- az anyagi-technikai főnöknek, az anyagi-technikai főnök helyettesének, a haditechnikai főnöknek, a fegyverzettechnikai szolgálatnak, a páncélos- és gépjármű-technikai szolgálatnak, a hadtápfőnökségnek;
- a személyügyi alosztálynak, a pénzügyi és számviteli alosztálynak, valamint a katonai biztonsági szervnek;
- továbbá az alárendelt alegységeknek.

A változó számú alárendeltektől eltekintve ez összesen 22 munkaállomás, melyből 2 a parancsnokság, 7 a törzs, 4 a fegyvernemi és szolgálatfőnökségek, 6 az anyagi-technikai főnökség és 3 egyéb szervek munkáját segíti.

A fenti változat aránytalanságokat hordoz a nagyobb létszámú és ennek megfelelően összetettebb feladatú hadműveleti alosztály, hadtápfőnökség, valamint a pénzügyi és számviteli alosztály esetében. Ebből kiindulva e három szerv részére további 3, illetve 5 munkaállomással célszerű számolni. A két utóbbi esetében a munkaállomások számának növelését a nagy volumenű gazdálkodási és számviteli

feldolgozásigény is alátámasztja. Így összesen 37 munkaállomás szükséges, ami — összevetve a gl. dd. vezető szerveinek állománytáblájával — a tiszti beosztások mintegy felére biztosítja az informatikai rendszer szolgáltatásainak közvetlen igénybevételét. Összességében megállapítható, hogy egy gl. dd. — vagy hasonló felépítésű szervezet — vezetése teljes körű informatikai rendszeréhez 20—40 munkaállomás szükséges.

A katonai kerületparancsnokság szervezeti felépítéséből következően a minimális követelménynek megfelelően munkaállomással kell rendelkeznie:

- a parancsnokságon a parancsnoknak, a parancsnokhelyettesnek és a parancsnoki irodavezetőnek;
- a törzsben a törzsfőnöknek, a törzsfőnökhelyettesnek, a hadművelleti osztály vezetőjének, a hadművelleti osztályvezető helyettesének, a tervező alosztálynak, a biztosító alosztálynak, az összekötő és tájékoztatási alosztálynak, a rádióelektronikai harcszolgálatnak, a térképészeti szolgálatnak, a repülő-alosztálynak, a HÜTI-szolgálatnak, a felderítő főnökségnek, a híradó- és informatikai főnöknek, a híradó- és informatikai főnök helyettesének, a híradó alosztálynak, az információvédelmi alosztálynak, az informatikai szolgálatnak, a hadkiegészítési osztályvezetőnek, a csapatkiegészítési alosztálynak, a mozgósítási alosztálynak, a területvédelmi osztálynak és az ügyviteli alosztálynak;
- a kiképzési fegyvernemi és szolgálatfőnökségeken a kiképzési főnöknek, a gl., hk. kiképzési alosztálynak, a kiképzési alosztálynak, a kiképzéstechnikai-kulturális anyagi alosztálynak, a tűzérőfőnökségnek, a légvédelmi főnökségnek, a vegyvédelmi főnökségnek és a műszaki főnökségnek;
- az anyagi-technikai főnökségen az anyagi-technikai főnöknek, az anyagi-technikai főnök helyettesének, a tervezőosztálynak, az értékelő-elemző osztálynak, a haditechnikai főnöknek, a fegyverzettechnikai szolgálatnak, a páncélos- és gépjárműtechnikai szolgálatnak, a műszaki-technikai szolgálatnak, a vegyvédelmi technikai szolgálatnak, az elektronikai szolgálatnak, a hadtápfőnöknek, az élelmezési szolgálatnak, a ruházati szolgálatnak, az üzemanyag-szolgálatnak, a közlekedési szolgálatnak, az egészségügyi szolgálatnak;
- valamint az elhelyezési főnöknek, az elhelyezési alosztálynak, a műszaki alosztálynak, az ingatlankezelő alosztálynak, a személyügyi osztálynak, a pénzügyi és számviteli osztályvezetőnek, a pénzügyi és számviteli alosztálynak, az ellenőrző alosztálynak és a katonai biztonsági osztálynak.

Ez összesen 58 munkaállomás, amelyből 3 a parancsnokság, 22 a törzs, 8 a kiképzési, fegyvernemi és szolgálatfőnökségek, 16 az anyagi-technikai főnökség és 9 a további szervek munkáját segíti.

Ezek a számok csak a minimális szükségletet tükrözik, ami alosztályonként, főnökségenként és szolgálatonként a létszámtól függően további 1 (3—4 fős szervek), 2 (5—6 fős szervek) vagy 3 (7—8 fős szervek) — az állománytábla alapján összesen 50 — munkaállomás számításba vételét teszi szükségessé. Ennek megfelelően összesen 108 munkaállomásra van szükség, melyből 5 van a parancsnokságon, 38 a törzsben, 20 a kiképzési, fegyvernemi és szolgálatfőnökségeken, 26 az anyagi-

technikai főnökségen és 19 egyéb szerveknél. Így összességében megállapítható, hogy egy katonai kerületparancsnokság teljes körű informatikai rendszeréhez 60–110 munkaállomás szükséges.

A munkaállomások számbavétele után kísérletet lehet tenni az informatikai rendszer hálózata felépítésének felvázolására, az önálló részhálózatok és a szükséges kiszolgálóállomások mennyiségének, jellegének megbecsülésére. Ez kizárólag elméleti megfontolások alapján csak az informatikai rendszerrel szemben támasztott követelményekből, az adott szervezet rendeltetéséből és felépítéséből, illetve a munkaállomások számából levezetve történhet.

A részhálózatok és az ehhez szükséges kiszolgálóállomások rendszere és mennyisége elsősorban funkcionális szempontból határozható meg. Amennyiben az így kialakított részhálózat(ok)ban a működési hatékonyság nem megfelelő, azt nagyobb kapacitású munka- és kiszolgálóállomások beállításával kell korrigálni. Azokat a munkaállomásokat célszerű — önállóan is működőképes — részhálózatba szervezni, amelyek rendszeresen egymással összefüggő információs tevékenységeket valósítanak meg. Az információs tevékenységek ilyen módon mindenekelőtt elemekhez (főnökségekhez, szolgálatokhoz, osztályokhoz stb.) kötődően csoportosulnak. Ez egyben azzal az előnnyel is jár, hogy az informatikai rendszer meghatározott része egy szervezeti elem (szerv) felelősségi és hatókörébe helyezhető.

A háborús informatikai rendszerre történő átállás feltételeinek megteremtése azt jelenti, hogy alapvetően békében is célszerű olyan hálózati struktúrát kialakítani, amely megfelel a háborús struktúra vezetési pontokra tagolódásának. Így mind a gl. dd., mind a KKP esetében az informatikai eszközrendszert legalább két részre kell bontani. Az elsőbe a parancsnokság, a törzs, valamint a fegyvernemi és szolgálatfőnökségek munkaállomásai, a másodikba az anyagi-technikai főnökség és a többi szervek munkaállomásai tartoznak.

A két részhálózatra bontás — figyelembe véve a jelenleg ismert hálózatok technikai jellemzőit — a gl. dd. esetében elégséges is lehet. A KKP esetében azonban a hálózat további tagolása lehet célszerű például oly módon, hogy önálló részhálózatot alkotnak a parancsnokság, a törzs vezetése és a hadművelleti osztály munkaállomásai; a törzs további főnökségeinek, szolgálatainak és osztályainak munkaállomásai; a kiképzési, a fegyvernemi és a szolgálatfőnökségek munkaállomásai; az anyagi-technikai főnökség munkaállomásai; végül a többi szerv munkaállomásai.

Az egyes részhálózatoknak önállóságukhoz legalább egy állomány- és nyomtatatszolgáltatónak kell rendelkezniük. Emellett az informatikai rendszerben egy közös kommunikációs szolgáltatónak és egy közös vagy több adatbázisszolgáltatónak célszerű lennie.

Természetesen — mint megjegyeztük — ezek nem feltétlenül jelentenek mind önálló kiszolgálóállomást. A felvázolt részhálózatokon belül a kisebb szervek, szervezeti elemek 4–6 munkaállomása kiszolgálóállomás nélküli egyenrangú hálózatot alkothat.

Összefoglalva hangsúlyozni kívánom, hogy a Magyar Honvédség egységes informatikai rendszere egyes strukturális kéréseinek elemzésére, számbevételére vállalkoztam, a teljességre való törekvés szándéka nélkül.

Tanulmányom nem egy konkrét modell tételes leírása, de az általam megfogal-

mazottak gondolatébresztésként vagy részeredményként felhasználhatók a Magyar Honvédség informatikai rendszere modelljének kialakításához.

Bár az MH informatikai modellje kialakításának keretei még nem teljesen ki-forrottak, egy sor, a témához kapcsolódó — további kutatást igénylő — feladat megfogalmazható. Eddigi vizsgálataim alapján többek között ilyeneknek tartom:

- a Magyar Honvédség informatikai rendszerét alkotó típusinformatikai rendszerek kijelölését;
- az informatikai rendszerek általános (objektumorientált) adatrendszermodelljének kidolgozását;
- az informatikai rendszerek általános információs rendszermodelljének az előző modellre épülő kidolgozását;
- az informatikai rendszerek általános eszközrendszer-modelljének az előző két modellre és a szervezeti felépítésre, funkciókra épülő kidolgozását.

Természetesen e feladatok szükségessége függ a modellezés szintjétől is, de az informatikai rendszerek fejlesztése érdekében valamennyi végrehajtása előbb vagy utóbb feltétlenül sorra fog kerülni.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1.) Dachouffe, N. –Lesuisse, R.: O.I.D.A. - Office Information Systems Design Aids, (Office Information Systems: The Design Process. Proceedings of the IFIP WG 8. 4., 1989. North Holland)
- 2.) Scheller, A.–Moeller, E.: Information Modelling with INFOMOD (Proceedings of the BERKOM Workshop in Höchst-Annelsbach/Odenwald, 1991., R. OLDENBOURG VERLAG)
- 3.) Peckham-Maryanski: Semantic Data Models.; ACM Computing Surveys, 1976. Vol1 N° 1.
- 4.) Marinos, L.: A Corporate Architecture and Object Oriented Modeling Substrate for Distributed Heterogeneous Information Systems. 1991., R. OLDENBOURG VERLAG
- 5.) MH REVA szolgálatfőnökség szerzői kollektívája: Az informatika katonai alkalmazásának alapkérdései, Informatikai tájékoztató, 1991/1.

Takáts Kornél

A vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet előzetes értékeléséről

A szerző a vegyivédelmi biztosítás meghatározó elemét, a vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet előzetes értékelésének problematikáját veti fel, békében. Különös jelentőségét adja a problémának a készülő katasztrófavédelmi törvény, amelyben érvényesíteni kell az MH békeállapota vegyivédelmi biztosításával kapcsolatos jogszabályi feltételeket. A tanulmány bemutatja azokat a veszélyforrásokat, amelyek a Magyar Honvédséget békében is vegyi, illetve sugárszennyezettséggel veszélyeztetik, és felvázolja a vegyi, a sugár- és a tűzveszélyeztetettség felméréséhez szükséges adatok megszerzésének, feldolgozásának és felhasználásának lehetőségeit.

A csernobili katasztrófa és az azóta bekövetkezett vegyi, illetve nagy kiterjedésű tűzzel járó balesetek miatt nem szükséges különösebben indokolni a vegyivédelem jogosultságát. Természetesnek tűnik, hogy a Magyar Köztársaságban — békében és háborúban egyaránt — a Belügyminisztérium, illetve az irányítása alatt tevékenykedő szervezetek (tűzoltóság, polgári védelem, önkormányzatok stb.) tervezik és szervezik a lakosság vegyivédelmét (katonai terminológiával: vegyivédelmi biztosítását), általában a katasztrófavédelem feladatrendszerében.

A Belügyminisztérium, illetve az annak alárendelt szervezetrendszer, a Magyar Honvédség vegyivédelmét jogszabályok hiányában nem biztosítja. Ez egyébként nem is célszerű, mivel:

- a Magyar Honvédség sajátos feladattal és struktúrával rendelkezik;
- az egyszemélyi parancsnok felelősségét csak a szolgálati alá- és főlérendeltség kizárólagos érvényesítésével lehet megkövetelni;
- a magasabb harckészültségi fokozatba helyezés, valamint a Magyar Honvédség alaprendeltetése feladatai vegyivédelmi biztosításának tervezéséhez, szervezéséhez csak áttételesen állnának rendelkezésre adatok;
- a vegyivédelmi biztosítás háborús vezetéséhez a megvalósítás végrehajtására nem áll rendelkezésre felkészített állomány.

Az MH békeállapota vegyivédelmi biztosításának követelményrendszerét, feladatait, a kidolgozásra kerülő új jogszabályok elvei, a szabályzatok előírásai szerint, a csapatok békehelyzetből háborús helyzetbe történő áttérése követelményrendszerének megfelelően kell előkészíteni, illetve a végrehajtás feltételeit megteremteni. Fi-

gyelemben kell venni, hogy a kormány 15/1992. (I.27.) számú rendeletében a polgári védelem békeidőszaki feladataiban a Magyar Honvédség személyi állományának, szervezeteinek riasztási, tájékoztatása érdekében végzendő tevékenység nem szerepel.¹ A készülő katasztrófaelhárítási törvényben érvényesíteni kell a Magyar Honvédség békeállapota vegyivédelmi biztosításának, ezen belül a vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet felméréséhez szükséges jogszabályi feltételeket (a katasztrófaelhárítási törvény előkészítéséhez ismereteim szerint a Honvédelmi Minisztériumtól, illetve a Magyar Honvédség parancsnokságától nem kértek ágazati koncepciót).

Tanulmányommal ehhez a tevékenységhez szeretnék hozzájárulni azzal, hogy – figyelembe véve az új (készülő) szabályzók elveit – célorientáltan kerüljön kialakításra a Magyar Honvédség békeállapotának vegyi, sugár- és tűzhelyzetfelmérő rendszere.

A vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet felmérése bonyolult, a különböző célból történő szakértékelések egymás eredményeit hasznosító, azaz egymásra épülő láncolata. A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé a teljes feladatrendszer vizsgálatát, ezért annak kezdeti szakaszát, az előzetes értékelésen alapuló vegyi, sugár- és tűzhelyzet felmérését vizsgálom.

A Magyar Honvédség vegyivédelmét, ezen belül a vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet felmérését is potenciális veszélyforrások teszik szükségessé, ezért a tanulmány első részében ezeket tekintem át.

Vegyi, sugárszennyezést és tüzet okozó potenciális veszélyforrások békében

A potenciális veszélyforrásokat a veszélyeztetés méreteit, kiterjedését, illetve a baleset, a katasztrófa (aktivizálódás) valószínű bekövetkezésének lehetőségét is rangsorolva célszerű tárgyalni.

1.) Az atomreaktorok a mindennapi élet szükséges, az energiaellátás ma már nélkülözhetetlen berendezései, a tudományos kutatás, az oktatás és más területek nélkülözhetetlen létesítményei. Természetes üzemmenetük esetén környezetkárosító hatásuk hasonló teljesítményű hőerőművek hatásához viszonyítva elenyésző. Meghibásodás vagy más, a normálüzemmenetet akadályozó tényező miatt, az atomreaktor megsérülhet, és radioaktív anyag juthat a környezetbe. Az ilyen módon kialakuló sugárszennyezettség – a Vv/126. Szakutasítás a sugárhelyzet értékelése II. rész szerint – prognosztizálható, illetve a sugárszennyezés a kialakulást követően mérhető.

Az atomreaktorok veszélyeztető hatása megítéléséhez szükséges információk: az atomreaktor helye, darabszáma, típusa, elektromos teljesítménye.

Ezek az adatok a Magyar Honvédség szervezetei részére biztosítva vannak, pontosságukat a nemzetközi egyezmények, illetve azok folyamatos ellenőrzése garantálja.

2.) Ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi (stacioner) objektumok, amelyek rendeltetésüknek megfelelő tevékenységük során veszélyes mérgező, illetve tűzveszélyes anyagokat használnak fel, állítanak elő, illetve tárolnak (a továbbiakban: veszélyes objektumok).

„Az ipari vállalatok által 1991-ben bejelentett veszélyes anyagok mennyisége országos szinten – 469-féle anyagra vonatkoztatva – 442 ezer tonna volt. A felső-

rolt anyagféleségek körül csaknem teljes mértékben hiányoznak a mezőgazdaságban felhasznált készítmények.”²

A Magyar Honvédség szervezeteinél a veszélyes objektumokra vonatkozó különböző eredetű, tartalmú és terjedelmű adattárak használatosak. Ezek az adattárak hasznosíthatók a parancsnokok és a törzsek felkészítésének rendszerében, de pontatlanságuk, elavultságuk miatt a tényleges veszélyeztetettség megállapítására nem alkalmasak.

Az előzőekben szereplő adatok (még ha a bejelentések teljesek és pontosak lennének is) nem szolgálhatnak alapul a veszélyeztetés mértékének megítéléséhez, mivel az az évi bruttó termelésre és nem egy adott időpontban tárolható (meglévő) maximális tömegre vonatkoznak. Éppen ezzel, a maximális tárolókapacitásra való hivatkozással lehet elhárítani az adatszolgáltatás során gyakran hangoztatott „vállalati vagy gazdasági titok” ürügyét (tudniillik a maximális tároló kapacitásból a termelés volumenére következtetni nem lehet).

Sugársszennyezettséget okozhatnak még, sérülések esetén, a radioaktív hulladékok tároló objektumok.

Veszélyes objektumok a környező országok hazánkkal határos közeli területeken is elhelyezkednek, így azokat is potenciális veszélyforrásként kell figyelembe vennünk.

A veszélyes objektumok megítéléséhez szükséges információk: a veszélyes objektum helye; a tárolt mérgező, illetve tűzveszélyes anyag(-ok) neve, maximálisan tárolható tömege; a tárolás körülményei (nyomás, hőmérséklet, tartály helyzete stb.).

Ezen információk beszerzésének lehetőségét az előzetes értékelés részben elemzem.

3.) *Mérgező-, sugárzó- és tűzveszélyes anyagok szállítása* hazánkban elsősorban vasúton és közúton történik, de sor kerülhet vízi, illetve légi szállításra is. A szállított anyagok tömege éves szinten emelkedik, amely hozzájárul a veszélyeztetettség növekedéséhez. „Az Útinform adatai alapján a jogszabályok szerint útvonalengedélyhez kötött 167-féle veszélyes anyagból (megyéken belüli szállítás nélkül) országos közúton 1990-ben 3728 tonnát, 1991-ben 6847 tonnát szállítottak”.³ A veszélyes szállítmányokra általában a nemzetközi egyezményeken (ADR, RID, ADN) alapuló előírások alkalmazása kötelező. Egyes esetekben hazai előírásokat kell érvényesíteni. A közlekedéságazati katasztrófaelhárítás szervezeti és információs rendszer kialakítására készült tanulmány több helyen nyomatékosan hívja fel a figyelmet a tájékoztatás szerepére. A katasztrófamegelőzés érdekében azt miniszteri intézkedésben, illetve alágazati utasításokban kívánja szabályozni.⁴

A veszélyes anyagok nemzetközi, hazánkon áthaladó szállításokra vonatkozó információk a Vám- és Pénzügyőrség, illetve a Határőrség illetékes szerveitől szerezhetők be.

A mérgező-, sugárzó- és tűzveszélyes anyagszállítmányok veszélyeztető hatása megítéléséhez szükséges információk: a veszélyes szállítmány útja, áthaladásának időtényezői; a szállított anyag neve, mennyisége; a szállítás körülményei (nyomás, hőmérséklet stb.).

Elsősorban kőolaj és földgáz, de késztermék is szállítható csővezetéken. A csővezeték-szállítás adatait a katonai térképek, illetve katonaföldrajzi leírások tartalmazzák, azok adatainak pontosítására az üzemeltető szervnél kerülhet sor.

Az EGK tagországok a veszélyes anyagok és készítmények forgalomba hozásának egységes szabályozása érdekében az EGK tanács irányelveiben (a továbbiakban: európai irányelvek) rögzítette azok osztályozását, csomagolását és címkézését. Ezekről a címkékről a csomagolt anyag azonosítása, veszélyessége, s egy sor igen fontos javasolt intézkedés meghatározható.⁵ Mivel hazánk létérdeke az EGK-hoz való közeledés, a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése, ezért az európai irányelveknek megfelelően a veszélyes, anyagok, készítmények csomagolásán a tájékoztató címkék várhatóan elterjednek és ezzel további információszerezési lehetőséget biztosítanak.

4.) Az atom-, a vegyi és a gyújtófegyverek szomszédos ország részéről alkalmazása békeállapotban kizárható. A nemzetközi terrorizmus, a szélsőséges fegyveres szervezetek létrejöttének és tevékenységének lehetősége, a FÁK tagországok instabil belső társadalmi-gazdasági viszonyai és nem utolsósorban ezen fegyverrendszerekkel kapcsolatos tevékenység (tárolás, szállítás, megsemmisítés stb.) során bekövetkező balesetek, cselekmények hazánkra is áttérjedő hatása miatt, azok potenciális veszélyforrásként értékelhetők.

Az eszközök mennyiségére, típusára, tárolási körülményeire vonatkozó ellenőrzött információkkal nem rendelkezünk, így azok veszélyeztetettségi megítéléséről csak feltételezések fogalmazhatók meg.

A vegyi, a sugár- és a tűzhelyzet felmérésének célja, tartalma és követelményei békében

„A várható és a valóságos vegyi, sugár- és tűzhelyzet felmérésnek célja, hogy információkat biztosítson a parancsnokok és a törzsek részére a harcászati helyzet előrelátó megítéléséhez, a személyi állomány közvetlen védelmét szolgáló rendszabályok időbeni és szakszerű foganatosításához, a vegyivédelem feladatai végrehajtásának előkészítéséhez, vezetéséhez és technológiai folyamatainak szabályozásához.

A felmérés a várható és a valóságos vegyi, sugár- és tűzhelyzet szakértékelését és az ahhoz szükséges kiindulási adatok megszerzését foglalja magában” — az új harcsszabályzat szerint.

Az idézett megfogalmazás világos, összefogott, tárgyyszerű, mivel az a dandár-, a hadtestszervezetre és az alaprendeltetésnek megfelelő háborús tevékenységre vonatkozik, ezért csak sajátosan értelmezhető a csapatok békeállapotára, illetve más vezetési szintekre.

Békében a várható vegyi, sugár- és tűzhelyzet (továbbiakban VSTH) felmérése első megközelítésben a csapatok veszélyeztetettségének megállapítására, másodsorban, a veszélyeztetettség ismeretében, a veszélyforrások aktivizálódásakor az aktuális meteorológiai adatokat, a csapatok elhelyezkedését stb. figyelembe véve, hatáselőrejelzésre kell hogy irányuljon.

Mivel a VSTH-felmérés célja HVKF intézkedésben, az együttes intézkedésben sem került megfogalmazásra, ezért a Magyar Honvédség sugárfigyelő és jelzőrendszer működése, a szervezetek feladatai és a végrehajtás követelményei csak a ténylegesen kialakult VSTH felmérésére irányulnak. A rendszer hatékonyabb működését segítené a veszélyeztetettség ismerete és az arra épülő mérőrendszer.

Az előzetes értékelésen alapuló felmérés célja:

- megállapítani a Magyar Honvédség csapatainak, szervezeteinek veszélyeztetettségét a vegyi, sugárszennyezést és tüzet okozó potenciális veszélyforrásoktól,
- adatokat biztosítani a Magyar Honvédség békeállapota vegyvédelmi biztosításának megtervezéséhez, megszervezéséhez és megvalósításához,
- adatokat biztosítani a csapatok magasabb harckészültségi fokozatai és a háborús feladatai előkészítéséhez.

Az előzetes értékelésen alapuló felmérés tartalma:

- a kiindulási adatok megszerzése és továbbítása az értékelő szervekhez,
- a kiindulási adatok átalakítása, szelektálása, tárolása,
- az előzetes értékelés végrehajtása,
- az értékelés eredményeinek megjelenítése (grafikus, írásos, esetlegesen más formában), összegezése és továbbítása (jelentés, tájékoztatás).

A felsorolásból látható, hogy az előzetes felmérés konkrét tartalmát és követelményeit három, egymással összefüggő, de viszonylag jól elkülöníthető terület vizsgálatával kaphatjuk meg. Ezek a területek a következők: a szakértékeléshez szükséges kiindulási adatok; az előzetes értékelés; az értékelés eredményeinek a felhasználóhoz való eljuttatása (az igényeknek megfelelő tartalommal és formában).

A kiindulási adatok biztosítása alapvetően négy kérdést vet fel:

1. milyen adatokkal kell rendelkezni;
2. kinek kell az adatokat megszerezni;
3. hogyan kell az adatokat biztosítani;
4. milyen követelmények érvényesüljenek a kiindulási adatok biztosítása során.

Az előzetes értékelésen alapuló felmérés kiinduló adatai a potenciális veszélyforrásokra, a meteorológiai adatokra és a katonai szervezetekre vonatkoznak.

Potenciális veszélyforrással kapcsolatos adatok: az atomreaktor helye, elektromos teljesítménye, darabszáma, típusai, a veszélyes objektum helye, a veszélyeztető anyag neve, a maximálisan tárolható tömege, a tárolás körülményei (tartályelhelyezés, nyomás, hőmérséklet); a veszélyes anyagszállítmányok út-, vasút-, vízi út, légi út, csővezeték vonala, helye, időpontja, a szállított anyag neve, tömege, a szállítás körülményei; a Magyar Köztársasággal szomszédos országban meglévő atom-, vegyi, illetve gyújtófegyverek típusai, mennyisége, tárolási körülményei.

Az előzetes értékelésen alapuló felméréshez napszaki, napi, heti, havi időtartamra, esetlegesen évszakra jellemző — a vegyi, a sugárszennyezettség és tüzek kialakulását befolyásoló *meteorológiai adatok szükségesek*. Ezek az alábbiak:

- a talaj hőmérséklete,
- a levegő hőmérséklete 50, illetve 200 cm magasságban,
- a talaj menti szél sebessége 200 cm magasságban,
- a közepes magasságú szél sebessége,
- a levegő függőleges stabilitásának foka,
- a levegő relatív páratartalma,
- a légnyomás,
- a felhőzet és a csapadék.

(Megjegyzés: a szélirányt a veszélyeztetettség megítéléséhez nem vesszük figyelembe.)

Katonai szervezetekre vonatkozó adatok: a katonai szervezetek diszlokációja, tevékenységi területete, menetvonala, szállítási útja, a tevékenység ideje, időtartama; a katonai szervezetek védettsége (gyengítése egyúthatók, védőeszközzel való ellátottság stb.).

A kiindulási adatok megszerzése

A kiindulási adatok szerteágazódása, hozzáférhetősége miatt azokat különböző szintű vezető szerveknek lehetséges megszerezniük. Ennek megfelelően: a Honvédelmi Minisztériumnak a szomszédos országok területén lévő, hazánkat, ezen belül a Magyar Honvédség szervezeteit veszélyeztető potenciális veszélyforrásokkal kapcsolatos adatokat kell biztosítani. Ezen túlmenően más tárcákkal (Ipari és Kereskedelmi, Közlekedési és Hírközlési, Környezetvédelmi, Belügyminisztérium), illetve országos hatáskörű szervektől (Statisztikai Hivatal, BM TOP, Határőrség OP, PM, Vám- és Pénzügyőrség stb.) közvetlenül biztosíthatja az informálódást a több megyére is kiterjedő potenciális veszélyforrásokról. A Honvédelmi Minisztériumnak jogszabályi, illetve együttműködési feltételeket kell biztosítani az alacsony szintű vezető szervek kiindulási adatokat megszerző tevékenységéhez. (A katasztrófák más szakterületekhez tartozó kiindulási adatainak megszerzését is hasonló elv alapján célszerű megvalósítani.)

A Magyar Honvédség parancsnokságának be kell szereznie a potenciális veszélyforrásokra vonatkozó mindazon adatokat, amelyek aktivizálódása a szárazföldi csapatok parancsnoksága (továbbiakban: SZCSP) és légvédelmi parancsnokság (továbbiakban: LP) alárendeltjeire veszélyt jelentenek, továbbá azokat, amelyek következtében a veszélyeztetettség a budapesti katonai kerületparancsnokság (továbbiakban: BKKP) területén is létrejöhet és annak kiterjedése a 10 km²-t meghaladja. Biztosítani kell alárendeltjei kiindulási adatok megszerzésére irányuló tevékenységének feltételeit.

A szárazföldi csapatok parancsnokságának be kell szereznie azon veszélyforrásokra vonatkozó adatokat, amelyek aktivizálódása esetén több katonai kerület területe is veszélyeztetett, továbbá a veszélyes szállítmányokra vonatkozó azon adatokat, amelyek egy adott megye határát nem lépik át. Biztosítani kell alárendeltjei kiindulási adatok megszerzésére irányuló tevékenységének feltételeit.

A légvédelmi parancsnokságnak meg kell szereznie az állománytábla szerint vegyivédelmi szolgálattal nem rendelkező alárendeltjeit veszélyeztető valamennyi veszélyforrás kiindulási adatait, a veszélyes légi szállítmányok adatait és át kell vennie a SZCSP-től az egy megyehatárt át nem lépő veszélyes szállítmányok adatait (a megszerzés felelősségével). Biztosítani kell alárendeltjei kiindulási adatok megszerzésére irányuló tevékenységének feltételeit.

A budapesti katonai kerületparancsnokságnak meg kell szereznie illetékességi területén a 10 km²-nél kisebb kiterjedésű veszélyforrások adatait, valamint a veszélyes vízi szállítmányokra vonatkozó adatokat. Biztosítani kell alárendeltjei kiindulási adatok megszerzésére irányuló tevékenységének feltételeit.

A katonai kerületparancsnokságoknak az illetékességi területükön az állománytábla szerint törzzsel nem rendelkező katonai szervezetek helyőrségei, illetve békediszlokációjuktól 10 km-es sugarú körön kívül eső valamennyi, eddig még nem említett potenciális veszélyforrást az eddig említettekhez hasonlóan kell kezelniök. Biztosí-

taniuk kell a törzzsel rendelkező alárendeltjei kiindulási adatok megszerzésére irányuló tevékenységének feltételeit.

A légvédelmi parancsnokság vegyivédelmi szolgálattal, 1., 2., 3. KKP állománytábla szerint törzzsel rendelkező és a BKKP nem Budapest területén diszlokált katonai szervezeteinek meg kell szerezniük helyőrségükben, illetve békediszlokációjuktól 10 km-es sugarú körben lévő, a felsőbb szintű vezető szervek részéről még nem ismert veszélyforrások kiindulási adatait. A veszélyforrásokra vonatkozó kiindulási adatokon kívül biztosítani kell a szakértékeléshez szükséges meteorológiai adatokat, amelyeket a katonai meteorológia szolgálat a MHP-n keresztül szolgálati úton juttathat el.

A katonai szervezetek békediszlokációja adott, azzal minden előljáró szerv rendelkezik. Katonai szervezetek békeelhelyezkedési körleteiket az előljáró parancsára, illetve engedélyével hagyhatják el. Az előljáró szerv kötelessége, hogy addig a vezetési szintig juttassa el ezt az információt, amely szint a tevékenység vegyivédelmi biztosítását — az ahhoz szükséges vegyi, sugár- és tűzhelyzet előzetes értékelés alapján történő felmérését — végre tudja hajtani, illetve annak feltételeit képes megteremteni.

Az előzetes értékelésen alapuló VSTH-felmérés kiindulási adatainak biztosítása

A megszerzett kiindulási adatokat egyrészt az előljáró vezetési szint részére kell jelenteni, másrészt a veszélyeztetett szervezet részére szolgálati úton kell eljuttatni. Az információáramlásnak ez a változata biztosítja azt, hogy valamennyi érintett katonai szervezet tisztában legyen saját, illetve alárendeltjei veszélyeztetettségével.

A kiindulási adatok biztosításának módszerét alapvetően a szelektív adatbank létrehozása és folyamatos pontosítása jelentheti. A kiindulási adatok megszerzésére — a jogszabályi háttért feltételezve — az alábbi módszerek alakulhatnak ki:

- a jogszabályban rögzített hivatalos tájékoztatási kötelezettség (pl. katasztrófaelhárítási törvényben);
- együttműködési szerződésben rögzített hivatalos tájékoztatási kötelezettség;
- katonai szervezet által kezdeményezett hivatalos tájékoztatás;
- katonai szervezet által közvetlenül beszerzett adat (pl. veszélyes anyagszállítmányon elhelyezett tábla stb.).

A kiindulási adatok nagy mennyisége feltétlenül indokoltá teszi, hogy a katonai kerület szintjéig számítógépes adatbiztosítás valósuljon meg (a viszonylag állandó adatokat grafikus, szöveges és táblázatos formában is biztosítani szükséges). Azoknál a katonai szervezeteknél, ahol a veszélyeztetést okozó veszélyforrások száma nem haladja meg a 10-et, ott kielégítő a grafikus, szöveges, illetve táblázatos adatbiztosítás.

Azoknál a katonai szervezeteknél, amelyek a nemzetközi kamionforgalom (veszélyes anyagszállítmányok közötti forgalma), illetve a vasútközlekedés fő vonalai és csomópontjai közelében helyezkednek el, a kiindulási adatok gyakori változása miatt — a stacioner veszélyforrások grafikus, szöveges és táblázatos adatai mellett — feltétlenül számítógépes adatbiztosítást kell kialakítani.

A szóban forgó adatok biztosításával kapcsolatos követelményeknek egyrészt a kiindulási adatokra, másrészt a biztosítási tevékenységre kell irányulniuk.

A VSTH előzetes szakértékelésen alapuló felméréséből adódóan számunkra kedvezőtlen kiindulási adatokon alapul a veszélyeztetettség megítélése. Ez azonban csak

a meteorológiai adatokra vonatkozik, a veszélyforrásokra a katonai szervezetekre vonatkozó adatokra a *pontosság* kell hogy vonatkozzon. Az adatok pontossága feltételezi, hogy a kiindulási adatok a szakszerűség követelményének megfeleljenek.

A pontosság és a szakszerűség, valamint a kiindulási adatokért való felelősségvállalás követelménye a *hitelesség*, amelynek egyik eleme a *dokumentáltság*.

A felmérés szempontjából rendkívül lényeges követelmény az *aktualitás* vagy *időszerűség*, amely egyrészt a veszélyforrás, veszélyeztetés és a katonai szervezetek tevékenységének egyidejűségét, másrészt a szakértékelés folyamatának, a rendszabályok kidolgozásának és végrehajtása időtartamának is függvénye. Ennek a követelménynek az érvényesülése általában csak a szakértékelés végrehajtását követően derül ki.

A kiindulási adatok biztosítása során a kiindulási adatok időnkénti (pl. stationer veszélyforrások), illetve folyamatos figyelemmel kísérésével (pl. veszélyes szállítmányok, katonai szervezetek tevékenysége stb.) teljesíthető a *pontosság* követelménye. A tevékenység *céltudatossága* és végrehajtásának *szakszerűsége* biztosítja a szakértékelés megalapozottságát, míg az *aktivitás*, az *operativitás*, a priorítások érvényesülése és *időberisége* annak hatékonyságát.

A követelmények csak akkor teljesülhetnek, ha az adatgyűjtést egységes elgondolás alapján, tervszerűen, jogszabályokon alapuló, szervezett technológiával, szakképzett (felkészített) állomány, korszerű adatot továbbító, feldolgozó rendszerrel végzi.

A *kiindulási adatok egy része olyan formában kerül megszerzésre*, amely az előzetes szakértékelés manuális és számítógépes végrehajtását biztosítja, másik részét át kell alakítani a szoftver vagy az értékelőeszköz „nyelvére”. Például: az ADR tájékoztatótáblát, vagy az európai irányelvek által előírt címkét manuális tevékenység esetén feltétlenül dekódolni kell, de számítógépes feldolgozás esetén — amennyiben arra a szoftver képes — a dekódolásra nincs szükség, vagy például számítógépes eljárás esetében a csapatok tevékenységének helyét kell kódolni, míg hagyományos grafikai megjelenítés esetében erre nincs szükség.

Az előzetes értékelésen alapuló felmérés technológiájának kialakításakor valamennyi kiindulási adat átalakításának módszerét le kell írni, a szoftvert és hagyományos eljárást is figyelembe véve. A kiindulási adatok átalakításának megkönnyítésére és az adatok egyértelmű kezelése érdekében központilag biztosított formanyomtatványt célszerű alkalmazni az adatok megszerzéséhez.

Több, azonos kiindulási adatra vonatkozó információt a valós tartalom eldöntését követően szelektálni szükséges. Például egy LP-alárendelt és egy katonai kerület alárendelt katonai szervezet ugyanarra a veszélyforrásra megszerzi a kiindulási adatokat. Amennyiben az információk megegyeznek, a MHP-n a két jelentés tartalmának összevonásával egy „megerősített” kiindulási adat áll rendelkezésre. Amennyiben a két szervezet a veszélyforrásra eltérő kiindulási adatot jelentett, az adatszolgáltatást ismételten el kell rendelni, majd ezt követően valamennyi érdekelt szervezetnél a valós információt kell biztosítani. A szelekciót tehát az adatok összevonásával, illetve selejtezésével lehet megvalósítani. A kiindulási adatok tárolásának egyik alapelve, hogy minden veszélyeztetett katonai szervezet — a saját veszélyeztetettsége megítélése érdekében — rendelkezzen mindazon kiindulási adatokkal, amelyek az előzetes értékelésen alapuló felméréshez szükségesek. A másik alapelv az, hogy az előljáró rendelkezzen az alárendeltjei kiindulási adataival is.

A szükségesnél több információ tárolása nem célszerű, mivel az feleslegesen vonná el a figyelmet, kötne le energiákat, illetve memóriákat, ezzel a szakértékelés eredményességét károsan befolyásolná.

A tárolással kapcsolatos fontos szempont, hogy mikortól meddig tároljuk a kiindulási adatokat. Hatékony akkor lenne az előzetes értékelés, ha a kiindulási adatok a veszélyeztetettség előtt biztosíthatók lennének — ezt azonban csak egy korszerű, gyakorlati tapasztalatok alapján optimálisan kialakított rendszer képes kielégíteni. A jelen helyzetben maximális célként azt lehet kitűzni, hogy a kiindulási adatok a veszélyeztetettség idején rendelkezésre álljanak — tehát tárolt információk legyenek. A felső vezetési szinteken (HM, MHP) célszerű a kiindulási adatokat a veszélyforrás megszűnését követően is (5 évig) tárolni, ez ugyanis elemzések, összehasonlítások, statisztikák stb. elkészítését tenné lehetővé.

A vegyi, sugár- és tűzhelyzet előzetes értékelésen alapuló felmérése

Az atomrobbanások következtében kialakuló sugárhelyzet és a vegyi fegyverek alkalmazása következtében kialakuló helyzet értékelésére szolgáló utasításokkal a Magyar Honvédség csapatai rendelkeznek, de ezek jelentősége különösen békeidőszaki tevékenység során elhanyagolható. Kísérlet történt a sugárhelyzet számítógéppel támogatott értékelésére, amely éppen a jelentőség csökkenése miatt nem került továbbfejlesztésre.

A békeidőszakban reális veszélyforrások aktivizálódása következtében kialakuló vegyi helyzet értékeléséhez központi szabályozó nem áll rendelkezésre. A különböző szerveknél egyes területeken közel azonos, más területeken eltérő értékelő eljárást alkalmaznak. Az alkalmazott eljárások sok időt, energiát kötnek le, ugyanakkor a veszélyes ipari anyagok szűk keresztmetszetére terjednek ki.

A Magyar Honvédség egyes szerveinél az ún. FELHŐ programot alkalmazzák a veszélyes ipari anyagok terjedésének előrejelzésére. A FELHŐ program továbbfejlesztett változata (több anyagra és a nem stacioner veszélyforrásokra is kiterjesztve) alkalmassá tehető a veszélyeztetettség meghatározására.

Az atomerőművi sérülések következtében kialakuló sugárhelyzet értékelésére szolgáló, központilag kiadott utasítás sajnálatosan csak a VVER típusú energiatermelő reaktorokra ad eljárást, amelyet feltétlenül ki kellene egészíteni a környezetünkben található atomreaktorok sérülése következtében kialakuló sugárhelyzet értékelésére.

A békében meglévő tűzveszélyt jelentő veszélyforrások aktivizálódása során keletkező tüzek előzetes értékeléséhez alapul szolgálhat a GYŰJTEMÉNY a Magyar Honvédségre vonatkozó tűzvédelmi szabályokról, amelyet a BM TOP tapasztalataival és ismereteivel kiegészítve használható értékelő eszközt nyerhetnénk. Ennek számítógépes háttérét rövid idő alatt meg lehet teremteni.

A tanulmány elkészítésének céljaként azt tűztem ki, hogy a készülő szakutasítás-tervezet I. fejezetének elveire alapozva bizonyítsam a vegyivédelmi biztosításnak — ezen belül konkrétan a vegyi, a sugár- és tűzhelyzet előzetes felmérésének — szükségességét a csapatok békeállapotában.

Érzékeltetni kívántam, hogy a békeállapotban a csapatok veszélyeztetettségének megállapítása a sugárzó-, mérgező- és tűzveszélyes anyagoktól elsődleges jelentőségű a Magyar Honvédség vegyivédelmi biztosítása szempontjából.

Ennek a feladatnak a megvalósításával érhető el a valós vegyi-, sugár- és tűzhelyzet felmérését hivatott szervezeti és eszközrendszer kialakítása (szükség szerinti módosítása), a csapatok szennyeződésének megelőzése, a személyi állomány közvetlen védelme a vegyi-, sugárszennyezésektől, a tüzek hatásának csökkentésére vonatkozó feladatrendszerek kialakítása, a feltételek megteremtése, összességében a Magyar Honvédség csapatai, szervezeti vegyivédelmének, optimálisat megközelítő megvalósítása.

A veszélyeztetettség békeállapotban történő felmérése — a honvédelmi alapelvekből adódóan — a csapatok háborús alkalmazása vegyivédelmi biztosítása szempontjából is meghatározó jelentőségű, mivel a harcok, a hadműveletek a békében is meglévő veszélyforrások, illetve sérülési lehetőségek, szennyező hatások körülményei között kerülnek végrehajtásra.

*

A téma főbb kérdéseinek áttekintésével fel kívántam hívni a figyelmet arra, hogy a készülő *katasztrófaelhárítási* törvényben milyen jogszabályi feltételeket kell biztosítani a Magyar Honvédség különböző szervei részére, melyek azok a kulcskérdések, amelyeket a Magyar Honvédség vegyivédelmi szolgálatának tudományos megalapozottsággal rövid időn belül meg kell oldania.

IRODALOMJEGYZÉK

1. A 15/1992 (I. 27) Korm. rendelet a polgári védelemről; II. A polgári védelmi feladatok, 3. §. (1) pont; Magyar Közlöny 1992. 9. sz.
2. Bleszity János: A katasztrófavédelemről; Hadtudomány II. évf. 3—4. szám 1992. 116 old.
3. u. o. 117. oldal
4. Tanulmány a közlekedéságazati katasztrófaelhárítás szervezeti és információs rendszerének kialakítására (megjelent: az ANH Közigazgatási Módszertani Iroda módszertani füzetek 2. számában 1991. Budapest, Szerkesztő: Desics Imre
5. Európai irányelvek I. Veszélyes anyagok, II. Veszélyes készítmények; Országos Munkavédelmi Tudományos Kutató Intézet, 1991.
6. Szakutasítás a vegyivédelmi csapatok tevékenységére (I. rész Általános alapelvek) Kézirati munkapéldány

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20—22 gépelt oldalnyi terjedelmet.

A feldolgozott téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák, esetleg jó minőségű fotók (fekete-fehér) is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10—12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9—11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje — a cikk elfogadása esetén — 3—6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, a mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csikós István

A COCOM exportellenőrzési rendszer és a magyar katonai kutatás-fejlesztés

Az 1950. január 1-jén létrejött COCOM (többoldalú Export-ellenőrzést koordináló bizottság) a gazdasági hadviselés leghatékonyabb eszközének bizonyult, mely hosszú időn keresztül képes volt arra, hogy a volt szocialista országokba irányuló termékforgalmat az előírt szinten és korlátok között tartsa. A szerző bemutatja a COCOM-egyeztetőbizottságot, a COCOM-bizottságot, s a bizottság által követett eljárásokat. Példaként említi Ausztria export-ellenőrzési rendszerét, mely — mint olvashatjuk — nem volt problémamentes. Mint ismeretes, a NATO-országok export-ellenőrzési szervezete az 1992. február 5-i párizsi értekezletén határozatot hozott arról, hogy Magyarországot elsőként törlik a COCOM-listáról. Ezzel Magyarország korlátlanul juthat a legfejlettebb technológiákhoz. Jelenleg a 17 legfejlettebb ország alkotja a COCOM szervezetét, e kör a társult országokkal 23-ra bővült. A cikk áttekintést ad a COCOM és embargó fogalmáról, céljáról, alkalmazási területeiről, az eddigi gyakorlat tapasztalatairól, melyet olvasóink szíves figyelmébe ajánlunk.

A második világháborút követő átmeneti időszak után világossá vált, hogy a két társadalmi rendszer (felfogás) küzdelme megindult, s a küzdelem a gazdasági hadviselés színterére került. A gazdasági hadviselés leghatékonyabb eszközének, az embargónak a működtetésére, az árak és szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének szabályozására és ellenőrzésére olyan szervezet kellett, amely képes arra, hogy a szocialista országok felé irányuló termékforgalmat az előírt szinten és korlátok között tartsa, a kereskedelemben és a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban a legfejlettebb ipari országok* politikai érdekeit érvényesítse.

1950. január 1-én létrejött a multilaterális exportellenőrzés sajátos nemzet- és államközi szervezete, a COCOM (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls: Többoldalú Exportellenőrzést Koordináló Bizottság).

Tagjai voltak az akkori NATO-országok (kivéve Izland).

A COCOM független volt a NATO szervezetétől, annak még formálisan sem volt a része. 1952-ben a COCOM-hoz csatlakozott Japán is (legkésőbb 1985-ben Spanyolország lett tagja).

A COCOM nem hagyományos típusú nemzetközi szervezet. Működését nem írott szabály, hanem a „gentlemen's agreement”-elve irányítja. Ezt tükrözi az is,

* G-7 országok: USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Kanada, Németország, Olaszország és Japán

hogy a szervezetnek nincs egységesen forgalomban lévő, elfogadott elnevezése, így többféle elnevezés rövidítéseként ismerik:

- Coordinating Committee for Multilateral Export Controls,
- Committee for the Control of the Export of Strategic Commodities, vagy
- Consultative Group Coordination Committee stb.

Vezető szervei:

A COCOM-egyeztetőbizottság a tagországok legmagasabb szintű szerve, magas rangú képviselőkől így gazdasági, kereskedelmi, nemzetvédelmi (honvédelmi) miniszterekből vagy helyetteseikből áll. 1979 előtt ritkábban üléseztek, 1979 után évente tavasszal, illetve ősszel üléseznek.

A COCOM-bizottság, amelynek felépítését titkosan kezelik. Az Amerikai Egyesült Államok párizsi nagykövetségéhez tartozó épületben – La Boétie 58. szám alatt – működő titkárságnak kb. 15, a tagországokból delegált, magasán kvalifikált munkatársa van.

Az egyeztetőbizottság ülései előtt a COCOM-bizottság – az illetékes nemzeti bizottságok javaslata alapján – hozza meg döntését a COCOM-lista bővítéséről vagy szűkítéséről. A bizottság hetente ülésezik Párizsban.

A COCOM-titkárság önálló számítógépes feldolgozó rendszerrel rendelkezik. Az egyeztetőbizottság ajánlásai alapján elkészíti és koordinálja, jogilag szabályozza a tiltott országokba irányuló áru- és technológiai exportot. A tagországoknak meghatározza a hadászati fontosságú áruk körét, a közvetlenül hadászati jelentőségű árucikkek exportjára benyújtott engedélykérelmeket pedig elbírálja és javaslatát megküldi az illetékes nemzeti szerveknek.

A bizottság ajánlása alapján a tagországok törvénybe iktatták, hogy a listára felvett áruféleségek automatikusan nem kerülnek exporttilalom alá, csupán különleges engedélyezési eljárásról kell keresztülmenniük a nemzeti szerveknél, illetve a bizottságnál. Az engedélyezési eljárás kétszintű. Amennyiben az exportálni kívánt termék felhasználható polgári és katonai célokra is, az engedélyt ez esetben a nemzeti hatóságok bírálják el. Amennyiben elsődlegesen katonai célokra alkalmas az áru (vagyis a kérelem tárgya), döntésre a COCOM párizsi székhelyű koordinációs bizottság az illetékes.

Az intézkedések végrehajtásához egyhangú határozatot kell hozni. Amennyiben egyhangú döntés nem születik, akkor az áru nem exportálható, új exportkérelmet kell az illetékes nemzeti szervnek benyújtani a tagországokra vonatkozó rendelkezések szerint.

A fentiekén kívül az ügyrend alapján a tagországok cégeinek a heti ülés előtt előtárgyalási, majd előzetes üzletkötési engedélyt is kell kérni a bizottságtól az exportálásra tervezett áruféleségekre, eszközökre, alkatrészekre. Egyes esetekben a tagország ipari, kereskedelmi, gazdasági, védelmi minisztériumai is dönthetnek az engedélyezésről, ha az adott minisztérium COCOM-szakértőjével és a külügyminisztérium területileg illetékes szakértőjével azt megkonzultálták.

A COCOM a termékeket a következő intézkedési kategóriákba sorolja:

1/ *Általános embargó:*

Azokra a termékekre és technológiákra vonatkozik, amelyekre általános mentességet kell kérni, s amelyek exportja csak a tagok egyhangú jóváhagyásával lehetséges.

2/ *Kedvező elbírálás:*

Azokra a cikkekre vonatkozik, amelyek nem esnek az általános embargó körébe, s exportját egyedi elbírálás alapján engedélyezhetik, amennyiben teljesülnek a kísérő szövegben foglalt feltételek.

3/ *Egyedi eljárás és lista vétel:*

45 napos eljárás vonatkozik azokra az exportcikkekre, amelyek engedélyezési határozata a termékek bizonyos kategóriájában 45 napos határidővel kapható meg.

Amennyiben egy termék szerepel a listán (típussal és modellszámmal azonosítva), akkor a későbbi export csak az adminisztratív mentességi feljegyzés előírásai alá esik, illetve a továbbiakban nem képezi korlátozás tárgyát.

4/ *Értesítési kötelezettség:*

Ez vonatkozik azokra a cikkekre, amelyekre az exportját nemzeti szinten már engedélyezték, majd a szállítás előtt 30 nappal erről értesítették a COCOM-ot, melynek külön engedélyére ebben az eljárásmódban nincs szükség.

5/ *Adminisztratív mentességi feljegyzés:*

Azokra a cikkekre vonatkozik, amelyek exportja a nemzeti hatóságok jogkörébe van utalva. A nemzeti hatóságok egyedüli kötelezettsége, havonta a statisztikai adatokat átadja a COCOM-nak.

A gyakorlatban a COCOM által követett eljárás a következő.

- A *kevésbé kritikus cikkek* esetében – amelyek gyakorlatilag a kettős felhasználású termékek felét teszik ki – a döntést a COCOM jogkörét átadta a nemzeti hatóságoknak. Meghatározott exportértéken felül a nemzeti hatóságnak értesítenie kell a COCOM párizsi bizottságát, fel kell sorolnia az árucikk jellemzőit, a szállítás címzettjét, valamint azt, hogy kizárták-e a *katonai felhasználás* lehetőségét.
- A *kritikusabb cikkek* esetében engedélyt kell kérni Párizsból a COCOM-bizottságtól. A mentességi kérelemben a nemzeti hatóságok általában arra hivatkoznak, hogy az adott termék valamilyen hiba folytán került fel a tiltólistára, illetve maradt fenn rajta, de a címzett vagy már korábban megszerezte a COCOM-tagországok valamelyikétől, vagy pedig megszerezhetné a COCOM-on kívüli valamelyik országtól, esetleg már saját maga is képes lenne előállítani. Például indokként lehet megjelölni azt is, hogy a kérdéses cikk valójában polgári célra lesz felhasználva. Az engedélykérelem elbírálása során minden ország élhet az eladás megtiltásának jogával.

A nemzeti exportellenőrzési rendszer

A magas műszaki színvonalú (HIGHTECH-csúcstechnológiai) termékek gyártására képes, ilyen technológiákkal rendelkező országok gazdasági érdekeit alapvetően a multilaterális (többoldalú, több félre kiterjedő) exportellenőrzési rendszer keretein

belül juttatják érvényre. Az exportellenőrzési rendszer multilaterális megoldása a COCOM; ezen túl és emellett létezik és működik egyes országokban (esetenként COCOM-országokban is) a nemzeti exportellenőrzési rendszer, ami nem (csupán) a COCOM-ba tömörült országok közös érdekeit képviseli, hanem az adott ország saját, különleges nemzeti érdekeit is.

A nemzeti érdekek formálásában szerepet játszanak az eltérő politikai-gazdasági körülmények és helyzet, az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatok jellege, az exportellenőrzés rendeltetési cékjeiként szolgáló országokkal fenntartott, korábban kialakított gazdasági, politikai kapcsolatok hőfoka, az ott megszerzett vagy megszerezni vélt piaci pozíció, az esetleges kereskedelmi, technikai vagy egyéb önállósodási törekvések vagy valamely más országcsoporthoz (pl. az Európai Közösséghez) való közeledési szándékuk. Ennek megfelelően a kollektív kereskedelmi – gazdasági korlátozó intézkedések mellett országonként eltérő, egyedi diszkriminációs rendszer is létezik. A nemzeti exportellenőrzési szabályok – jóllehet a COCOM-listán alapulnak – több-kevesebb eltérést is mutatnak egymáshoz képpest. A nemzeti szabályozás esetenként megváltozhat a közös COCOM-szabályok változása nyomán is, de egyoldalú változtatás (pótlólagos szigorítás) is előfordulhat.

Hasonlóképpen az exportengedélyezési rendszer változásának tekinthető, ha (piaci érdekből) valamely termék „kivételes” exportja napi gyakorlattá válik. Ez egyben indikáció lehet a közös COCOM-lista revideálására. Bár az exportellenőrzés mindennapi gyakorlatát tekintve az egyes COCOM-tagországokban eltérések figyelhetők meg, ezek azonban nem okoznak számottevő felfogásbeli, kezelésbeli különbségeket.

Ugyanakkor az is határozottan állítható, hogy a folyamatos COCOM-koordinálás ellenére megszűnt az a „fegyelmezett” exportkorlátozási szemlélet, amely korábban uralkodónak volt tekinthető.

Röviden nézzük meg Ausztria és hazánk vonatkozásában a COCOM-korlátozások körülményeit és hatását.

Ausztriában 1981-től kezdve igen dinamikus növekedtek az amerikai beruházások. 1980–85 között 54 jelentősebb beruházás valósult meg, ebből 14 az iparban. A tőkeberuházások 237 vállalatot érintettek, 130 került teljes egészében amerikai tulajdonba. Az érdekeltségek súlypontja:

- az elektromos-elektronikai iparra,
- a gépiparra,
- a vegyiparra és
- a bankokra helyeződött.

Az amerikai vállalatok 1985/1986 fordulóján mintegy 30 000 munkavállalót foglalkoztattak s számuk később is növekedett. Gazdasági vonatkozásban az osztrák ipar innovációja amerikai segítség nélkül elképzelhetetlen, belpolitikailag a foglalkoztatottság fenntartását, új munkahelyek teremtését szolgálja.

Az amerikai érdekeltségek jelentős befolyást szereztek az osztrák gazdaságban s ezt politikai nyomásra is felhasználták. A politikai nyomásra utal, hogy 1984-ben leváltották Lanc osztrák külügyminisztert, mert következetesen védte az osztrák érdekeket azzal érvelve, hogy Ausztria sem a NATO-nak, sem az EGK-nak nem tagja, semmi sem indokolja az exportkorlátozó intézkedések bevezetését.

1984 közepén az Egyesült Államok leállította a VOEST acélipari trösztnél folyó *elektronikai* beruházást.* 1984 végén, az új kereskedelmi törvény előkészítése során az Egyesült Államok megtagadta a már legyártott és gyártás alatt lévő, összesen mintegy 400 M USD értékű *elektronikai* alkatrész átvételét. Ezzel párhuzamosan csökkentették a VOEST amerikai acéleladási kontingensét és erőteljes sajtókampány is indult annak hangoztatásával, hogy Ausztria „tranzitország” az embargós termékek (tiltott) kereskedelmében.

Az osztrák álláspont az volt, hogy:

- osztrák szellemi termék, még ha idegen (COCOM) alkatrészt is használ fel, nem képezheti amerikai tilalom tárgyát; mégis
- Ausztria hajlandó volt új kereskedelmi törvényt alkotni és 1985. január 1-jével bevezetni. A törvény bűncselekménynek minősítette az idegen szellemi tulajdon továbbadását; a meglévő kooperációk nem vonhatók ellenőrzés alá, de az újabbak esetében, nem vették figyelembe a tilalmakat. Megerősítették a központi adminisztrációt és az ellenőrzést. Így végeredményben az Egyesült Államok folytatta beruházásait Ausztriában.

A tárgyalások nyomán megszületett új kereskedelmi törvény számos ponton eredményt tett az amerikai követeléseknek. Az új kereskedelmi törvény gyors megalkotása azért is szükséges volt, mert az Egyesült Államok szüneteltette az 1985–1987-es évekre tervezett kereskedelmi és iparfejlesztési tárgyalásokat. Az új törvény életbe léptetése elhárította az akadályokat. Az eredmények ellentételeként az Egyesült Államok engedélyezte a VOEST osztrák konszernnek, hogy növelje amerikai acélszállításait, ígéretet tettek a korábban megkezdett *elektronikai* beruházás folytatására és technológiai fejlesztésére.

Ausztria vállalta, hogy minden osztrák vállalat, amely az Egyesült Államokból vásárol, 1986. április 23-ig belső ellenőrzési rendszert állít fel, amelynek feladata az amerikai biztonsági előírások szerinti ellenőrzés. Ennek keretében többek között:

- minden vállalatnál személyes felelőst neveztek ki;
- minden *hardver*- és *szoftver*- forgalmat ellenőriztek, nevezetesen azt, hogy a vevő nem szerepel-e az Egyesült Államok tiltólistáján; amennyiben igen, a kapcsolatot megszakították;
- ellenőrizték az Ausztrián áthaladó tranzitküldeményeket.

Ausztria az eredmények fejében szeretne volna elérni, hogy az Egyesült Államok COCOM-/, vagy legalábbis kvázi COCOM-tagállamként kezelje, s ne legyenek olyan aggályai, hogy a tilalmi listán szereplő termékek és technológiák Ausztrián keresztül jutnak az akkori szocialista országokba.

Amerikai részről követelésként merült fel, hogy

- folytassanak további tárgyalásokat az amerikai vámtechnikai módszerek osztrák bevezetéséről;
- vegyenek tilalmi listára egyes *szoftvereket*;

* Megjegyzendő, hogy Ausztriában időközben felépült a német édekeltségű SNX-Siemens Nixdorf félvezetőgyár

- korlátozzák a személyi számítógépek forgalmát;
- a korlátozás alá eső gépeken, eszközökkel, technológiák alapján végzett osztrák fejlesztések is kerüljenek fel a tiltólistára;
- az Egyesült Államok bécsi követsége alkalmazottja kapjon betekintési jogot a vállalati belső ellenőrzésbe(!);
- vonják korlátozás alá a kohászati és a biotechnológiai fejlesztéseket is.

A tárgyalássorozat végül az amerikai követelések érvényesülésével zárult: felállították az Egyesült Államok bécsi nagykövetségén a vámattaséi hivatalt, amely kiépítette kapcsolatait az európai COCOM-tagországok több hasonló hivatalával. Az osztrák vámellenőrzést lényegesen megszigorították, 1987 novemberében új külkereskedelmi törvényt alkottak, amelynek egyik melléklete tartalmazta azoknak a termékeknek a jegyzékét, amelyek exportengedélyezési kötelezettség alá esnek. Így az osztrák exportőrnek kérelméhez csatolnia kellett a fejlett technológiát előállító (azt korábban Ausztriába exportáló) ország hozzájárulását is. Az elbírálás alapja volt, hogy a tételesen meg nem említett (tiltott) termékek kivitelét engedélyezzék, a törvényt megsértő cégeket és személyeket büntették (pénz- és/vagy börtönbüntetés).

Az osztrák fél más kérdésekben is kénytelen volt engedni az amerikai nyomásnak. Ennek következményeként 1987 végén a kereskedelmi minisztérium létszámában is megerősödött *exportellenőrzési osztálya* új előírásokat léptetett életbe, nevezetesen:

- minden tranzitszállítmányt tételes ellenőrzésnek vetettek alá;
- a határátlépő pontokon amerikai szakemberek jelenlétében szűrőpróbaszerű ellenőrzéseket végeztek;
- az amerikai érdekeltségű osztrák vállaltoknál alkalmazott, az akkori szocialista országokból származó szakemberek tevékenységét korlátozták, alkalmazásukat esetenként szerződésbontással, kártalanítással megszüntették;
- amerikai szakemberek bevonásával ellenőrizték a volt szocialista országokban szállító osztrák vállalatok tevékenységét;
- az osztrák hatóságok folyamatos információs kapcsolatokat hoztak létre a volt nyugatnémet és a svájci illetékes szervezetekkel az exportcikkek útjának nyomon követése érdekében;
- az osztrák hatóságok felülvizsgálták a volt szocialista országok vállalataival kötött kooperációs szerződéseket, hogy azok nem sértették-e az amerikai előírásokat.

Az Egyesült Államok a maga részéről „a Bécs által foganatosított szigorítások nyomán...” kedvezőbb elbírálásban részesítette Ausztriát a stratégiailag érzékeny amerikai termékek odairányuló szállításainak engedélyezésében.

Az elvi szigorítások ellenére az osztrák hatóságok (gazdasági minisztérium) ügyintézése gyors: a kiviteli engedélykérelmeket egy-két hét alatt elbírálják. Az engedélyek 3 hónapig érvényesek. Az ügyletek jellegéhez igazodóan többféle engedélytípus létezik, így:

- gyűjtő-,
- tranzit- és
- vámelőengedély.

Tulajdonképpen automatikusan kiadják az engedélyt, ha:

- a fejlett technológia részaránya az exportálandó termék értékének 10%-át nem haladja meg; nyugati országok esetében a 10%-os hányadot 25%-ra emelték fel;
- a tervezett export értéke nem haladja meg az 5000 ATS-t.

Nem kell exportengedély a szoftverekre (miután gyakorlatilag ellenőrizhetetlen a kivitel).

A külkereskedelmi törvény ezen módosítása biztosítja Ausztria könnyebb hozzáférését a csúcstechnológiai eszközökhöz, s egyben a COCOM által kért ellenőrzést is.

Engedélyköteles áru exportjának engedélyezése során alapvető kritérium, hogy a termék teljesen osztrák fejlesztésű és gyártású-e. Ebből a szempontból a *funkció szerinti végtermék az irányadó és nem az alkatrészek eredete*.

1990-ben a hatóságok megkezdték az exportengedélyköteles termékek jegyzékének korszerűsítését s a tervezet bevezetését. Szűkítették a tilalmi listát (elsősorban a *személyi számítógépeknél* a műszaki paraméterek küszöbértékeinek emelésével). Új listát is kidolgoztak, amelyben a harcászati vegyianyagok szerepelnek. Ez az NSZK exportellenőrzési jegyzékében szereplő D termékcsoporthoz hasonlít. Kidolgozására a NSZK-ból Líbiába eladott vegyigyár kapcsán kirobbant botrány szolgáltatott alapot.

Hazánk és a COCOM

Mint ismeretes, a NATO-országok exportellenőrzési szervezete 1992. február 5-i párizsi értekezletén határoztak arról, hogy Magyarországot elsőként törlik a COCOM-listáról. Magyarország ettől kezdve korlátlanul juthat a legfejlettebb technológiákhoz. A COCOM-listáról való törlésünket az Amerikai Egyesült Államok és Németország javasolta arra hivatkozva, hogy az országban olyan export- és importellenőrzési rendszer épült ki, amely képes elejét venni a tilalmi listán szereplő gyártmányok, technológiák reexportjának.

A pénzügyi erőforrások szűkös voltát, illetve csak fokozatos módon történő rendelkezésre állását egyelőre nem vizsgálva, megállapítható, hogy a hazai piacon és a külföldi csatornákon keresztül *minden lényeges elektronikai alkatrészt beszerezhetünk*. A létfontosságú alkatrészek hozzáférési lehetősége *elektronikai iparunk előtt széles távlatokat nyithat – beleértve a kis- és a középméretű magánszférát is*, és az képes lesz az MH elektronikai igényeinek döntő mértékű és minőségű kielégítésére is. Amire viszont iparunk nem képes most, arra megfelelő gyártáskultúra és -technológia hiányában a közeli jövőben (10 évben) sem lesz képes. Ezért az ilyen kategóriába tartozó eszközöket sajnos meg kell vásárolni.

A MH elektronizálási programjában az igényeket az *elektronikai* oldalról kell megközelíteni az önállóság és az integráltság elve alapján. *Elektronikai önállóság* véleményem szerint elvileg azt jelenti, hogy az adott katonai struktúra (szerkezet, alakulat stb.) részére meg kell adni (méretarányosan) mindenfajta elektronikai, számítástechnikai és EW eszközöket, ami lehetővé teszi az alakulat autonóm tevékenységét és túlélését, miközben jelentős veszteségeket képes okozni az agresszornak.

Az *elektronikai integráltság* elvileg azt jelenti, hogy minden elektronikailag önál-

ló struktúra valamilyen nagyobb struktúrába integrálódik, informatikailag onnan is kapja az általános információkat, és oda továbbítja saját információit.

Az *elektronikai önállóság* megvalósítása *egyedi, alsó és közép-szintű* feladat; az elektronikai integráltság *közép és felső-szintű* feladat. Valószínűsíthető, hogy az integráltságnak prioritása lesz.

Feltétlenül fel kell hívni azonban a figyelmet arra, hogy alsó szinten az *elektronikai önállóság* nélkül vagy annak igen alacsony fokán állókkal az integrál rendszerek nem tudnak mit kezdeni, illetve az ilyen alstruktúrák drasztikus mértékben lerontják a magasan integrált rendszerek hatékonyságát. E kérdéskör további és teljes körű kutatásokat igényel.

Exportellenőrzés, együttműködés

Mit is jelent a nemzetközi ellenőrzés? Azt jelenti, hogy az együttműködő világ a COCOM-okmányok révén vonja ellenőrzési körébe az importálandó termékeket. A világ továbbra is két részre oszlik:

- a korlátozottak (kirekesztettek) és
- az együttműködők körére.

Joggal felvetődik a kérdés, milyen típushibákat követhetnek (követnek) el a vállalatok az engedélykérés, a forgalmazás vagy akár a tárolás szintjén. Tulajdonképpen 4 alapkellék szükséges a nemzetközi importigazolás beadásához:

- 1/ kell cégbírósági bejegyzés,
- 2/ léteznie kell a COCOM-okmányok aláírására feljogosító aláírási címpéldánynak,
- 3/ meg kell nevezni – a vállalat első számú vezetőjétől kapott megbízás alapján – a COCOM-előírások betartásáért felelős személyt,
- 4/ szükséges a belső szabályozást megteremtő igazgatói utasítás is.

A COCOM-engedélyt az importengedély alapján mindig az exportáló ország illetékes irodája adja ki.

A jelenleg érvényes szabályozás fent felsorolt 4 pontja műszakilag jól rögzíti a határokat. Sok esetben komoly gondot jelent azonban eljutni a gyártói adatlaptól a szabályozás által meghatározott matematikai értékig. A gyártó ugyanis MHz-GHz-ekről és a legjobb esetben MIPS-ekről beszél, míg a szabályozás CTP-t tartalmaz.

A CTP, összetett – kompozit – elméleti teljesítményt jelöli, egysége pedig az MTOPS: millió elméleti művelet másodpercenként. A határ kb. az Intel 486-os 33 MHz-es processzornál, illetve a Motorola 68040-es 25 MHz-es processzor példányánál húzódik. A merevlemez egységeknél (winchester) a kapacitás nem kritikus paraméter, adatátviteli sebesség meghatározó értékke a 25 Mbit/másodperc vált. Képernyőknél pedig 120 képelem/cm-ként az érvényes határ.

1993-ban a 17 legfejlettebb ország alkotja a COCOM szervezetét, a kör a társult országokkal 23-ra bővült. A párizsi COCOM-bizottság ajánl egy alaplístát az együttműködő országoknak. A többi ország azt saját törvényhozási rendszerébe beépítve – saját termékeivel esetenként kibővítve – nemzeti listaként jelenteti meg. Így a következő kiadású magyar lista, amely 1993-ban megjelenik, magyar elemekkel is bővülni fog. Várhatóan 1993 januárjában minden közös piaci tagország egyszerre kívánja életbe léptetni a COCOM-szinten már elfogadott törzslístát. Természetesen ehhez célszerű lesz nekünk is igazodni.

Felvetődik a kérdés, mennyi idő kell az elbíráláshoz? A külföldi feleknél kb. egy hónap vagy rövidebb, magyar oldalon pedig – amennyiben a feltételek biztosítottak – két nap alatt megszülethet az igazolás.

A COCOM Nemzetközi Fegyverzeti lista

(IML = International Munitions List)

a következő témajegyzéket tartalmazza

- ML 1: *Kézi fegyver és sorozatlövő géppisztolyok és géppuskák*, valamint hüvely nélküli lőszer
 - ML 2: *Nagy kaliberű fegyverek*
 - ágyúk, tarackok, aknavetők, páncéltörő eszközök, gránátvetők, sima csövű vetők, lángszórók
 - ML 4: *Bombák, torpedók, rakéták, irányított lövedékek*
 - ML 5: *Tűzvezető és felderítő rendszerek*
 - tűzvezető, rakétakövető, célfelderítő eszközök,
 - éjjellátó berendezések,
 - felderítő (távolság, helyzet és magasságmérő = 3D) eszközök,
 - elektronikus, elektrooptikai eszközök, giroszkópok, akusztikai, optikai célzó, kereső berendezések,
 - bombacélzók, bombázó számítógépek, periszkópok.
- A felderítő rendszereknél tilos átadni a 18 GHz feletti fázis kódugrások eszközöket, az impulzus kompressziós eszközöket, a speciális display-eket, az oldalsugár-erőnyomó technikákat, a sugárzásra önravezető eszközöket, a horizonton túli felderítést biztosító (OTH) lokátorokat, a lézer-, a széthúzott spektrumú (SSM) és a chirp technikát, végfázis-vezérlésű eszközöket.
- ML 6: *Katonai járművek vagy ilyen célra átalakított rendszerek*
 - hk., önjáró és vontatott tüzérség;
 - PSZH;
 - hk. szállítók, vasúti pórekocsik;
 - lőszerszállítók;
 - olyan gumikerekek, amelyek lövés után is működőképesek maradnak.
 - ML 7: *Mérgező anyagok, könnygáz*
 - biológiai, vegyi, rádióaktív anyagok, fegyverek
 - ML 8: *Katonai robbanó- és gyújtóanyagok*
 - ML 9: *Katonai felszíni és vízalatti járművek*
 - ML 10: *Repülőgépek, helikopterek, motorok, tartozékok*
 - ML 11: *Elektronikai berendezések*
 - zavaró (ECM és ECCM) berendezések,
 - rádió- és rádiótechnikai felderítő berendezések,
 - frekvenciaugratásos technika,

- elektronikus titkosító berendezések,
- rejtjelkulcsbetöltő eszközök.
- ML 12: *Fényképező és elektrooptikai képalkotó eszközök*
 - légifényképező kamerák;
 - filmelőhívó és sokszorosító berendezések;— IR fényképező berendezések.
- ML 13: *Speciális katonai felszerelések: fém és nem fémes anyagok, páncéltöve-
tek, golyóálló üvegek és mellények.*
- ML 14: *Kiképző- és szimulátoreszközök*
- ML 15: *Katonai IR hőkép és fényerősítő berendezések*
 - IR ECCM eszközök,
 - kis fényerejű TV kamerák,
 - IR detektorok
 - IR távközlési eszközök,
 - képerősítő, fényerősítő rendszerek,
 - az aktív IR eszközök közül a 0,8–1,3 μm -es sávúak.
- ML 16: *Félkésztermékek katonai berendezésekhez*
- ML 17: *Vegyes alkatrészek*
- ML 18: *Katonai gyártáshoz szükséges anyagok*
- ML 20: *Mélyhűtő és szupravezetést biztosító berendezések*
 - 103 K (–170 °C) alatti berendezések
- ML 22: *Speciális kamerák*
100 μs -os gyors felvételre alkalmas eszközök
- ML 23: *Írányított energiájú fegyverek és alkatrészeik*
 - lézer fegyverek,
 - részecskesugár-fegyverek,
 - nagy energiájú rádiófrekvenciás fegyverek.
- ML 24: *Katonai szoftverek*
 - fegyverrendszer modellezési, szimulálási és fejlesztési;
 - vezetési, távközlési, irányítási és hírszerzési szoftverek;
 - ABC fegyver + hagyományos fegyver hatékonyságának értékelésére szolgáló szoftverek
- ML 26: *Kinetikus energiájú fegyverek; 0,1 g-nél nagyobb tömegű, 16 km/s sebes-
séget meghaladó sebességre történő gyorsító rendszerek.*

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Dr. Csikós István mk. alez.: Egyetemi doktori értekezés, 1992.
- Dr. Horváth Pál, Honvédelem 1985., 1986., 1987. sz.
- Ráth Tamás: A katonai elektronika szerepe és fejlesztésének szükségessége; Új Honvédségi Szemle, 1991/7.sz.

Komáromi István

Polgárőrség és önkormányzat

Dr. Komáromi István rendőr ezredes, Pest megyei rendőrfőkapitánynak az 1993. június 4-én Újpesten rendezett közigazgatási napok alkalmából megtartott, Polgárőrség és önkormányzat című előadását az alábbiakban szó szerint közöljük. A szerző a társadalmi jellegű önvédelmi szervezetek rövid történetére utalva szól az állampolgárok védelmét, biztonságát szolgáló szerveződésekéről, a polgárőrségről. A polgárőrség az önkormányzatok támogatásával működő — önkéntes — politikamentes, alulról szervezett fegyvertelen szerveződés, a szerző szóhasználatára szerint „... a lakosság szeme és nem ökle”!

A tudósok véleménye szerint a jövő társadalmának három nagy kihívása van: a környezeti ártalmak, a gyógyíthatatlan betegségek és a bűnözés. Az állampolgárnak már ma is közeli élménye a bűncselekmény. Életérzéssé vált, mert nemcsak tévében látja, vagy a hírekben hallja, hanem őt, a szomszédját vagy ismerősét konkrétan is megérinti. Más oldalról azt mondhatjuk, hogy a közbiztonság infrastrukturális tényező, annak állapota befolyásolja a külföldiek beruházási szándékát, az idegenforgalmat, de a termelés költségeit is, hiszen a biztonságra, annak személyi és dologi vonzatára költeni kell. Ma a bűncselekmények 80%-át vagyon ellen követik el, tendencia a szervezetszerűség, az erőszak és a nemzetközi összefüggés.

A bűnmegelőzés úgynevezett elsődleges (primer) oldala az okokra és az elősegítő feltételekre való hatás. Makroszintje például a munkanélküliség, a szociális háló, a háborús helyzet stb., mikroszintje pedig a család, az iskola, a munkahely és a baráti kapcsolatrendszer. A másodlagos, azaz (szekunder) bűnmegelőzés jelenti az elkövetők felderítését, felelősségre vonását, az elrettentést. Ide kapcsolódik az ún. helyzeti jellegű prevenció, mely az elkövetési alkalmak csökkentésével, az elfogás kockázatának növelésével foglalkozik, egyes tárgyak megerősítése, a javak hozzáférhetőségének nehezítése vagy a szervezett felügyelet útján. Fontos az, hogy minden állami és társadalmi szerv, önkormányzat a saját szerepkörében (de abban eredményesen!) tevékenykedjen.

A társadalmi önvédelmi szervezetek rövid története

Már a XIII. században a polgárok tömörüléseként létrejöttek ún. reguláris őrszolgálatok a városokban. Biztosan sokan hallottak már a XIX. század csendbiztosairól és fegyvertelen lámpagyújtogatóiról („tíz utott már az óra...”). A második világháború

utáni közvetlen zavaros időkben az ún. ház körüli védelem került előtérbe. Az 1956-os Nemzetőrség szervezése során is megfogalmazódott a rendfenntartás mint feladat. Az önkéntes rendőrség a 26/1975. számú MT rendelettel jött létre. A polgárőrség a rendszerváltás során alakult ki a tulajdonosi szemlélet filozófiáján. Előtérbe került az állampolgári közösségek önvédő képessége, a sértetté válás megelőzése. Terjednek a riasztórendszerek, és a rendőr a műszaki vagy emberi jelzésre gyorsan kiér, reagál.

Az önkéntes rendőrséget annak idején felülről hozták létre rendőri irányítással. Szolgálatát alatt az önkéntes rendőr hivatalos személy volt. Bekapcsolódott a felvilágosító propagandamunkába. Felhívta az elkövetők figyelmét a közrendet sértő cselekmények abbahagyására. Részt vett a tetten ért bűnöző elfogásában. Baleset esetén, illetve segítségnyújtáskor jogosult volt gépjárművet igénybe venni. Akárcsak ma a rendőrnek, joga volt védelem céljából valakit bekísérni, illetve az állampolgárokat igazoltatni, sőt előállítani. Ebből következik, hogy az önkéntes rendőr megállíthatta a járműveket, ellenőrizhette az okmányokat és szolgálati célból telefonokat vehetett igénybe.

A rendszerváltás során felvetődött gondként, hogy állampolgári jogok ún. kétharmados törvénnyel korlátozhatók és ilyen nem volt ebben a vonatkozásban. A másik személyes tapasztalatom, hogy volt egy aktív mag, mely eredményesen dolgozó tisztességes emberekből állt és volt egy nagyobb protokoll-létszám is. Ez utóbbi az önkéntes rendőri igazolványt csak akkor használta, ha őt igazoltatta a rendőr, illetve presztízspótlási célokat szolgált.

A polgárőrség a közbiztonság megszilárdításáért

A *polgárőrség* elnevezés gyűjtőfogalom. Vannak olyan helyek, ahol a védegylet, a lakossági járőr, az önvédelmi vagy vagyonvédelmi csoport, a faluvédő, a városvédő megnevezést használják. Bármilyen is az elnevezésük, az alapelvek, a feladatok, a jogok és az együttműködési kérdések azonosak.

Legfontosabb alapelvek: a politikamentesség, az önkormányzati támogatás, a településen belüli illetékesség, más állampolgárokkal azonos jogok, az önkéntesség, a rendőrségtől független és fegyvertelen funkcionálás, illetve a fő fegyver a rádió és a fényképezőgép.

A feladatok sokrétűek. A polgárőrök járőröznek, tehát meghatározott helyeken és időszakokban biztosítják a megelőző jelenlétet. Információt gyűjtenek, minek alapján jeleznek az érintett hatóságnak, illetve a lakosoknak megelőzési céllal. Segítik a bűnözők tettenérését, elfogását. Segítenek a rendezvények, a balesetek, a katasztrófák (pl.: árvíz, tűz) helyének és a mentés biztosításában. Fontos lehetőség, hogy hatósági és egyéb tanúskodásra igénybe vehetők. Részt vállalnak a bűn- és a közlekedésbiztonsági megelőzési propagandamunkában (pl.: nyitott lakás, kocsis, csellengő gyerek, gyanús személyek, idegen járművek, támadható értékek, védelmi rendszerek). Újabban segítenek a körözési munkában és Pest megyében például a Forma I-es rendezvény biztosításában is.

A polgárőr jogosítványa és jogi védelme mindig vitát vált ki. A polgárőr bejelenthet, feljelenthet és érvényes rá a büntető törvénykönyv értelemszerű alkalma-

zásával a jogos védelem (29.§), a végszükség (30.§). A büntetőeljárásról szóló törvény 91. § 5. bek.-e rögzíti, hogy a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt bárki elfoghatja, köteles azonban őt haladéktalanul a rendőrségnek vagy az ügyészségnek átadni, ha pedig erre nincs módja, ezek valamelyikét értesíteni. Természetesen a polgárőr — mint bárki — veszélyt elháríthat. Abban az esetben, ha polgárőr és rendőr közösen lát el szolgálatot, vagy együtt akcióznak, akkor fennáll a Btk. 231. §-ának büntetőjogi védelme, mely a hivatalos személy támogatója elleni erőszakot rögzíti. Ha az önkormányzat bízta meg a helyi polgárőrséget a közfeladat ellátásával, akkor szintén fennáll a fokozott büntetőjogi védelem a Btk. 230. §-a alapján, mely a közfeladatot ellátó személy elleni erőszakot írja le.

A polgárőrség szervezete alulról alakult ki, és 1991. április 24-én jött létre 220 tagszervezettel az Önvédelmi Szervezetek Országos Szövetsége. Még ugyanebben az évben, november 30-án Országos Polgárőr Szövetségre változott a név. Az elnökség 19 tagú. Országos választmány és megyei, fővárosi, bizottságok alakultak. 1993 elején 970 szervezetben 40 000 tagot jeleztek. Újabban közlekedési polgárőrszakcsoportok is alakultak, segítve a lakóhely gyermekeinek felkészítését, kísérését, a forgalomelterelést, a környezetvédelmi vizsgálatokat, a motor- és alvázszám-ellenőrzést. Javaslatokat tesznek az önkormányzatoknak a közlekedésbiztonság javítására. Szintén nem régi kezdeményezés egyes vidéki területeken a lovas polgárőrség létrehozása.

A rendőrség és a polgárőrség viszonyát alapvetően — mint az alapelveknél már utaltam rá — a mellérendeltség jellemzi. Nyilvánvaló, hogy ha az egyesülési törvény alapján egy önálló szervezet létrejön, a rendőrség nem köteles azzal feltétel nélkül együttműködni.

Az ilyen egyesületnek esetlegesen lehetnek bűnözők is a tagjai. Emiatt az a gyakorlat alakult ki, hogy a rendőrség mindenhol segíti a közös célokat szolgáló polgárőrséget, amelyet a helyi önkormányzat elismer és amelynek tagsága büntetlen előéletű személyekből áll. Az együttműködés során megvalósul a kölcsönös tájékoztatás, a közös helyzetértékelés. A rendőrség tanácsadással, képzéssel segíti a napi működést, a jogszerű fellépést, a polgárőrség alapszabályának és egyéb dokumentumainak megalkotását. A polgárőrséggel közösen végzett járőrözés során a rendőrség technikai és személyi háttérbiztosítást nyújt, Pl.: kmb.-irodát ad a meginduláshoz. Ahol jó az együttműködés, ott még a szolgálati beosztást is egyeztetik. Jó lehetőség, ha a polgárőr, esetleg nyugdíjas rendőr például telefonügyeletet vállal és ezzel segít abban, hogy az adott kis településen az egyenruhás rendőr az utcán teljesíthessen szolgálatot. A polgárőrség egyfajta rendészeti előiskola lehet: a kiemelkedő képességű tagjai később átkerülhetnek a hivatásos állományba is. A helyi polgárőrszervezet segítheti a rendőrséget a toborzásban. A 24/1991. sz. BM utasítás alapján a helyi rendőri és polgárőrszervek együttműködési megállapodásokat kötnek.

Az önkormányzat és a polgárőrség viszonya fontos kérdés. Sokat nyernek a helyi lakosok ott, ahol a képviselő-testület nem fogadja gyanakvással ezt a szervezetest. Célszerű, hogy az önkormányzat erkölcsileg ismerje el a helyi közérdekért tevékenykedő embereket. Nyilvánvaló, hogy helyenként eltérő módon — a lehetőségek függvényében — nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatást is nyújthat (pl: az elhelyezés, a gépjármű, a benzin, a rádió, fényképezőgép, videokamera, fénymá-

soló, számítógép stb. vonatkozásában, esetleg alapítvány kezdeményezésében). Természetesen vannak olyan területek, ahol a képviselő-testület és maga a polgármester is aktív tagja a polgárőrségnek, továbbá a helyi közbiztonsági bizottságnak.

Van olyan polgármester ismerősöm, aki elmondta, hogy mással nem pótolható tapasztalatokat szerzett a környezetéről az éjszakai járőrözés során és szükségesnek látja, hogy ne csak az iratokból és ne csak az irodából ismerje a dolgokat.

Természetesen nemcsak az önkormányzat, hanem alapítvány révén a helyi vállalkozók, a hétvégiház-tulajdonosok, a biztosítótársaságok, a benzinkutakat működtető vállalkozások is nyújthatnak anyagi segítséget. A korábbi probléma a frekvenciahasználattal kapcsolatosan megoldódni látszik. Az OPSZ közbejárására három frekvenciát kijelöltek polgárőrségi célokra. Természetesen az engedélykérelmeket az elbírálásra jogosult hatósághoz kell benyújtani, melyhez csatolandó a rendőrség véleménye.

Az eddigi gyakorlati tapasztalatok szerint a polgárőrök jó hely- és személyismerete alkalmas a megszokottól eltérő, gyanús jelenségek felfedezésére. Bár ilyen felmérést nem készítettünk még, de valószínű, hogy a rendőri eredményesség javulásának és a bűncselekményszám csökkenésének részben oka az aktív polgárőrségek működése, a lakossági önvédő képesség fokozódása. A polgárőri szolgálat során felvetődött a jelvény és az igazolvány kérdése, mely azonosító jellegű lehet, de nem jelent hatósági jogosítványokat. Van, ahol a felvételt erkölcsi bizonyítványhoz, próbaidőhöz, fizikai és egyéb alkalmassághoz kötik. Az alapszabály készítése általános gyakorlat, a polgárőrség tagjai jutalmazhatóak.

Kezdetben helyenként előfordult gyanakvás, illetve elszigeteltség a tevékenységükkel kapcsolatosan. Például hogy kinek vagy milyen társadalmi szervezetnek a szabadcsapata, rendfenntartó ereje a polgárőrség. Voltak bizonyos belső személyi ellentétek, egy településen belül több polgárőrség is konkurált és volt jogszerűtlen fellépés, ittas vezetés is. Az erős kéz felfogás, ha nem párosul kellő jogismerettel, könnyen önbíráskodáshoz, a személyi szabadság megsértéséhez vagy testi sértéshez vezet.

Ilyenkor nagyon nehéz megértetni, hogy a közösség érdekében áldozatot vállaló polgárőr ellen miért folyik büntetőeljárás. Előfordul olyan eset is, hogy egy polgárőrszervezetbe nem vesznek fel ún. új gondolkodókat, illetve „rég elvtársakat”. Nemrég felvetődött a cigány polgárőrség gondolata.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a polgárőrség az apróbb és ilyenkor természetes kezdeti nehézségek ellenére jól tevékenykedik és nagyszerűen segíti közös ügyünk, a közbiztonság megszilárdítását. Mindenképpen fontos leszögezni, hogy ez a szervezet a lakosság szeme és nem ökle, tehát megelőző jellegű, esemény előtti tevékenységet folytat. A polgárőrség nem vállalhatja át a professzionális rendőri munkát, az elsősegély nem lehet szívügy. Mindenképpen fontos azonban, hogy a tisztességesen és jogszerűen működő polgárőrök megbecsülésben részesüljenek a helyi közösség, illetve a rendőrség támogatását, bizalmát élvezve.

Balaton Károly

A vezetéstudományról

A Magyar Hadtudományi Társaság kiképzési, nevelési és felkészítési szakosztálya által 1993. október 28-án rendezett konferencián elsőként elhangzott „A vezetéstudomány lehetőségei a katonai szervezetek belső erőforrásainak feltárásában és mozgósításában” című előadást némi rövidítéssel közöljük. A szerző a vezetéstudomány általános kérdéseit érintve áttekinti a tudományág fejlődését, majd tárgyról, forgalomrendszeréről, és vizsgálati módszereiről, a vezetői tevékenység tartalmáról, funkcióiról, a vezetői tevékenységekre történő kiválasztásról és felkészítéséről szól. Végül konzekvenciákat von le a katonai vezetés számára.

A társadalmi, gazdasági, technológiai és politikai változások új követelményeket támasztanak a szervezetekkel szemben, amelyekre azoknak reagálniuk kell annak érdekében, hogy a velük szemben támasztott igényeknek meg tudjanak felelni, illetve eredményesen tudjanak működni. Noha e tanulmány szerzője korlátozott információkkal rendelkezik a Magyar Honvédség belső viszonyairól és vezetési problémáiról, annyi nagy biztonsággal állítható, hogy a nálunk végbement rendszerváltás új helyzetet teremtett, s új követelményeket támaszt a katonai szervezetek vezetésével szemben is. Ha valamikor, akkor napjainkban nagyon időszerű tehát, hogy végiggondoljuk, mely területeken milyen irányú változásokra van szükség, s ehhez milyen segítséget nyújthat a vezetéstudomány által összegyűjtött ismerethalmaz.

A vezetéstudomány tárgya, fogalomrendszere és vizsgálati módszerei

A vezetést sokféle értelemben használjuk mindennapi életünkben, illetve sokszor lényegesen különböző tartalommal találkozhatunk vele a szakirodalomban. A vezetést nemritkán azokkal a döntésekkel azonosítjuk, amelyek meghatározzák, hogy a szervezetek miként állítják elő a termékeket, illetve milyen szolgáltatásokat nyújtanak. Máskor e fogalom használatakor a beosztottak irányítása, motiválása és ellenőrzése áll figyelmünk előterében. Esetenként azt tekintjük a vezetés ismérvének, hogy a szervezet miként alkalmazkodik a környezetében bekövetkező változásokhoz, mennyiben ismeri fel a napi változások mögötti tendenciákat, s mennyire tud hatékony választ adni azokra.

Mindegyik említett fogalomértelmezésnek van létjogosultsága, mert azok a vezetés összetett problémakomplexumából meghatározott vetületeket emelnek ki.

Anélkül, hogy itt most pontos megfogalmazásra törekednénk, foglaljuk össze a vezetés azon fő jellemvonásait, amelyek a vezetéstudomány mai fejlettségi fokán érvényesnek tekinthetők!

- a.) *A vezetés mindig szervezeti kontextusban értelmezendő.* Ez alatt azt értjük, hogy nem magányos egyének tevékenységéről s nem csupán ember—gép kapcsolat irányításáról van szó. A szervezet valamely rendeltetéssel létrejött rendszer, amely embereket, tárgyi-technikai eszközöket és információkat egyaránt magába foglal.
- b.) *A vezetés mindig egy adott környezeti feltételrendszerben valósul meg.* Ez azt jelenti, hogy a vezetésnek figyelmet kell fordítani a szervezet—környezet kapcsolatrendszerre, figyelni kell az onnan érkező hatásokra, s reagálni kell azokra, esetenként azok befolyásolását is magába foglalóan.
- c.) *A vezetés központi eleme a szervezet célirányos működésének biztosítása.* Ez magában foglalja a célok kitűzését, illetve a szervezet működésének célirányos megszervezését, a cél eléréseért folyó tevékenység ellenőrzését.
- d.) *A vezetés feladata a struktúrák és folyamatok kialakítása és a azok szükség szerinti változtatása.* A szervezeti célok megvalósítása, a környezethez való alkalmazkodás struktúrákban és folyamatok révén valósul meg. A vezetés egyik fontos feladata ezek kialakításának és változtatásának irányítása és ellenőrzése. Ez a vezetés gyakran „hard”-nak, azaz keménynek, személyektől elvonatkoztatottnak tekintett oldala.
- e.) *A vezetés meghatározó eleme az emberekkel való közvetlen kapcsolattartás, motiválás és ellenőrzés.* A vezetés ezen vonatkozásának fontosságát az adja, hogy a vezető teljesítményét nem a személyes erő kifejtése határozza meg, hanem az, hogy mennyiben tud másokat rávenni a célok elfogadására, követésére, az eredményes működésben való aktív közreműködésre. Ez a vezetés „szoft”, azaz puha oldala.

A vezetés fentiekben vázolt jellemvonásaiból levezethetőek a vezetés funkciói (pl. tervezés, szervezés, operatív irányítás, koordináció és ellenőrzés), illetve a vezetői szerepek is. Részletesebb kifejtés nélkül megemlíthjük: a vezetési problémák megfelelő értelmezéséhez elengedhetetlen, hogy felismerjük: a vezető egy adott rendszerben működik, s e rendszer belső és külső kapcsolatainak megfelelő ismerete és befolyásolási képessége nélkül eredményes vezetésről nem beszélhetünk.

A vezetéstudomány keretében alkalmazott vizsgálati módszereket két fő csoportra bonthatjuk: a normatív és a leíró megközelítésekre.

A *normatív megközelítés* előírás, recepteket próbál adni arra, hogyan vezessük a szervezeteket. A normatív alapállás annyiban kétségtől elválasztott, hogy a tudományos vizsgálódás alapján meg kell tudni mondani azt: mit tegyünk egy konkrét helyzetben. A probléma ilyenkor abban van, ha a konkrét rendszer, illetve környezetének figyelembevétele nélkül adunk javaslatokat, recepteket a gyakorlati problémák kezelésére.

A *leíró módszerek* a szervezeti és vezetési jellemzők (változók) azonosítására, jellemzőik körvonalazására és a köztük lévő kapcsolatok feltárására helyezik a hangsúlyt. Megpróbálnak választ adni az alábbi kérdésekre:

- milyen jellemzők (ismérvek) felhasználásával írhatjuk le a szervezetek és azok vezetésének legfontosabb vonásait;
- milyen tényezőkre vezethető vissza a gyakorlatban megfigyelhető szervezeti struktúrák kialakítása;
- mely tényezők magyarázzák a szervezeti és a vezetési struktúrák különbözőségeit;
- milyen összefüggés figyelhető meg a szervezetek strukturális és magatartási, valamint teljesítményjellemzői között;
- végül is mi magyarázza a szervezetek eredményességét.

A vezetéstudomány nemzetközi fejlődésének rövid áttekintése

A vezetéstudomány századfordulótól napjainkig tartó fejlődésében többféle irányzatot különíthetünk el. Egy-egy vezetéstudományi irányzat a szerzők többé-kevésbé homogén nézeteire épül. Az elhatárolás tehát utólagos besorolás eredménye, s mint ilyen, óhatatlanul tartalmaz szubjektív elemeket is. Ezzel is magyarázható, hogy a szakirodalomban egymástól különböző osztályozások figyelhetők meg. Különösen nehéz egyértelmű képet felvázolni az utóbbi két évtizedben napvilágot látott elméleti irányzatok útvesztőiben.

A vezetéstudomány századfordulótól napjainkig terjedő fejlődésének áttekintésénél az alábbi irányzatokat különböztetjük meg:

- klasszikus iskola,
- emberi viszonyok irányzat,
- magatartástudományi döntéselmélet,
- rendszerelmélet és kibernetika,
- kontingenciaelmélet,
- erőforrásfüggés-elmélet,
- intézményi (institucionalista) elmélet,
- populációs ökológia,
- stratégiai választás,
- szervezeti kultúra.

(Az elméleti irányzatok részletesebb tárgyalását lásd: Bakacsi, Balaton, Dobák és Máriás, 1991.)

A klasszikus iskola tekinthető az első, tudományosan megalapozott és rendszerezett nézetegyüttesnek. Megjelenése egy amerikai mérnök, Frederick W. Taylor munkásságához kapcsolódik. Taylor — kora iparának kihívását felismerve — döntő módon járult hozzá:

- a vállalat különböző tevékenységeinek racionalizálásához,
- a termeléstervezés és -irányítás szervezeti hátterének megteremtéséhez,
- a funkcionális mesterek elvének kifejlesztéséhez, s ezáltal a funkcionális szervezet létrehozásához,
- a munka- és időtanulmányok elveinek kialakításához,
- a bérezési ösztönzési rendszerek kidolgozásához.

Taylorhoz hasonló elveket vallott a francia Henry Fayol. Kidolgozta a vezetés általános funkcióit (tervezés, szervezés, operatív irányítás, koordináció és ellenőrzés) és

elveit. Az utasítás egységének fenntartása érdekében (azaz hogy egy beosztott csak egy vezetőtől kaphasson utasításokat) törzskarok alkalmazását javasolta.

A klasszikus iskola harmadik pillérét a német Max Weber munkássága képezi. Weber alapvetően a bürokrácia mint szervezeti forma jellemzőinek kidolgozásával járult hozzá a vezetélmélet fejlődéséhez.

Az *emberi viszonyok irányzat* kialakulását előkészítették a klasszikus iskolához kapcsolódó azon bírálókat, melyek hiányolták, hogy Taylor és követői figyelmen kívül hagyják az emberek valós igényeit, a társas kapcsolatok szerepét. Az emberi viszonyok iskola létrejöttében meghatározó szerepet játszottak a híressé vált hawthorne-i kísérletek. A fizikai munkakörülmények és a teljesítmény kapcsolatának vizsgálatára irányuló itteni kutatás arra a következtetésre vezetett, hogy a teljesítmény növekedése nem a munkakörülmények megváltozására, hanem a társas kapcsolatokban, a motivációban és a felügyelet módjában bekövetkezett változásokra vezethető vissza.

A motivációs és a csoportviszonyok terén végzett további kutatások eredményei alapján az irányzat főbb megállapításai a következőkben foglalhatók össze (Kast és Rosenzweig, 1979, 79. oldal).

- A gazdálkodó szervezet társadalmi és technikai-gazdasági rendszer is. A szervezet mint társadalmi rendszer befolyásolja az egyéni szervezeti szerepek alakulását, és saját normákat alakít ki, amelyek eltérhetnek a formális szervezet által előírtaktól.
- Az egyéneket nemcsak gazdasági ösztönzőkkel, hanem különböző társas és pszichológiai tényezőkkel is lehet motiválni. A viselkedést olyan tényezők is befolyásolják, mint például az érzések, érzelmek és attitűdök.
- Az informális munkacsoport fontos szervezeti tényező. A csoportnak nagy szerepe van az egyes munkások attitűdjének és teljesítményének meghatározásában.
- A formális struktúrán és a hatalmi pozíción alapuló vezetési módszereket a pszichoszociális megfontolások bekapcsolásával jelentősen át kell alakítani. Az emberi viszonyok irányzatnak a demokratikus vezetési stílus jobban megfelel, mint az autokratikus.
- A munkások teljesítménye szorosan összefügg munkahelyi megelégedettségükkel. Minél nagyobb az elégedettség, annál nagyobb lesz a munkás teljesítménye.
- Fontos, hogy működőképes kommunikációs csatornák épüljenek ki a szervezet különböző hierarchikus szintjei között, és ezáltal javuljon az információáramlás. A munkásrészvétel (participáció) segíti a szervezet vezetését.
- A vezetésnek a technikai és a szociális ráhatás alkalmazására egyaránt szüksége van.
- A szervezeti tagok nagyobb teljesítményre serkenthetők, ha lehetővé tesszük bizonyos szociálpszichológiai szükségleteik kielégítését.

A *magatartástudományi döntésmélet*, a Chester Barnard és a Nobel-díjas Herbert Simon nevével fémjelvezhető irányzat, a szervezet tagjai által hozott döntések megértésére és magyarázatára irányul. Vizsgálták, hogy a szervezet tagjai által végzett hozzájárulás a szervezeti célok megvalósításához milyen ellenszolgáltatás mellett biztosítja az egyensúly fenntartását.

H. Simon munkássága úttörő jelentőségű a döntéshozatali racionalitás korlátainak feltárásában. Az a bonyolult környezet, amelyben a vevők döntéseiket hozzák, rendszerint nem teszi lehetővé az optimális döntések meghozatalát. Az információkhoz való hozzájutás és az információfeldolgozás emberi korlátai együttesen oda vezetnek, hogy a vevők nem optimális, hanem kielégítő döntések meghozatalára töreksszenek. Hogy egy konkrét helyzetben mi minősül kielégítő döntésnek, azt a szervezet múltbeli tapasztalatai és az egyének igényszintjei (az ún. aspirációs szint) befolyásolják.

A programozott és a nem programozott (egyedi, jelentős következményekkel járó) döntések megkülönböztetése és a döntéshozatali eljárás vizsgálata ugyancsak fontos hozzájárulás a vezetéstudomány fejlődéséhez.

A terjedelmi korlátok és a két irányzat közötti tartalmi hasonlóság miatt együtt említjük a *rendszerelméletet és a kibernetikát*. Az előbbi a valóság különböző területein működő, elemekből és azok kapcsolatainak összességéből felépülő rendszerek közös törvényszerűségeit vizsgálja. Ez az elmélet tehát nem speciális szervezet- vagy vezetéselmélet, szemléletmódja viszont pozitívan hatott a vezetéstudomány fejlődésére, amely a rendszerszemléletű vezetés kialakulásához vezetett.

A kibernetika a különböző rendszerekben végbemenő irányítás és információfeldolgozás törvényszerűségeit vizsgálja, tehát speciális rendszerelméletként is felfogható. A szabályozási rendszerek jellemzőinek feltárása jól használható a társadalmi szervezetek vezetése terén is.

Az itt tárgyalt szemléletmód — tehát hogy nem veszünk el a részek vizsgálatánál, hanem az egészre helyezzük a hangsúlyt; a rendszert és a környezete kölcsönhatását hangsúlyozzuk, továbbá kiemljük a struktúra szerepét — újítólág hatott a vezetéstudomány fejlődésére.

Azáltal, hogy a rendszerelmélet az egyes tudományterületek közötti kapcsolatteremtés fontosságát hangsúlyozza, elősegítette a vezetési problémák interdiszciplináris megközelítésének kialakulását.

A rendszerelmélet nyílt rendszer koncepcióját viszi tovább s konkretizálja a szervezetek szintjén a *kontingenciaelmélet*. Az irányzat elnevezése a viszonylagosságra, a feltételektől való függésre (kontingenciákra) utal. A kontingenciaelmélet tagadja, hogy létezik a szervezetek alakításának általános, minden körülmények között hatékony módszere. Ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy a konkrét működési feltételek (környezeti és belső adottságok) figyelembevételével lehet csak hatékonyan működő szervezeteket kialakítani.

A szervezetek struktúráját befolyásoló tényezők közé sorolják a környezet szegmenseit (piaci, tudományos-technikai, társadalmi-gazdasági és kulturális környezet), valamint a szervezet belső adottságait (méret, profil, alkalmazott technológia, eredet, telepítési helyzet). Vizsgálják ezen tényezők hatását a szervezeti struktúra egyes jellemzőire (pl. munkamegosztás, hatáskörmegosztás, írásbeli szabályozottság, koordináció).

A kontingenciaelmélet keretében végzett vizsgálatok mutattak rá először arra az összefüggésre, hogy *egy adott szervezetnek más szervezettől való függése centralizációt eredményez a vezetésben*. A függés megnyilvánulhat a szállítókkal, a vevőkkel, a tulajdonosokkal vagy társadalmi-politikai intézményekkel szemben.

Az *erőforrásfüggés-elmélet* szerint a szervezetek döntéshozóinak alapvető törek-

vése arra irányul, hogy megszerezzék és tartósan biztosítsák a működéshez szükséges erőforrásokat. Az erőforrások között szerepel a pénz, a munkaerő és az információ. A gazdaságban betöltött meghatározó szerepe miatt külön vizsgálják a pénz szerepét az erőforrások különböző típusainak megszerzésében.

Az erőforrásokat birtoklók vagy az azokhoz való hozzájárásban élenjáró szerepet betöltők (akár pl. társadalmi kapcsolataik révén) hatalmi pozícióba kerülhetnek egy szervezeten belül vagy a szervezetközi kapcsolatokban.

Az intézményi elmélet az egyes szervezeti megoldások terjedésének mechanizmusait s a mögötte meghúzódó függőségi és hatalmi viszonyokat vizsgálja. Kitüntetett helye van az elméletben az állam gazdasági szerepe és szervezetformáló hatása vizsgálatának. Az állam mint az erőforrások birtoklója, illetve mint a szabályozást megvalósító hatalom előnyös vagy hátrányos következményeket rendelhet a gazdaság szereplőinek bizonyos lépéseire. Ily módon az előnyök élvezése érdekében vagy a legitimáció biztosítása által motiváltan a szervezetek minták (pl. szervezeti megoldások) követésében válhatnak érdekeltté. Minél jobban kapcsolódnak a szervezetek az államhoz, annál hasonlóbakká válnak egymáshoz és az államhoz.

Az *intézményi elmélet* vizsgálja a szervezetközi (mellérendelt) kapcsolatok szerepét is a szervezeti formák elterjedésében. Kimutatták például az amerikai vezetési tanácsadó cégek jelentős szerepét a divizionális szervezeti forma nemzetközi elterjesztésében.

A *populációs ökológia* (vagy természetes szelekció) elmélete nem az egyes szervezetet, hanem a hasonló sajátosságokat felmutató szervezetek csoportját (populációját) tekinti vizsgálati egységnek. Vizsgálja, hogy milyen törvényszerűségek szerint megy végbe a szervezeti formák kiválasztódása, egyesek fennmaradása, mások eltűnése. A környezet preferálja a már meglévőkhöz hasonló formát mutató szervezeteket, befogadja és segíti azokat. Ez az egyik magyarázata az adott populáción belüli szervezetek hasonlóságának.

A szervezetek fennmaradása nagyban függ attól, hogy biztosítani tudják-e saját maguk számára a működésükhöz szükséges erőforrásokat. Ezért versenyben állnak más szervezetekkel, s közösen osztoznak a szűkös erőforrásokból. E versenyben az erősebb fennmarad, s kiszorítja a gyengébbeket.

Az elmélet szerint a szervezetek fejlődése nem érthető meg akkor, ha csak az egyedi szervezeteket vizsgáljuk. A populáció egészének, s az ott érvényesülő erőviszonyoknak az ismerete szükséges ahhoz, hogy megértsük, miért bizonyulnak sikeresnek, s maradnak fenn egyes szervezetek, s miért buknak el mások.

A *stratégiai választás koncepciója* a kontingenciaelmélet továbbfejlődéseként, illetve annak kritikájaként jelent meg. A kontingenciaelmélet a befolyásoló tényezők és a szervezeti struktúra közötti közvetlen kapcsolatot vizsgálta. Elsőként John Child (1972) vetette fel azt a gondolatot, hogy befolyásoló tényezők és a struktúra közé beékelődik a szervezet vezetőinek stratégiai választása. Ez azt jelenti, hogy egy konkrét feltételrendszerben a szervezet rendszerint többféle stratégiai irányt választhat, struktúráját a stratégia által meghatározott prioritásokhoz is kell igazítania. E gondolat továbbfejlesztése az az állítás, hogy a stratégia része a környezet megválasztása is, azaz hogy a személyek és szolgáltatások elhelyezésére mely piacokat választja ki a szervezet.

A *kultúra* fogalmának kétféle értelmezése terjedt el a szakirodalomban. Az

egyik felfogás szerint a kultúra a nyilvánosan és kollektíven elfogadott jelentések rendszere, amelyek egy meghatározott időpontban egy meghatározott csoportra vonatkoznak (Pettigrew, 1979). A másik, ennél tágabb értelmezés (az ún. adaptív rendszerkoncepció) szerint a kultúra a közösségek életmódját jelenti, amely által fennmaradtak és alkalmazkodtak környezetükhöz.

A kulturális tényezőknek a szervezetekkel kapcsolatos elemzésében kétféle vizsgálati szint különböztethető meg:

- egy adott szervezet kultúrájának az elemzése,
- egy adott ország kultúrájának vizsgálata az ott működő szervezetekre gyakorolt hatás szempontjából.

A vezetéstudomány fejlődése Magyarországon

Az 1920-as éveket megelőzően némiképp érvényesülő amerikai managamentorientációt, az amerikai nézetek iránti érdeklődést az első világháború után egyre inkább a német orientáció váltotta fel. Német mintára 1932-ben a Gyáripárosok Országos Szövetsége létrehozta a racionalizálási bizottságot. Ennek keretében termelés- és ügyvitel-szervezési kérdésekkel az önköltségszámítás fejlesztésével foglalkoztak.

Meg kell említenünk még a közigazgatás racionalizálására irányuló törekvéseket, amelyeket elsősorban Magyary Zoltán munkássága fémjelzett. Számos, a kor színvonalához viszonyítva rangos publikáció látott napvilágot ebben az időszakban.

A két világháború között megindult fejlődés 1945 után egy-két évig még folytatódott, majd fokozatosan háttérbe szorult, s az 50-es évek elejére teljesen megszűnt. Hazánk a szovjet modellt vette át, amelyben a vezetési funkciók közül a tervezés és az ellenőrzés került előtérbe, a tudományos igényű vizsgálatok helyére pedig a voluntarizmus lépett.

Az érdemi fejlődés megindulására a 60-as évekig várni kellett. 1964-ben létrehozták az Akadémia keretében a szervezéstudományi bizottságot, aminek révén a hazai vezetés és szervezés hivatalosan is a tudományos diszciplína rangját kapta. Ezt követően lehetővé vált az empirikus vizsgálatok megkezdése, az egyetemeken és főiskolákon pedig szervezéssel és vezetéssel foglalkozó tanszékek jöttek létre.

A 70-es évek elejétől vált általánossá hazánkban a vezetési és szervezési problémák rendszerszemléletű megközelítése. Gyors fejlődés bontakozott ki az információrendszerek szervezésének elméleti és gyakorlati problémái területén. Tudományos háttérét tekintve ez a rendszerelméletre és kibernetikára, valamint az információelméletre támaszkodott. Gyakorlati vonatkozásait tekintve a számítógépek megjelenése és bővülő vállalati alkalmazása táplálta a fejlődés iránti igényt.

A 70-es évek második felétől kezdve a kontingenciaelmélet jelentős befolyása figyelhető meg. Az elméleti publikációk mellett számos empirikus vizsgálat elvégzésére került sor, amelyek rámutattak a hazai vállalati szervezeti struktúrák korszerűtlenségének okaira: a piaci hatások hiányára és a gazdaságirányítási rendszertől való függés centralizációs hatásaira (Máriás és társai, 1981).

Ebben az időszakban jelentős fejlődés tapasztalható a termelési és irányítási folyamatok racionalizálása s módszertani háttérének kialakításában (Susánszky,

1982). A szervezőmódszertan továbbfejlesztése több egyetemi tanszéken és ágazati szervezőintézetben a kutatások középpontjában állott (Ladó, 1986; Marosi, 1978).

A 80-as évek elejétől kezdve gyors fejlődés bontakozott ki a magatartástudományi szervezetelmélet hazai művelésében. A szociológiai, szociálpszichológiai indíttatású vizsgálatok az egyéni, a csoportos és a szervezeti szintű magatartási jelenségek leírására és magyarázatára törekedtek. A későbbiek során e vizsgálatok — több esetben nemzetközi együttműködéssel végzett kutatások keretében (Varga, 1986; Máriás, 1992; Branyiczki—Pearce—Bakacsi, 1992) — kiegészültek a szervezeti kultúra szisztematikus vizsgálatával.

Meg kell említenünk a hazai vállalati szervezeti struktúrák kritikai elemzése, és az új szervezettervezési megoldások elterjesztése érdekében végzett kutatásokat. Ezek során kimutatták, hogy a vállalatunk többségénél alkalmazott centralizált, lineáris-funkcionális felépítésű struktúrák nem alkalmasak a környezeti változásokra való reagálásra, s nem felelnek meg a kialakulóban lévő piacgazdaság követelményeinek (Dobák, 1988). A divizionális és mátrixszervezetek, valamint a konszern- és a holdingstruktúrák alkalmazása nem csupán a szakirodalomban található meg, hanem egyre gyakrabban a gazdálkodó szervezetek körében is.

Elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt fontosnak tekinthető a stratégiai tervezés és a stratégiai management területén kibontakozó fejlődés. A gyökerek a 70-es évek végére nyúlnak vissza, amikor minisztériumi kezdeményezés indította el a stratégiai tervek készítését a vállalatoknál. A 80-as évek gyakorlata azt mutatta, hogy valós vállalati önállóság nélkül igazából nem lehet stratégiákat alkotni és stratégiai szemléletű vezetést megvalósítani. Mindenesetre a 80-as években a vállalati önállóság lassú növekedésével párhuzamosan a vállalatok saját kezdeményezésük alapján egyre gyakrabban fogtak hozzá stratégiájuk kidolgozásához. A bővülő elméleti publikációk kellő szakmai háttérrel biztosítanak a vállalatok stratégiai vezetésének megalapozásához (Csath, 1990; Barakonyi—Loranga, 1992).

A vezetői tevékenység tartalma

A vezetői tevékenység tartalmának sokféle megközelítését találhatjuk meg a szakirodalomban. Jellemzőnek tekinthető, hogy a vezetői munkát általában három oldalról vizsgálják: a vezetési funkciók, a vezetési folyamat és a vezetői szerepek oldaláról. A vezetői tevékenységet a továbbiakban mi is e három megközelítés szerint tárgyaljuk.

A *vezetési funkciók* tárgyalása Fayol óta rendszeresen visszatérő témája a vezetéstudományi szakirodalomnak. A különböző publikációk részben eltérő módon osztályozzák a vezetési funkciókat. Mi a továbbiakban a tervezés, szervezés, személyes vezetés, koordináció, ellenőrzés tagolást alkalmazzuk (lásd: Bakacsi, Balaton, Dobák, Máriás, 1991), amely megfelel a nemzetközi és hazai szakirodalom többségében megtalálható osztályozásnak.

A *tervezés lényege* a szervezet jövőjének tudatos végiggondolása, az elérendő célok és a célmegvalósítás módszereinek rögzítése. A tervezőmunka eredményeként tervdokumentációk születnek, amelyek a követendő cselekvésről adnak tájékoztatást a szervezet tagjai számára, s ily módon a szervezeten belüli kommunikáció

fontos összetevői. Sokan állítják, hogy a tervezés legfőbb haszna egy szervezet számára nem a létrejövő tervdokumentumban keresendő, hanem abban a közös gondolkodási folyamatban, amely végbemegy a tervekészítés során.

A tervezési folyamatot logikailag egymásra épülő lépések sorozataként írhatjuk le. A legfontosabb fázisok: *a célok kitűzése, a helyzetelemzés, az alternatívák kidolgozása és értékelése, a döntés a terjavaslatról, végül a végrehajtás és az ellenőrzés.*

A tervezési folyamatban a fentiekben elkülönített fázisok között számos visszacsatolás fordul elő. A folyamat időnként megszakad, vagy az újabb információk birtokában a korábbtól eltérő javaslatok fogalmazódnak meg. Az egyes fázisok tartalma aszerint is különbözhet, hogy milyen időtávú tervezésről van szó.

A *szervezési funkció lényege* a szervezeti célokhoz megfelelő folyamatok és szervezeti struktúrák kialakítása. Ennek megfelelően a gyakorlatban a szervezési tevékenység két fő vetületét szokták megkülönböztetni: a folyamatszervezést és a szervezeti felépítés kialakítását.

A folyamatszervezés a struktúraalkotás dinamikus vetületének is tekinthető, hiszen itt a hangsúly azon van, miként alakítsuk ki az egyes tevékenységeket, azok kapcsolatait, s ezáltal milyen folyamatokat hozunk létre. A folyamatszervezés jellegzetes területei pl. a beszerzési és értékesítési, a pénzügyi, az elszámolási stb. folyamatok kialakítása. Az utóbbi évtizedben a folyamatszervezésen belül egyre inkább előtérbe került a különböző folyamatok integrációja, illetve az ezt megvalósító rendszerek szervezése (például az integrált termelési és készletezési rendszerek, a logisztika).

A *személyes vezetés* — amit gyakran operatív irányítás címszó alatt tárgyalnak — a vezető és a beosztott közötti közvetlen kapcsolatot jelenti, a vezető mindennapi befolyását alárendeltjei tevékenységére. Tartalma magába foglalja a beosztottak és a vezető közötti kommunikációt, a beosztottak bevonását a döntésekbe, azaz a részvétel módját és az ezt megtestesítő vezetési stílust, továbbá a munkatársak motivációját.

Likert kutatásai alapján Koontz és társai (1980, 672. oldal) a részvétel mértékén alapuló vezetési stílusokat az alábbiak szerint írják le:

- a.) *A keménykezű parancsoló*, autokratikus vezető beosztottai iránt csekély bizalmat tanúsít, rendszerint fenyegetéssel, büntetéssel, ritkábban jutalmazással él, a felfelé irányuló kommunikációs csatornák uralkodók, a döntéshozatal és az ellenőrzés központosítva van.
- b.) *A jóakarató parancsoló*, már némi bizalommal van a beosztottai iránt, rendszerint jutalmazással, ritkábban fenyegetéssel, büntetéssel motivál, valamilyest működteti a felfelé irányuló kommunikációs csatornákat is, esetenként igényli beosztottai véleményét, ötleteit, a döntések bizonyos körét alárendeltjei hatáskörébe utalja, de szorosan ellenőrzi őket.
- c.) *A konzultatív stílusú vezető* alapvetően — még ha nem is maradéktalanul — bíz a beosztottjaiban, véleményüket, ötleteiket konstruktívan felhasználja. A motiválás módja némi részvétel mellett a jutalmazás és az igen ritkán alkalmazott büntetés, a kommunikációs folyamat felfelé és lefelé irányuló csatornáit is működnek. Az átfogó döntések esetében a testületi elv érvényesül, míg a speciális döntések lehetősége széleskörűen eloszlik a szervezetben, a szervezetet sokszintű konzultációs gyakorlat jellemzi.
- d.) *A részvételi csoportnak* nevezett rendszerben minden tekintetben teljes a bi-

zalom a beosztottak iránt, a vezető állandóan igényli véleményüket, ötleteiket és azokat konstruktívan felhasználja. A motiválás módja az anyagi jellegű elismerés mellett főleg a csoport tagjainak bekapcsolódása például a célok kitűzésébe vagy a teljesítmény értékelésébe.

A koordináció az egyes szervezeti egységek céljainak és tevékenységének összehangolását jelenti a szervezeti célok hatékony megvalósítása érdekében.

A vezetés által alkalmazott koordinációs eszközöket három csoportba sorolhatjuk (Dobák és társai, 1992): strukturális, technokratikus és személyorientált megoldásokra.

A strukturális koordináció megvalósítható a hierarchia révén, amit vertikális koordinációnak is neveznek. A koordináció ez esetben úgy valósul meg, hogy a hierarchikusan magasabb szinten lévő vezető összehangolja az alárendelt tevékenységét. A hierarchia azonban — főleg gyorsan változó feltételek mellett — könnyen túlerhelthetővé válik, ami akadályozza a koordináció eredményes megvalósulását. Ilyen esetekben segíthetnek az ideiglenes jelleggel (pl. valamely újszerű feladat megoldására) szervezett vagy az állandóan működő teamek, bizottságok.

A strukturális koordináció formái közé tartoznak még a termékmanagerek, a stratégiai üzleti egységek, illetve a mátrixszervezeti forma. Termékmanagereket iparvállalatok szoktak alkalmazni azzal a céllal, hogy figyelemmel kísérjék egy-egy termék vagy termékcsoporthoz teljes életciklusát a fejlesztési ötlettől az értékesítés befejezéséig. A termékigazgatók feladata, hogy összehangolják a különböző funkcionális szervezeti egységek munkáját az adott termék (vagy termékcsoporthoz) szempontjából.

A technokratikus koordináció ugyancsak többféle eszközzel valósítható meg. Idesoroljuk a különböző szabályokat és szabályzatokat. Az átfogó, a szervezet egészére kiterjedő működési és szervezeti szabályzatok mellett ide tartoznak a gazdálkodó szervezeteknél pl. a pénztárkezelési, a fejlesztési, gyártmány-előkészítési, a leltározási szabályzatok.

A technokratikus koordinációs eszközök másik csoportját a tervek és a programok alkotják. A tervek összehangoló szerepéről már szóltunk. A programok általában rövidebb időtartamra szólnak, a konkrét feladatok ütemezését s a végrehajtásért felelős szervezeti egységek vagy személyek hozzárendelését tartalmazzák.

Végezetül a technokratikus eszközök közé soroljuk a különböző költségvetéseket, pénzügyi terveket s a szervezeten belüli termék vagy szolgáltatás átadásánál alkalmazott elszámolóárakat.

A személyorientált koordináció körébe tartoznak a konfliktusfeloldási eljárások, a vezető kiválasztás, a szervezeti kultúra és a belső képzési, továbbképzési rendszerek.

Az ellenőrzés célja, hogy folyamatos visszacsatolást nyújtson a vezetés részére a célok teljesítéséről, s lehetőséget adjon az időbeli beavatkozásra. Ezt a következőképpen érhetjük el (Bakacsi, Balaton, Dobák, Máriás, 1991, 133/134. oldal):

- a szervezeti teljesítmény lényeges jellemzőinek meghatározása (pl. nyereség, árbevétel, növekedés, szervezeti presztízs, a szervezet tagjainak megelégedettsége és biztonsága);
- e tényezőket milyen mutatókkal lehet mérni és jellemezni;

- annak rögzítése, hogy az egyes területeken e mutatók milyen értékei esetén tekinthető kielégítőnek a szervezet teljesítménye, illetve hogy az eltérés mértékétől függően milyen beavatkozásra van szükség;
- e mutatók folyamatos és megbízható mérése, pontos visszacsatolást biztosító vezetői információs rendszer kialakítása;
- összevetés, a kielégítőnek tekintett teljesítményszinttől való eltérés mértékének megállapítása;
- szükség szerint beavatkozás a szervezeti folyamatokba.

Az ellenőrzési rendszer megbízható működéshez meg kell határozni, hogy melyek a vezetők személyre szóló ellenőrzési feladatai, milyen ún. folyamatokba épített ellenőrzési rendszert működtetünk, illetve mi a függetlenített ellenőrzési apparátus feladat- és felelősségi köre.

Az előbbieken elemeztük a vezetői tevékenységet az ellátandó funkciók oldaláról. *A funkciók tárgyalásánál is megfigyelhető volt egy logikai sorrendre való törekvés, ami tulajdonképpen végigkövette a vezetési munkafolyamatot.*

A vezetés folyamatorientált megközelítése annyiban tér el ettől, hogy funkciókra tagolás nélkül, az általános problémamegoldás logikája szerint mutatja be a vezetői tevékenységet. A részletes tárgyalást mellőzve itt csupán felsoroljuk a így értelmezett vezetői munkafolyamat főbb fázisait. Ezek az alábbiak (Marosi, 1988. nyomán):

- a.) a problémafeltárás és a célmeghatározás,
- b.) a problémaelemzés,
- c.) a döntés-előkészítés és a döntés,
- d.) a végrehajtás biztosítása és a végrehajtás,
- e.) az ellenőrzés.

A vezetői tevékenység empirikus vizsgálata vezetett el a *vezetői szerepek* definiálásához (Mintzberg, 1975). Számos vezető mindennapi munkájának szisztematikus felmérése és elemzése alapján Mintzberg arra a következtetésre jutott, hogy a vezetési funkciók és a vezetési munkafolyamat racionalitáson alapuló jellemzései nem igazán alkalmasak a vezetői munka tényleges tartalmának feltárására. A vezetők munkaidejük többségét személyesen és telefonon keresztül folytatott tárgyalásokkal töltik, kevés idejük marad az elmélyült, zavartalan gondolkodásra, elképzeléseik írásbeli rögzítésére.

Vizsgálatai alapján a vezetői szerepeket három csoportba sorolta:

- személyközi szerepek,
- információs szerepek,
- döntési szerepek.

A *személyközi szerepek* a vezető formális hatáskörére és szervezeti státuszára épülnek. A vezető munkájának része a nyilvános megjelenés, a szervezet képviselője a szélesebb közvélemény előtt. Kapcsolatot tart a szervezeten belüli és kívüli személyekkel, ott saját törekvései és a szervezet egésze számára támogatás és elismerés megszerzésére törekszik. Mint főnök a szervezet tagjainak motiválásában, a vezetés iránti bizalom építésében meghatározó szerepet tölt be.

Információs szerepek gyakorlásában mint fő információgyűjtő és elosztó jelenik meg. A szervezet tagjainak természetes törekvése, hogy a rendszer egésze szempontjából fontos információkat a vezetés tudomására hozzák. A vezető szelektálja

a hozzá eljutott információkat, s megvalósítja azok szervezeten belüli újraelosztását. A szervezeti tagokhoz eljuttatott információkkal, azok szelektálásával magatartás-befolyásoló szerepet tölt be.

Döntési szerepei során megjelenik mint vállalkozó, erőforrás-elosztó, zavarelhárító és tárgyaló-megegyező. Meghatározó szerepet tölt be a szervezet által indítandó vállalkozások kezdeményezésében és irányításában. Dönt arról, hogy az egyes részlegek mekkora erőforrásokkal gazdálkodhatnak. A működés során felmerülő konfliktusok kezelésében, a konfliktusfeloldás módjának kiválasztásában érvényesíti saját elképzeléseit.

A vezetők kiválasztása és felkészítése

Vezetői pozícióba kinevezés vagy választás útján lehet bejutni. A pozíció elnyerése a szervezet formális szabályai révén a hatalom gyakorlásának lehetőségét teremti meg. Látni kell azonban, hogy ez nem az egyedüli és kizárólagos forrása a hatalomnak, s önmagában nem biztosítja a hatékony működést, ha nem párosul megfelelő szakismeretekkel és személyiségjellemzőkkel.

A vezetői pozíció eredményes betöltéséhez a szakmai ismeretek elengedhetetlenek. Ezek egyrészt a szervezet tevékenységére vonatkozó speciális ismereteket (pl. katonai, gazdálkodási vagy műszaki tudást), másrészt általános vezetési ismereteket foglalnak magukba. Gyakran találkozunk azzal a hibás gyakorlattal, hogy valamely tevékenységi területen sikeres szakértőt vezetői pozícióba helyeznek (esetenként jutalom gyanánt). A szakértő specialista tudása azonban rendszerint nem elégséges a vezetői munka szakmai megalapozására. A vezető szakmai ismereteinél nem egy-egy részterület alapos ismerete a gyümölcöző, hanem a széles körű áttekintés képessége, s az ahhoz szükséges ismeretek megléte. Mindezekhez kapcsolódik, hogy a vezetőnek emberek munkáját kell irányítani, ehhez ismernie kell a személyek befolyásolási, motiválási lehetőségeit. A tervezési és szervezési ismeretek ugyancsak nélkülözhetetlenek a vezetési munka során.

A jó vezető nemcsak ismeretekkel, hanem megfelelő személyiségjellemzőkkel is rendelkezik. Ezek egy része veleszületett hajlandóság, ilyen értelemben jogosult (de csak ennyiben) született vezetőről beszélni. E személyiségjellemzők közé tartozik a kezdeményezőkézség, a kockázatvállalási hajlandóság, a bizonytalan helyzetekkel való megbarátkozás-képessége — a piacgazdaság versenyfeltételei mellett. Vannak olyan körülmények, amikor a sikeres vezetői munkához nem a fenti tulajdonságokra, hanem pl. konfliktuskerülésre, a jó kapcsolatok, összeköttetések ápolására, az elvárások feltétel nélküli követésére van szükség. Ezen személyiségjellemzők tehették sikeressé a gazdasági vezetőket a pártállam időszakában Magyarországon (lásd: Nemes, 1981). Ez utóbbiak azonban hátrányosak a valódi gazdasági hatékonyság követelményei szempontjából.

A fenti gondolatmenet alapján adódik a következtetés, hogy a vezető kiválasztásnál a jelöltek ismeretét és meglévő személyiségjellemzőit egyaránt figyelembe kell venni.

Az eddig tárgyaltak fontos, de nem elégséges követelményei a vezető kiválasztásnak. További lényeges kritérium a tanulás és a változtatás képessége. Egy új pozícióban rendszerint nem elégségesek a korábbi ismeretek, a cselekvési rutinok. Ma-

gasabb pozícióba kerülés esetén az alsóbb szinten végzett vezetői munka tartalmi és módszerbeli jellemzői általában nem alkalmazhatók változtatás nélkül. A vezetők kiválasztását végző személyeknek fontos tehát ismerniük, hogy a jelöltek mennyiben képesek és hajlandók a tanulásra, az új követelményekhez való igazodásra.

Bármennyire körültekintő és alapos is a vezetőkiválasztás, akkor sem mondhatunk le a képzésről és a továbbképzésről. Ezt indokolja napjainkban a korábban megszerzett ismeretek gyors avulása, az új tudományos és technikai eredményekkel való lépéstartás követelménye.

A vezetéstudomány eredményei alapján megfogalmazható konzekvenciák a katonai vezetés számára

A vezetéstudomány legújabb eredményeit figyelembe véve három olyan tényezőt emelek ki, amelyek megítélésem szerint lényegesek a Magyar Honvédség vezetésének fejlesztése szempontjából is. Ezek a következők:

- a stratégiai szemléletmód szerepének felértékelődése,
- az emberi tényezők növekvő szerepe,
- az információtechnológia fejlődésének hatása a vezetésre.

A stratégiai szemléletmód szerepének felértékelődése: napjaink egyik alapvető jellemzője a változások ütemének felgyorsulása. Megfigyelhetjük ezt a gazdasági, a társadalmi és a technikai-technológiai területen egyaránt. Ez abból következik, hogy a napi problémák közötti eligazodás, a helyes cselekvési irány kiválasztása a változások alapvető jellegének, tendenciájának felismerését igényeli. A vezetésnek tehát rendelkeznie kell stratégiai koncepcióval, amely eligazítást ad a konkrét cselekedetekhez.

A Leavitt által is hangsúlyozott iránykijelölés azt is magában foglalja, hogy el kell szakadnunk a korábbi rutinoktól, innovatív válaszokat kell tudnunk adni az új helyzetekre.

Az emberi tényező növekvő szerepe: a 80-as évek eleje óta érvényesülő, s tartósnak tekinthető tendencia a vezetéstudományban az a felfogás, hogy a szervezetek sikerének egyik záloga a szervezetek tagjainak azonosulása a célokkal, s aktív közreműködésük azok megvalósításában. Ehhez szükséges, hogy bevonjuk az embereket a problémák megoldási módjainak kialakításába, legyen lehetőségük befolyásolni a követendő cselekvési irányokat.

A szervezetben kifejlesztendő a közös értékrend — normák, magatartási szabályok, azaz a szervezeti kultúra —, amely mintegy automatikusan eligazítja a szervezet egyes tagjait. A szervezeti kultúra a honvédségben azért is fontos szerepet tölthet be, mert elősegítheti, hogy kritikus helyzetekben a katonák megtalálják a céloknak megfelelő magatartási formákat.

Az információtechnológia hatása a vezetésre: a korszerű információtechnológia egyre gyorsabb elterjedése a szervezeten belüli kommunikáció minőségileg új szintjének elérését teszi lehetővé. Egyrészt módot ad arra, hogy a hierarchikus csatornák a korábbinál lényegesen nagyobb mennyiségű információ feldolgozására legyenek képesek. Másrészt a számítógépes hálózatok révén a horizontális kommunikáció (azaz az azonos szinten lévő szervezeti egységek kapcsolata) újszerű módon alakítható ki.

A korszerű információtechnológia a vezetés decentralizálásának lehetőségét teremti meg, ami a participatív — tehát a tagok részvételére építő — vezetési stílus meghonosítását támogathatja.

A vezetői döntéshozatal számítógépes támogatása, a szakértői rendszerek, a szimulációs eljárások a katonai szervezetekben is felhasználhatók a vezetés hatékonnyabbá tételére. Ezáltal a hadsereg vezetése rugalmasabbá válhat, s gyors reakálási képességet érhetünk el mind béke-, mind háborús körülmények között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bakacsi Gy. — Balaton K. — Dobák M. — Máriás A. (szerk.), (1991): *Vezetés és Szervezés I — II.*; Aula Kiadó, Bp.
- Barakonyi K. — P. Lorange (1992): *Strategiai management*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp.
- Branyiczki I. — J. L. Pearce — Bakacsi Gy.: A centralizált konzultatív vezetési megközelítés szerepe az állami vállalatok sikeres piacorientált szervezetté alakításában; *Vezetéstudomány*, 1992/3.
- Child, J.: Organizational structure, environment and performance. The role of strategic choice; *Sociology*, (1972) January.
- Csath M.: *Stratégiai vezetés—vállalkozás*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, (1990) Bp.
- Dobák M.: *Szervezetlakítás és szervezeti formák*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, (1988) Bp.
- Dobák M. és társai: *Szervezeti formák és koordináció*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, (1992) Bp.
- Hayes, R. H. and Abernathy, W. J.: Managing our way to economic decline; *Harvard Business Review*, July—August (1980)
- Kast, F. E. and Rosenzweig, J. E.: *Organization and Management: A Systems Approach*; McGraw-Hill, New York. (1979)
- Koontz, H. és társai: *Management*. McGraw-Hill, New York.(1980)
- Ladó L.: *Szervezélmélet és -módszertan*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, (1986) Bp.
- Leavitt, H. J.: *Corporate Pathfinders*; Penguin Books, New York. (1986)
- Marosi M.: *Szervezés — ösztönzés — hatékonyság*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, (1978) Bp.
- Marosi M.: *A szervezés és irányítás nemzetközi fejlődése — magyar gyakorlata*; Közgazdasági és Jogi Kiadó, (1988) Bp.
- Máriás A.: *Szelekció és kontraszelekció a vezető kiválaszt(ód)ásban*; *Vezetéstudomány*, (1992/3).
- Máriás A. és társai: *Kísérlet ipari nagyvállataink összehasonlító szervezetelemzésére*; *Közgazdasági Szemle*, (1981) 7-8. sz.
- Mintzberg, H.: *The Manager's Job: Folklore and Fact*; *Harvard Business Review*; (1975) July—August.
- Nemes F.: *A vezetői szerepfelfogás és magatartás néhány problémája vállalatoknál*; *Közgazdasági Szemle*, (1981) 7-8. sz.
- Pettigrew, A. M.: On studying organizational cultures; *Administrative Science Quarterly*, 1979/12.
- Susánszky J.: *A racionalizálás módszertana*; Műszaki Kiadó, (1982) Bp.
- Varga K.: *Az emberi és szervezeti erőforrás fejlesztése*; Akadémia Kiadó, (1986) Bp.

Magyarország és szomszédai határvédelméről*

Gondolatébresztő elemzést olvashatunk a Hadtudomány 1993. 3. számában Kozma Endrétől. A szerző — tudományos konferencián előadott — megállapítása arra vonatkozóan, hogy a közép-európai államok viszonylag kis területűek, sűrűn lakottak, és általában kevés jól védhető, ún. természetes határral rendelkeznek, teljes mértékben helytálló. Magyarországnak — ezen országok egyikének — hasonló adottságai vannak, és ennek megfelelően kell alakítania határvédelmét. Alapvető egyetértésem mellett részben továbbgondolásként, részben a pontosítás szándékával említék meg néhány újabb szempontot, amelyek a közlemény kapcsán fogalmazódtak meg bennem.

Az írásból nem teljesen világos az olvasó számára, hogy a szerző mely térséget jelöl a hagyományos „Közép-Európa” kategóriával. Mivel 130 milliós országcsoportról ír, bele kell értenie Lengyelországot is, sőt ez a lakosságszám csak úgy jön ki, ha az egész néhai Jugoszláviát és Romániát is ide soroljuk. Meg kell jegyezni, hogy ez az értelmezés nem felel meg a hagyományos Közép-Európa fogalmának, amely nem terjed ki a Balkánra, Lengyelországra és a Kárpátok hegyláncain kívül eső területekre sem. Természetesen történelmi-politikai változások következtében a régiók bizonyos átalakulásokon mennek át. Ezeket az új megfontolásokat azonban nem jelezte külön a szerző. Lengyelország Közép-Európához sorolása, bár szokatlan, de elfogadható, mert társadal-

mi-gazdasági fejlődése nyomán közel került az utóbbi évtizedekben Csehországhoz, Szlovákiához és Magyarországhoz. A visegrádi együttműködés révén ez a kapcsolódás még tovább szilárdult. Románia besorolása ebbe a régióba már valamivel több kérdőjelet vet fel, hiszen nemcsak múltja, hanem jelenlegi fejlődése is sok mindenben eltér az említett országokétól. Ha azonban Erdélyt továbbra is Közép-Európa részének tekintjük, akkor logikus, hogy ki kell terjeszteni a térség határait Románia más tartományaira is, sőt megfontolandó Moldva (Besszarábia) idesorolása is. Ebben az esetben viszont számolni kell a térség keleti határának jelentős kitolódásával, aminek — ismétlem — a romániai tendenciák csak részben felelnek meg. Magyar szempontból azonban — a részben magyar lakosságú és nyugatias kultúrájú Erdély miatt — indokolt lehet ez a megfontolás.

Jugoszlávia történelmi területeinek teljes egészében Közép-Európához sorolását már sokkal kevésbé tekinthetjük elfogadhatónak. Különösen az elmúlt években bekövetkezett változások miatt. Szlovákia és Horvátország közép-európaiságával semmi bajunk nem lehet, de a többi terület már annyi specifikummal rendelkezik, hogy idetartozásuk erősen problematikus, mégha Szerbia egyes területei az elmúlt évtizedek fejlődése nyomán közelebb is kerültek Európa közepéhez. A titóista Jugoszlávia sok tekintetben jobban európaizálódott a második világháború óta, mint pl. Románia. Még nem mérhető fel, hogy a háború mennyire vetette vissza ezt a fejlődési trendet.

A jugoszláv és a román területek

* A szerző az SZCSP tudományos tanácsa által 1993 májusában rendezett konferencián elhangzott egyik felszólaláshoz fűz reflexiókat.

Közép-Európának tekintése azért is vitatható, mert ebben az esetben nem tudunk mit kezdeni a Balkán fogalmával. Márpedig ez a földrajzi-történelmi térség is létezik. Sőt, ha az elmúlt évtizedek diplomáciai tárgyalásaira utalunk, talán még előbb is volt a mindennapi gyakorlatban, mint Közép-Európa (Balkán-paktum). A balkáni játékok sportrendezvényeit rendszeresen megtartják.

Tisztában vagyok azzal, hogy ezek a térségek nem határolódnak el élesen egymástól, lehetnek bizonyos átfedések, mégis kissé túlzónak tartom egy 130 milliós térség Közép-Európának nevezését.

Használatos még a fenti geopolitikai fogalmak mellett a szakirodalomban a *Kárpát-medence* kifejezés is. Ezt a fogalmat elsősorban a magyar szerzők kedvelik. Ezen nincs semmi csodálkoznivaló. Minden történelmi-politikai változás ellenére létező kis régió ez, amelyet jól értelmezhető földrajzi, néprajzi, vallási stb. tényezők indokolnak. A medence közepén elterülő hazánk területe valóban még ennek a kisebb térségnek is csak az egyharmadát teszi ki, népessége azonban nem 16–18 százalékát, mint ami a cikkben, nyilvánvaló elírás következtében szerepel, hanem 38 százalékát. (A 27 millió lakosból 10,3 milliót.) Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Kárpát-medence lakosságának valamivel több mint a fele magyar nemzetiségű. *Dávid Zoltán* bizonyította be, hogy az ország megkisebbedése és a szomszédos országokban tapasztalható jelentős mértékű asszimilációs nyomás ellenére még mindig ez a helyzet (Valóság, 1980. 8. sz.). Ez a tény azt is bizonyítja, hogy a történelmi Magyarország magyarosító politikája sem erőszakosságában, sem eredményességében nem hasonlítható össze azon államok politikájával, amelyek 1920 után a helyén keletkeztek. A

magyarság kárpát-medencei dominanciáját az itt lakó nemzetiségek rövid felsorolása is érzékelteti: magyar 13,5 millió, román 5,5 millió, szlovák 4 millió, szerb 1,5 millió, cigány 1,5 millió, rutén 1 millió, német 0,2 millió. Ez a felsorolás, amely összesen mintegy 27 millió kárpát-medencei lakossal számol, természetesen nem tartalmazza Horvátország adatait, s Szerbiából is csak a Vajdaságot veszi ide.

A magyarok számbeli túlsúlya szűkebb térségünkben olyan geopolitikai, geostratégiai tényező, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Meggondolkoztató *Kozma Endre* megállapítása a magyarországi városok stratégiai veszélyeztetettségére vonatkozóan. Ez megfelel a valóságnak, de a hazánkkal szomszédos országok városai még kedvezőtlenebb helyzetben vannak. A szlovák főváros, Pozsony, 10 kilométernél is közelebb van Magyarországhoz és Ausztriához. Az ország második legnagyobb városa, Kassa is csak 15 kilométerre van a magyar határtól.

A trianoni határmegvonás sajátosságai máig ható érvennyel határozzák meg a medence országainak stratégiai helyzetét. Ezek a határok csak részben futnak ún. természetes vonalakon, hegygerincen vagy folyammerben (Duna, Dráva). Valójában hadászati szempontból kedvezőtlen határok ezek, de nemcsak ránk nézve, hanem a szomszédainkra is! Ami ugyanis az egyik oldalon nem természetes határ, az a másikon sem az! Mivel az új határ kijelölése az első világháborúban vesztes országot volt hivatva sújtani, elvette Magyarországtól az északi és a keleti vásárvonalat, amelyen forgalmas, népes magyarlakta városok terültek el. Ezeket a településeket még ma is jelentős mértékben magyarok lakják. Szinte kivétel nélkül a határ köz-

vetlen közelében vannak (Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, Ungvár, Beregszász, Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad, Nagyszalonta, Arad, Szabadka).

Elszakításukat még egy nem elhanyagolható tényező is elősegítette: a vásárvonalon futó vasútvonalak és fő közlekedési útvonalaik birtoklásának igénye. Magyarország trianoni határait az Ipolyságtól kelet felé és le egészen Szabadkáig úgy húzták meg, hogy a vasút-

vonalak az utódállamokhoz kerüljenek. Ennek következtében ma az ország határain néhány kilométerrel túl kulcsfontosságú közutak, vasútvonalak és jelentős városok vannak. Sokkal kedvezőtlenebb stratégiai helyzetben, mint a mi városaink és közlekedési hálózatunk.

Egy esetleges, hazánkat fenyegető agresszió elleni védekezés során ezzel a kárpát-medencei geopolitikai helyzettel is számolni kell.

Dr. Szabó A. Ferenc

Dr. Pataky Iván: A Magyar Polgári Védelem (légoltalom) története 1935—1992

A vegyivédelmi szemléletőség felkérte a vegyivédelmi szakosztályt, hogy nyújtson segítséget a Kiskőrösön elhelyezett vegyivédelmi szakgyűjtemény (múzeum) létrehozásában, majd működtetésében. Ennek érdekében is alakítottuk meg a kiskőrösi szakcsoportot, s kezdtük meg az előkészületeket, a tervezőmunkát. Mivel a polgári védelem és a légoltalom történelmünk során szorosan kapcsolódott egymáshoz, kerestük az erről szóló forrásmunkákat. Így jutott, szinte véletlenül, a kezembe Pataky Iván könyve. Az MHTT irodájában figyeltem fel a tetszetős küllemű kis könyvecskére, amit átnézve, azt kell mondanom: ezt kerestem. Hozzáátve Tokai Gábor időközben megkapott, sajnálatos módon eddig ki nem adott tanulmányát — az RBV védelem történetéről —, talán a szélesebb közvéleményt is érdeklő szinte minden kérdést megismerhetünk benne.

A sajátos bevezető után, melyben már rögtön a hasznosítás egy példáját is

érintettem, álljon itt a rövid tartalmú ismertető, s néhány szubjektív megjegyzés a könyvről.

Az első fejezetben — A Magyar Királyság légoltalma 1917—1945 — a szerző négy pontban tárgyalta a légoltalom kialakulását és az 1945-ig terjedő időszakban történt eseményeket: a légoltalom kiépítését a győri programig, az 1935—1938 közötti időszakban, ezt követően az ország elleni tömeges bombatámadások megindulásáig terjedő időszak eseményeit, majd az ettől 1945 áprilisáig terjedő, Légháború Magyarországon című részt találjuk. Ezt követően az 5. pontban számvetést készít a bombatámadások okozta veszteségekről. Hozzáértően megválogatott összehasonlításokkal is indokolva a már korábbiakban jól összefogottnak ítélt magyar légoltalom hatékonyságát.

A második fejezetben A magyar légoltalom újjászervezését írja le a szerző az 1949—1953 közötti események részletes taglalásával. Hangsúlyozza, hogy „újból

az alapoknál kellett kezdeni”, s az új rendszer részben a közel azonos szovjet—magyar tapasztalatok alapján, műszaki szempontból viszont inkább a bővebb német—magyar tapasztalatok alapján kezdett kiépülni. A korábbi időszaktól eltérően a HM helyett — szovjet mintára — a BM keretébe került a légoltalom.

A *harmadik fejezet* az 1953—1956 közötti időszakot átfogva mutatja be a légoltalom továbbfejlesztését. Leírja, hogy az 1955. decemberi szovjetunióbeli tanulmányút keretében egy 5 fős szakbizottság helyszíni tapasztalatai alapján, majd a széles körű szakirodalom birtokában kezdetét veszi az atomfegyverek elleni védelem kérdéseinek tanulmányozása. Tényszerűen ír a légoltalmi erők, szervek tevékenységéről az 1956 októbere és 1957. február közötti időszakban.

A *negyedik fejezet* — az atomfegyverek elleni védelem korszakának leírása — terjedelmében és bontásában is a leg-hosszabb. Az 1958-tól 1992-ig terjedő 34 évet fogja át, és hét pontba sűríti a mondanivalót. Az első pontban a polgári védelem országos rendszerre fejlesztéséről, a másodikban a légoltalomnak polgári védelemmé válásáról, a harmadikban a polgári védelem összetársadalmi feladattá válásáról esik szó. A negyedik pontban az átalakulás éveiről, a nyolcvanas évek elején történő nyitásról ír, míg az ötödikben a gyakorlatokat foglalja össze. A hatodik pontban a katasztrófák elleni küzdelmet tárgyalja, az ötvenes évektől kezdődő eseteket sorra véve, kiemelve a csernobili atomreaktor-katasztrófa idején végzett munkát, mint az igazi erőpróbát. Végül az 1988—1992

közötti időszak eseményeiről ír a szerző, mint napjaink történetéről.

A 28 képpel illusztrált, 138 oldalas áttekintés — hozzáértő tagolódásában, a rengeteg adat ellenére, melyek közül sokat tartalmaz a 8 kimutatás, illetve táblázat is — olvasmányos könyv. Számos területet leír a szerző: a jogi szabályozástól az elvek változásán át a szervezeti, személyi, anyagi-technikai változásokig. Nem hagyja ki az egyes vezetők, fontosabb beosztású személyek és egyes döntések és következményeik leírását sem.

Befejezésül azt kell írnom — az előzőekkel szemben —, hogy ez az ismeretető ajánlás sajátosnak vehető, amennyiben eltekintek a munka bírálatától. Egyrészt mert ez a könyv így jó, ahogy van. Jó forrásmunka, jó vitalap lehet — és valószínűleg lesz is —, mert néhány jóslatával szemben az események másként alakultak. Másrészt azért tekintenek el a bővebb bírálatától, mert a szerző, aki maga is részese és alakítója volt a szolgálat történetének, bevallottan nem akarta mellőzni szubjektivitását. Így értékelését sem tekinti az egyedüli lehetségesnek. Harmadrészt azért, mert jómagam is írtam egy minikönyvet a vegyi-védelmi szolgálat történetéről, s még a fülemben csengenek a fogadtatás különböző hangjai. A válogatás kényszere vagy a nyomba ördöge legyen is az oka, ha kimaradt valami vagy valaki — így is, úgy is a szerzőn verik el a port az események élő tanúi. Az is előfordulhat, hogy tollat ragadnak, s leírják, amit hiányolnak, vagy helyesbítik a tévedést. Kívánom, hogy így legyen! De előbb jó olvasást kívánok!

Madaras Péter ny. ezds.

A hadtudomány a honvédelemért

Biztonság—védelem—emberi magatartás

A Magyar Hadtudományi Társaság elnökségének terve szerint 1993. november 17—19-én került megrendezésre — a fenti címmel — a társaság II. országos tudományos konferenciája. A konferencia fővédnöke Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, védnökei pedig azok a miniszterek voltak, akiknek szakterülete közvetlenebbül kapcsolódik a honvédelem ügyéhez.

A tanácskozást megtisztelte részvételével Józsa Fábián, a BM államtitkára és Lőrincz Kálmán vezérezredes, a Magyar Honvédség parancsnoka, valamint Budapestre akkreditált néhány katonai és légügyi attasé.

Az előkészítés során a társaság minden tagja és a potenciális együttműködők tájékoztatást kaptak a konferenciáról, az azon való részvétel lehetőségeiről és feltételeiről.

A tanácskozáson több mint 200 fő vett részt. A résztvevők köre kiterjedt a fegyveres testületek (szervek) teljességére, ezen belül a Magyar Honvédség különböző vezetési szintjeire, intézményeire és csapattagozataira. A rendezvényen egyaránt voltak katonák, belügyi dolgozók (a rendőrség, a határőrség, a vám- és pénzügyőrség képviselőiben), nyugdíjasok, polgári kutatók és üzletemberek.

A konferenciát dr. Móricz Lajos, a társaság elnöke nyitotta meg, aki köszöntötte a résztvevőket, ismertette a konferencia elé tűzött feladatokat és átadta a társaság által alapított, a múlt század hadtudományi akademikusáról elnevezett

Tanárky Sándor-díjat

dr. Ács Tibornak a magyar hadtudomány történetének feltárásában elért elmúlt évekbeli eredményeiért, publikációiért és tudományszervezői tevékenységéért (a személyre vonatkozó javaslatot egy hétfős bizottság tette meg).

Ezt követően a konferencia résztvevői plenáris ülésen a tanácskozás alaphangját,

főbb irányait és kérdéskörét vázoló hat bevezető előadást hallgattak meg: Állampolgárok és fegyveres testületek; A honvédelem elvi és gyakorlati kérdései; A hadtudomány és a biztonságpolitika; Magyarország közbiztonságának és az MK rendőrségének jelenlegi helyzete, fejlesztésének főbb irányai; A vámpolitika hatása a gazdaságra, mint a gazdaságvédelem része; valamint A megújuló határőrség címmel.

Az első — jó hangulatban eltelt — nap végén baráti estre került sor, ahol az elnökség fogadta és vendégül látta a konferencia résztvevőit.

A konferencia második napján — a társaság támogatóinak bemutatkozása után — szekcióülésekre került sor, ahol az alapelőadásokhoz kapcsolódó vitaindítók hangzottak el. Az I. szekció a biztonság stratégiája; a II. szekció a katonai stratégia; a III. szekció a rendvédelem (rendőrség, határőrség, vám- és pénzügyőrség); a IV. szekció az állampolgár és a biztonság témakörét felölelő kérdéseket, problémákat dolgozott fel és ezekhez kapcsolódó véleményeket, javaslatokat fogalmazott meg.

A tervezettnél rövidebbre szabott harmadik napon folytatódott a szekciók ülése, majd a szekciók elnökei plenáris ülésen értékelték az egyes csoportok munkáját, vázolták a vita lényegét és összefoglalták az eredményeket.

A szekcióelnökök jelentése alapján a konferencián az elnöki megnyitón és a zárson kívül 6 bevezető előadás, a szekcióüléseken 4 vitaindító, 24 korreferátum és 50-nél több hozzászólás, valamint közel 100, véleményvel is kiegészített kérdés hangzott el.

Ezt követően a konferencia elnöke zárszóban megköszöntötte a résztvevőknek, a szervezőknek, és a támogatóknak konferencia sikere érdekében kifejtett munkáját. Úgy értékelte, hogy a konferencia eredményes volt, az alapszabály szellemében teljesítette hivatását. A konferenciát ak-

tív, őszinte, politikamentes alkotó légkör jellemezte. Bizonyította, hogy a társaság eredményesen részt vesz és a jövőben is részt kíván venni a honvédelemmel kapcsolatos nézetek alakításában. A társaság munkájának eredményességét, a konferencia hasznosságát hangsúlyozta a honvédség parancsnoka is a II. szekció ülésén elhangzott hozzászólásában, amikor a következőt mondotta: „...a minden kritikával ellátott hadtudományi társaság immár

második ízben rendezett tudományos konferenciája bizonyítja, hogy a társaság él és dolgozik. Redlis alapokon nyugvó javaslatok kimunkálásában vesz részt, újragondolásra, együttgondolkodásra készítet bennünket."

A tanácskozás anyaga (az alapelőadások, korreferátumok, hozzászólások) a közeljövőben nyomtatásban is megjelenik. **H I**

Az MHTT második közgyűlésére készül

A Magyar Hadtudományi Társaság, az 1990-ben elfogadott alapszabályzata szerint 1994 tavaszán tartja második közgyűlését, amelynek célja:

- egyrészt a három évvel ezelőtt kijelölt irányokban végzett munka értékelése és a következő közgyűlésig (vagy még hosszabb távon) megoldandó tennivalók felvázolása, kitűzése;
- másrészt a társaság elnökének, elnökségének és felügyelőbizottságának megválasztása.

A közgyűlésre a társaság minden tagja meghívást kap. A tanácskozás akkor határozatképes, ha azon a tagok több mint ötven százaléka részt vesz. Amennyiben a kezdési időpontban a közgyűlés határozatképtelen, akkor új közgyűlést kell összehívni, amely a megjelentek számától függetlenül határozatképesnek tekintendő.

A közgyűlésen elhangzik az elnökség és a felügyelőbizottság beszámolója, majd sor kerül a következő időszakra vonatko-

zó alapszabályzat módosítására és a munkatervtervezet előterjesztésére és vitájára. Ezt követi az új elnökségre és az új felügyelőbizottságra vonatkozó jelölőbizottsági javaslat előterjesztése, majd annak megvitatása és maga a választás.

Az alapszabály szerint a közgyűlést meg kell előzniük a szakosztály- és tagozatgyűléseknek, mikor is a végzett munka értékelése a következő időszakra vonatkozó elképzelések rögzítése mellett ugyancsak le kell bonyolítani a vezetőségválasztásokat.

A közgyűlés sikere az alulról építkezés elve eredményeként sokban függ a szakosztály- és tagozatgyűlések színvonalától, attól, hogy a mögöttük levő hároméves munkát miként értékeli és a továbbfejlődés milyen útját választja fel. Ezeket a gyűléseket ez év decemberében és 1994 januárjában kell megtartani.

A közgyűlésen kerül sor az 1993-as központi pályázatokra beérkezett művek értékelésére és a díjak kiosztására is.

Az MHTT titkársága

A hadtudományi munka helyzetéről és feladatairól

A Magyar Honvédség parancsnoksága szervezésében 1993. szeptember 30-án olyan konferencia zajlott le Budapesten, amely a tudományos munka honvédségbeli helyzetével és feladataival foglalkozott.

A konferenciát *Háber Péter* ezredes nyitotta meg. Ezt követően *Bíró Béla* vezérőrnagy tartotta mag vitaindító előadását, majd *Szendrei László* honvédelmi minisztériumi politikai államtitkár a kormány és a minisztérium tudománypolitikai elveinek érvényesítéséről szólt. Ez után *Kiss Tibor* miniszteri tanácsos a kormány Tudománypolitikai Bizottságának munkájáról adott tájékoztatást.

A *korreferátumok* sorában elsőként *Nagy Tibor* alezredes, a tudományos munka tárcaszintű feladatairól, majd *Bíró József* vezérőrnagy a vezérkarnak a tudományos munka irányításában és szervezésében megnövekedett szerepéről, *Scharrer János* vezérőrnagy a kiképzés terén, *Galgóczi Ferenc* ezredes a légvédelmi és repülőcsapatoknál, végül *dr. Szemes Zoltán* ezredes a hadtápszolgálat területén folyó tudományos munka eredményeiről és gondjairól adott számot.

Ezt követően a *hozzászólásokra* került sor. Sorrendben a következők fejtették ki gondolataikat: *dr. Szabó Miklós* vezérőrnagy, *Gyuricza Béla* altábornagy, *Feminger György* vezérőrnagy, *dr. Vargyai Gyula* főigazgató-helyettes, *dr. Svéd László* orvos ezredes, *dr. Stanislaw Taborovsky* mk. ezredes, a *Lengyel Hadsereg* vezérkarának képviselője, *Tóth Sándor* ezredes, *Végh Ferenc* vezérőrnagy, *dr. Móricz Lajos* ny. ezredes, *dr. Varga Kálmán* alezredes, *dr. Angyal Ferenc* ezredes, *dr. Perjés Géza* professzor, *dr. Vasváry Vilmos* ny. ezredes, *dr. Fülöp Imre* alezredes, *dr. Birkás János* o. vezérőrnagy, *dr. Paskó József* mk. alezredes.

A következőkben *dr. Móricz Lajosnak*, a Magyar Hadtudományi Társaság elnökének fel szólalásából idézünk, miután abban a Magyar Hadtudományi Társaságnak az MH, a Hátország és a BM előtt álló feladatai megoldásában való közreműködéséről volt szó.

Tapasztalataink igazolják, hogy a hadtudomány művelése csak akkor lehet sikeres, ha egyaránt szolgálja a vezetés igényeit és a tudomány belső fejlődéséből fakadó tennivalók kielégítését. Ehhez szükség van szolgálati jellegű és önkéntes tudományos tevékenységre.

Olyanra, amely a gyakorlatot közvetlenül szolgálja, de olyanra is, amelynek a gyakorlattal való kapcsolata nem annyira egyértelmű, mint ahogyan egyesek elvárják.

A tudományművelés e két módjának minden eddiginél szorosabb kapcsolatban kell lennie. Az biztos, hogy az állami tudományos tervben megjelölt kutatási feladatok megoldása érdekében az önkénteseket is dolgoztatni kell. Az önkéntesek többsége — miként az ismertes — az 1990-ben megalakult Magyar Hadtudományi Társaságban tömörült. Ez természetes is, mert a Magyar Hadtudományi Társaság — az elmúlt négy évtized tapasztalatai alapján — azzal a fő céllal szerveződött, hogy összefogja és szakszerűen működtesse mindazokat, akik a hadtudomány és a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődnek, azokkal tudományos igénnyel foglalkoznak, illetve foglalkozni kívánnak, továbbá, hogy szorgalmazza a tudományok folyamatos művelését és mindezek révén járuljon hozzá a honvédelem ügyeivel hivatalosan foglalkozó szervek tevékenységének tudományos megalapozásához.

A Magyar Hadtudományi Társaság helye és szerepe az MH feladatai tudományos megalapozásában mindenekelőtt az lehet, hogy szervezze, toborozza a hadtudományi munkában önként részt venni akarók „seregét”, és — a honvédség tudományos szerveivel együttműködésben — menedzselje azok közreműködését a biztonság és a honvédelem terén felmerülő feladatok tudományos megalapozásában, illetve a hadtudomány fejlesztésében.

Ez a „sereg” nagyrészt az alábbiak köréből verbuválódik:

- nyugállományú és tartalékos katonákból;
- polgári tudományos intézmények — főként a kutatóintézetek — munkatársaiból;
- párt- és politikai szervezetek biztonságpolitikai, és honvédelmi kérdésekkel foglalkozó munkatársaiból;
- a termelői szféra — különösen az ipar (hadipar) és a mezőgazdaság —, továbbá a kereskedelem és a szolgáltatás honvédelmi érdekű intézményeinek munkatársaiból;
- az államigazgatásnak a katonai igaz-

gáthoz közelálló szervezeteinek munkatársaiból (különösen a rendőrség, továbbá a tűz- és a polgári védelem terén dolgozókból);

- a honvédség és a határőrség hivatásos állományú tagjaiból és polgári dolgozóiból.

A közreműködésnek alapvetően két módja van:

- az egyik: a hadtudományi társaság egyes tagjainak közvetlen bekapcsolása a honvédségnél, a határőrségnél, a rendőrségnél folyó tudományos feladatok megoldásába;
- a másik a társaság által önállóan szervezett tudományos munkák végzése.

Néhány szót ezekről!

— *A társaság egyes tagjai közvetlen bekapcsolásának az a lényege, hogy a soron levő feladatok tudományos megalapozására irányuló munka — ha helyesen fogják fel funkcióját — nem magának a szolgálati feladatként elkészítendő okmányoknak (terv, előterjesztés stb.) a kidolgozására irányul, hanem az ahhoz szükséges legjobb ismeretek — elvek, szabályok, irodalmak — összegyűjtését, feltárását, kutatását, szigorú rendszerezését célozza. Ehhez, ha a kidolgozást irányító szerv valóban megalapozott munkát akar végezni, nem elégszik meg a saját tudományos-ismereti kapacitásával, hanem igyekszik a téma legjobb ismerőit, kutatóit összegyűjteni és azok ismeretanyagát felhasználva — sőt részükre kutatási feladatokat meghatározva — fog hozzá a tulajdonképpeni (szolgálati) feladatok megoldásához. Ez a folyamat a szakemberek oldaláról is indokolt, nekik ugyanis nem az a dolguk, hogy előterjesztéseket gyártsanak, hanem ismereteket halmozzanak fel egy-egy probléma megoldására.*

A hadtudományi társaságnak a tudományos munkában való ilyen részvétele azért célravezető, mert a közvetlen bekapcsolódás biztosítja a munkához szükséges információt. Tudjuk, hogy „beavatottság nélkül nincs részvétel”, s ha valakinek valamely feladat tudományos megalapozásában részt kell vennie, megfelelő információkkal kell rendelkeznie. Ennek hiányában — bármilyen okos szakember vagy széles látókörű tudós legyen is valaki — az érdemi részvétel képtelenség. Ezzel kapcsolatban még azt is figyelembe kell venni, hogy a hadtudomány nem annyira elvont, absztrakt diszciplína, hogy a feladatok tudományos megalapozását a gyakorlati való szoros kapcsolat nélkül művelni lehessen.

— *A társaság közreműködésének másik módja az önállóan szervezett tudományos munka végzése.*

Ezek a munkák a legkülönbözőbbek lehetnek, s bármilyen témában folyhatnak. Lehetnek: egyénileg vagy csoportosan végzett kutatások, a történelmi adatok feltárásai, irodalmi feldolgozások, szerkesztések, szótár és tájékoztató anyagok készítése stb.

Ezek témáit, minőségét egyrészt szintén a gyakorlati szükséglet határozza meg — ily módon a honvédelmi és a biztonságpolitikai szervekkel való szoros kapcsolat itt sem nélkülözhető —, másrészt következnek a hadtudomány önfejlődéséből, „fehér foltjaiból”.

A hadtudományi társaságnak ezzel kapcsolatban a személyi és a tárgyi feltételek biztosítása a feladata, vagyis az, hogy kiválassza az önálló tevékenység azon témáit, amelyekre megfelelő szakemberek állnak rendelkezésre (azok a körök, amelyekből tagjait toborozza), és gondoskodik a tevékenység tárgyi feltételeiről.

Felvetődhet: miért kell a hadtudományi társaságnak önálló kutatásokat folytatni, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a honvédségen belül szervezett kutatómunka folyik, működik két kutatóintézet és még vannak kikülönített kutatócsoportok is. Nincs-e itt átfedés és nem „szívják-e” el egymástól az erőket?

A kérdés jogos. Ám az átfedések mégsem szükségszerűek és az erők szétforgácsolása is elkerülhető. A társaságnak ugyanis nagyobb, szabadabb a mozgáster, ezenkívül szélesebb körből deszignálhatja témáit és integrálhatja munkatársait, mint a honvédségi munkatervek alapján dolgozó tudományos intézmények, intézetek.

Mindezeket összegezve azt is mondhatnánk: *a társaság legfőbb funkciója szerint összekötőkapocs a legkülönbözőbb helyeken — a hadseregben, a polgári életben, a katonai szervezetekben és a kutatóintézetekben, egyénileg vagy teamekben stb. stb. — tevékenykedő tudományos dolgozók között, és segíti őket abban, hogy a megfelelő helyeken, a megfelelő témákban fejthessék ki működésüket.*

Ehhez hozzátartozik az is, hogy a társaságnak gyakran kellene rendezni — a nehezebb fajsúlyú, ritkábban megszervezhető konferenciák mellett — tudományos találkozót, megbeszéléseket, felolvasásokat, amelyek alkalmat adnának a találkozásokra, egy-egy gondolat kifejtésére, megvitatására. (A társaság keretében működő Kiss Károly Hadtu-

dományi Klub ilyen gyakorlatát példaként átvethetnék a társaság szakosztályai.)

Az összekötőkapocs szerephez az is hozzátartozna, hogy a *hadtudományi társaság adjon fórumot a hadtudomány művelői, valamint a politikai, a párt- és a gazdasági élet képviselői találkozásának*. Itt az utóbbiak megtudhatnák, hogy milyen elméletek élnek a hadtudomány művelőiben s — főként — milyen eszközökkel dolgoznak. Egy ilyen fórum megteremtésére bizonyára megnyerhetők lennének a gazdasági élet képviselői szponzorként is.

Előbb-utóbb be kell látni azt is, hogy a hadsereg nem élhet olyan elszigeteltségben,

mint korábban. Ez a rendszerváltás óta sajnos lényegesen nem enyhült, sőt egyes területeken még fokozódott is. A hadtudományi társaság fóruma lehetne a katonai, a határőr-, a rendőr- és a civil szféra találkozásának, ilyen módon az értelmes nyitottság növelésének is.

A fentiek tükrében felvetődik az a gondolat is, hogy a társaság sajtóorgánumának tartalmát — a hadtudomány eredményeinek közreadása mellett — ki kellene bővíteni a civil szférához való kapcsolódás tematikájával, és címét a zártabb tartalmat sejtető „Hadtudomány”-ról „Honvédelem”-re lenne célszerű változtatni.

M. L.

A tisztképzés négy évtizedes történetéből

A magyar tisztképzés 1945 utáni történetének kérdéseiről tanácskozott az 1993. október 5-én lezajlott tudományos konferencia. A rendezvény szervezői: a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a HM oktatási és tudományos főosztály, a HVK tudományos munkaszervezési osztály és a Magyar Hadtudományi Társaság. A fővédnökséget Lőrincz Kálmán vezérezredes, a Magyar Honvédség főparancsnoka vállalta.

A meghívásnak eleget tevő hallgatóságot dr. Vargyai Gyula, a HM Hadtörténeti Intézet igazgatója köszöntötte. Szólt a téma napirendre kerülésének okairól, és a tanácskozás elé állítható célokról, valamint arról, hogy a felkért előadók a magyar tisztképzés történetének eredményes kutatói, amit az eddig megjelent publikációik is igazolnak.

A konferencia programja annak a levélnek a felolvasásával kezdődött, amelyet a szolgálati elfoglaltsága miatt távol maradt fővédnök írt a megjelentekhez a tisztképzés hazai tapasztalatai megismerésének időszereiségéről.

A konferencia nyitó előadását Takács János alezredes tartotta *A tisztképzés újjászervezése, fő vonásai, irányítása és szervezeti változásai (1945—1989)* címmel. A több, mint négy évtizedet felölelő elemzés kitért arra, hogy Magyarország — és így a hadsereg — 1945 utáni története is szorosan összefonódott a Szovjetunióéval, amelyből következően elkerülhetetlen az oroszországi katonai leváltá-

rakban végzendő kutatás. A tisztképzés követelményrendszere és intézményi hálózata többször is változott e periódusban. 1945 után a tanfolyamrendszerű kiképzést 1947-ben felváltotta a tanintézeti rendszerű oktatás. A hidegháború időszakában — amikor már-már felvetődött egy újabb világháború kirobbanásának víziója — Magyarország hadseregének létszáma 1953-ra már meghaladta a 200 000 főt. E nagy létszámú hadsereg igényei következtében 1949—1953 között gyorsított ütemben mintegy 25 000 tisztet képeztek ki, s ebből adódóan a képzés rendszere, továbbá a felavatott tisztek felkészültsége alacsony színvonalú volt. A hadsereg gyakori átszervezése óhatatlanul kihatott a tisztképzés rendszerére is. A fokozódó követelmények miatt a tisztek képzését 1967-től már főiskolai rangra emelt katonai főiskolákban végezték. A középfokú tisztképzés a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián folyt. Az intézet által kiállított oklevelet 1971-ben törvényerejű rendelet egyenértékűnek minősítette az egyetemi oklevelekkel. A középfokú tisztképzés intézményének egyetemi szintű elismerése 1983-ban vált teljessé, amikor megkapta az egyetemi doktori minősítés jogát. A megszületett közoktatási és felsőoktatási törvény a tisztképzés teljes rendszerének jelentős átalakítását fogja megkövetelni.

Dr. Okóth Imre a magyar tisztikart vizsgálta az 1945—1956 közötti időszakban. Bevezetőjében utalt arra, hogy a fegyverszüneti

szerződés aláírása után a hadsereg szervezeti és létszámcsoökkentésében még minden párt egyetértett, a későbbiekben azonban egy sor ellentét kerekedett. A hazánkban jelen levő Vörös Hadsereg és a SZEB a kommunista pártot támogatta, a hadseregfejlesztés egyre inkább a szovjet igények szerint történt. A békeszerződés 70 000 fős hadsereget engedélyezett, amelyet hosszú távon, átgondolt fejlesztési terv alapján kívántak megvalósítani. A nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokkal megindokolva — az eredeti tervtől eltérően — nagy létszámú és feszített ütemű hadseregfejlesztésbe fogtak, amely kihatott a tisztképzés rendszerére is. A párt főtítkárhelyettesének (Farkas Mihály) honvédelmi miniszterré történő kinevezésével (1948. szeptember 9.) nyilvánvalóvá vált, hogy a pártvezetés a szovjet elvárások szerint a hadseregfejlesztést a legfontosabb feladatainak tekinti. A tisztekkel szembeni egyik fő szempont a politikai megbízhatóság volt. A tisztképzés iránya attól kezdve csak a szovjet szabályzatok és tapasztalatok szerint alakult. Az új tisztkar kialakítása lényegében 1952-re befejeződött, amelynek létszáma az 1949. évi állományhoz képest tízszeresére emelkedett. E hatalmas tiszti létszám elérését a szakmai követelmények minimális szintre való leszorításával tudták csak biztosítani. A tisztkar 91%-a volt akkor már munkás-paraszt származású. Habár ez az állomány, megfelelt a pártvezetés által támasztott legfontosabb követelményeknek: a politikai megbízhatóságnak és a származástani feltételeknek, a szakmai felkészültség terén azonban messze elmaradt a megkívánt szinttől. E túlméretezett hadsereg lebontására és egy kisebb létszámú honvédség újjászervezésére a Nagy Imre kormány időszakában került sor.

Dr. Móríc Lajos ny. ezredes a Honvédelmi Minisztérium irányító tevékenységét elemezte a fegyvernemi tiszti iskolák megalakításában 1949—1953 között. A hadsereg növekvő igényeinek kielégítésére alakították meg a fegyvernemi tiszti iskolákat. E kérdést a Honvédelmi Minisztérium Kollégiuma is megtárgyalta a szovjet tanácsadókkal történt megbeszélés után.

Arra is határozat született, hogy mind-egyik iskolához szovjet tanácsadó kerül. A tiszti iskolákhoz kerülő új parancsnokok közül egyedül csak Matekovits Endre ezds. rendelkezett tanintézeti tapasztalatokkal. A

képzés a szovjet tanácsadók útmutatásai alapján a Vörös Hadsereg tapasztalatainak átvételével történt. Ebben az időszakban a képzés színvonala nem volt megfelelő, a tisztek szakmai ismeretei alacsony felkészültséget mutattak.

Dr. Szilárd István alezredes az akadémiai szintű katonai vezetőképzés 1957—1989 közötti helyzetét tekintette át. A katonai vezetőkkel szemben támasztott hármas követelményből a politikai megbízhatóság számított fő szempontnak. Az 1957—1958-as tanévben a tagozatrendszer felváltotta a szovjet mintájú fakultásrendszer. Az oktatásban kialakult alap- és levelező fakultás kettészakította az oktatás és a személyiségfejlesztés egységét szolgáló iskolarendszert. 1966-tól a képzési idő egységesen három év lett. Az egyes tankönyvek, jegyzetek bizonyos megállapításai tudománytalanok és nem ritkán logikailag is megtámadhatók voltak. Az alacsony színvonalú oktatási módszerek és a kevés önálló hallgatói munka, valamint más tényezők nem tették lehetővé az egyetemi szintű oktatást. Az 1970-es évek közepétől az akadémia felvett hallgatók döntő része már főiskolai diplomával rendelkezett. A 80-as évek elején az akadémiai képzésben pozitív változások indultak be. Jól felkészült, több idegen nyelvet is többé-kevésbé bíró fiatal oktatógárda került a tanszékekre. A tanszékek élete felpeteszült, amely kedvező impulzusokat adott a hallgatói tudományos köröknek.

A Magyarországon bekövetkezett rendszerváltozás folyamatának jelei az akadémiai képzésben is megmutakoztak, az új rendszerű 1+2 éves képzési formát vezették be.

Kincses Imre alezredes a lövészisztképzés fejlődését vizsgálta 1947—1986 között. Az erőltetett hadseregfejlesztés időszakában 1949-től a lövészisztek képzése a Honvéd Dózsa Lövésziszti Iskolában történt. Az intézmény önállóan hét évig működött. A gyorsított ütemű képzés csak a mennyiségi igényeknek felelt meg, hiszen a képzés színvonala alacsony volt, a tisztek csak a legszükségesebbeket sajátították el. 1956 augusztusában összevonták a Rákosi Páncélostiszti Iskolával és az új intézmény Dózsa György- és Páncélostiszti Iskola névvel működött tovább. A lövészisztek képzése 1958-tól az Egyesített Tiszti Iskolán történt. Ez az intézmény 1967-ben három katonai főiskolá-

ra vált szét, attól kezdve a felkészítést a Kosuth Lajos Katonai Főiskola végezte. A képzést az 1971/1972-es tanévtől kezdve 4 évben, az 1985/1986 tanévben pedig 3 évben folytatták. Érdekeséget jelent az a tény, hogy abban az időben, amikor a lövészisztek képzése az Egyesített Tiszti Iskolán történt, akkor az intézmény polgári felsőfokú végzettséget adott, de katonait nem. A képzés színvonala ugyanis nem érte el a katonai felsőfokú végzettséggel szemben elvárt szintet.

Dr. Fehér József ezredes az ötvenes évtized első felének tisztképzését, mint az uralmi elit képzésének eszközét közelítette meg. A hadsereg tisztikarát az elithez sorolta, megítélése szerint ugyanis ez a kategória valamilyen mértékben közre tudott működni a társadalmi folyamatok irányításában. A marxista-leninista ideológia alapján felrajzolt társadalomképet a sztálini politikai és államigazgatási módszerek alkalmazásával határozták meg. A háború után az új elit szocializációjának intézményi hátterét a NÉKOSZ mozgalom teremtette meg. Az új elit értékrendszerében gyökeresen különbözött a régítől. A nyíltság és kritikusság egyre komplikáltabbá vált a bürokratikus társadalomirányítás számára. A kritikai szemléletmód helyett az engedelmesség, a néphez való hűség helyett pedig a párthoz való hűség válik kötelezővé. A módosult szocializációs célok a katonai elitképzésre is hatottak. Az 1948 második felében meginduló hadseregfejlesztési koncepcióban a katonai vezetés gondolkodás nélkül áldozta fel a sokoldalúan képzett tiszti ideált a mennyiségi igények kielégítése érdekében. Az ötvenes évek tisztjelöltjei számára a Magyar Királyi Honvédség és annak tisztikara nem lehetett példa, a példa hiányát pedig nem volt mivel pótolni. A szovjet katonai erényeket a korszak ideológiai nevelése megpróbálta ugyan a tisztikar számára követendő példaként állítani, e törekvés azonban kudarcot vallott. A gyengén képzett tisztikar hosszú ideig meghatározta a hadsereg szakmai színvonalát, s a különböző generációk között még a hetvenes években is komoly feszültségeket keltett. A tisztképzés tehát nem volt képes betölteni azt a szociális szerepért, amelynek következtében a katonai elit létrehozásának eszközévé válhatott volna.

Meidlné Nemes Nagy Mária százados a katonai főiskolákon alkalmazott felnőttoktatási módszerek alkalmazását elemezte. Meg-

győződése szerint a katonai főiskolai képzésben van helye a felnőttoktatási módszerek alkalmazásának. Habár a katonai főiskolai hallgatók mindkét kategóriába (ifjúkor, felnőttkor) beleillenek, a tanulási sajátosságok miatt mégis a felnőttkorba tartozónak (andragógia) tekinthetők. A felnőttoktatás is készségek és képességek fejlesztését célozza meg, de nagyobb mértékben támaszkodik a tanulók önállóságára, ezért a csoportos munkaformákat részesíti előnyben a tekintélyelvű oktatással szemben. A katonai főiskolákon a beszélgetés, szeminárium, vita csak 3–4%-át teszi ki az egyes témákra fordított oktatási időnek. Ha az oktatási folyamatban igénylik a hallgatók aktivitását, akkor sokkal eredményesebb lesz az ismeretek megszerzésének útja, szemben azzal a formával, amikor a hallgató passzív a tanulási folyamatban. Részletesen szólt a katonai főiskolán alkalmazott két felnőttoktatási módszerről: („SCM”; innográf technika). A kísérletek hatását a Super-féle munkaérték-kérdőívvel mérte. Ez utóbbi vizsgálati módszer kiterjesztését a Magyar Honvédség hivatásos állományának egészére indítványozta. Mivel az alkalmazottakhoz hasonló módszerek személyiségformáló és értékrendalakító hatással bírnak, ezért javasolta azok beépítését a katonai főiskolák négyéves képzési rendszerébe.

Dr. Simon Sándor ny. altábornagy a hadtörténelem és a hadművészet története oktatását tekintette át a honvédtisztek képzésének folyamatában. A hadtörténelem, a katonaelődök példájának ismerete és tapasztalatainak tanítása már az ókortól kezdődően a katonai nevelés legfontosabb tényezője volt mind a szellemi, mind a szakmai nevelés illetően. Arra a kérdésre, hogy tisztjeink miért nem ismerik a hadtudomány történetét, egyszerűen válaszolhatunk: 1948 óta ugyanis nem ismertették meg velük a hadtörténelmet, amit tettünk az viszont elnagyolt, felületes és alapvetően hibás volt. Így megemlíthető például, hogy az Egyesített Tiszti Iskolán 1957–1967 között egyáltalán nem, 1967–1973 között: 40, 1973–1976 között: 36, 1976–1981 között mindössze 30 órában oktatották a hadtörténelmet. 1981-ben megszüntették a főiskolákban ennek a tantárgynak az oktatását és csak 1989-ben történt változás, jelenleg 70 órában tekintik át a hadtörténelem főbb mozzanatait. Példák soraival bizonygatta e tárgy fontosságát. 1867 után volt

A tudományos konferencia teljes anyagát a Honvédezerkar tudományos munkaszervezési osztálya a közeljövőben tervezi megjelentetni önálló kiadványként.

mi Kutatóintézet igazgatója, Szentes László őrnagy, az MHTT székesfehérvári területi tagozatának titkára, dr. Kovács Jenő az MHTT hadművészeti szakosztályának elnöke, dr. Galovicz János és dr. Kormos László.

A referátum számba vette a biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvekből fakadó következtetéseket. Közülük kiemelte a légvédelem várható tevékenységére és fejlesztésére vonatkozó követelményeket, alapvetően azt, hogy a légvédelem az országvédelem immanens része és teljesen adekvát a védelem alapvető céljaival és felfogásával, a védendő objektumokból és az oltalmazásból kell kiindulni. A honvédelmi alapelvekből fakadó másik követelmény a légvédelem békefeladataira és békeidős tevékenységére vonatkozik, melynek lényege, hogy szaktani kell azzal a felfogással, mely szerint a légvédelem békeben is harc-feladatot teljesít, készségi erőivel ellenőrzi és biztosítja a légtérben folyó repülések rendjét. Az „Európa-konform” messzeménőn tiszteletben tartja a polgári repülést szabályozó chicagói egyezmény előírásait. A légvédelem készségi erőinek békeidőbeni alkalmazását pedig légi rendészeti feladatnak tekinti, melynek tartalma és célja a légi felségjog megőrzése, és csak végső esetben légvédelem. Ezt a kérdéskört elemezte Moys Péter korreferátuma.

A referátum számba vette az ország veszélyeztetése, ezen belül a légi veszélyeztettség különböző módjait és ezek hatását a légvédelmi csapatok tevékenységére és alkalmazására. A korszerű elvek alkalmazása szempontjából jelentősek az Öböl-háborúban szerzett légi és légvédelmi tapasztalatok, melyekkel dr. Szekeres István foglalkozott részletesebben. A támadó légi tevékenység veszélyességét növelik az ország katonaföldrajzi

szajátosságai, melyeket igen szakszerűen mutatott be dr. Gasparics Péter.

Az alapelvek meghatározzák a Magyar Honvédség haderőnemi struktúráját, mely eltér a jelenlegitől. *A légvédelmi és repülő-haderő nem nem azonos az MH Légvédelmi Parancsnoksággal és alárendeltjeivel, hanem a honvédség légvédelmi és repülőcsapatainak összességére vonatkozik. Rendeltetésüket illetően kettős szerepkört határoz meg: a légvédelmet és a légi támogatást.*

Az alapelvek a haderő fejlesztésével kapcsolatban, vagyis a honvédelmi koncepció jövőképét illetően kiemeli többek között a légi mozgékonyaság és a légi támogatás, továbbá a mobil légvédelem követelményeinek kielégítését. A haditechnikai fejlesztési programok céljának mindenekelőtt a légierő, a gyorsreagálású erők és a légimozgékonyaságú csapatok létrehozását, továbbá a légvédelem hatékonyságát jelöli meg. Az alapelvek ezen felfogása szerint megcélazza a Magyar Honvédség haderőnemi struktúrájának a NATO haderőnemi struktúrájához való igazítását, azaz a szárazföldi csapatokat és a légierőt.

A referátum és a korreferátumok foglalkoztak a nemzeti légvédelmi rendszer komplex felfogásából fakadó elméleti kérdésekkel és a rendszer elemeinek rendeltetésével, lehetséges feladataival és felkészítésének alapkövetelményeivel. Elemezték a harci alkalmazás több alapelvét, a harctevékenység módjait és formáit, a vezetés és az együttműködés fontosabb feladatait. Többen hangsúlyozták a vezetés infrastruktúrája fejlesztésének sürgős igényét, mint a hatékonyság növelésének jelenlegi legfontosabb követelményét.

A konferencia teljes anyaga rövidesen nyomtatásban is megjelenik.

Zimits Rezső

Tájékoztatjuk olvasóinkat, hogy az MHTT elnökségének a Hadtudomány 1993. évi 2. számában meghirdetett központi pályázati felhívására 16 tanulmány érkezett be, melyből 5 biztonságpolitikai, katonapolitikai, 8 a honvédelmi alapelvekhez kapcsolódó katonai-

technikai és 3 vezetési témákat (kérdéseket) dolgoz fel. A pályaművek bírálatát szakértői bizottságok végzik.

A pályázatok értékelésére és az eredményhirdetésre a társaság 1994 tavaszán rendezendő közgyűlésén kerül sor.

Osztrák nézetek a fegyveres konfliktusok fogalmáról, a haderő korszerűsítéséről és alkalmazásáról

Az európai politikai viszonyok változásai hatására Ausztriában már a 90-es évek elején megkezdődött az ország biztonságpolitikájáról, hadászati helyzetéről és a védelem módjáról vallott nézetek átértékelése. Az új doktrinális elvek kialakítása s az abból eredő katonai alkalmazási koncepciók alapjainak kidolgozása után a kormány — 1992 júliusában — határozatot hozott a hadsereg átszervezésére, új haderőszervezés címmel.

Mindez egyúttal járt az osztrák hadtudományi, katonai elmélet művelésének sokrétű és magas színvonalú kibontakozásával.

Ösztönzőleg hatottak erre az európai-atlanti államok katonai vezetőinek Bécsben 1990-ben és 1992-ben megtartott tanácskozásai is, amelyek „bécsi szemináriumok” néven váltak közzismertté. Az itt kialakított elveket, nézeteket az osztrák katonai szakírók cikkeikben jól ötvözik azokkal a következtetésekkel, amelyek Ausztria sajátos helyzetéből adódnak. Ezáltal igen gazdag, előremutató — sok tekintetben általános érvényű — cikkeik, tanulmányok születnek és látnak napvilágot e témáról az osztrák katonai sajtóban. Ezek közül választottunk ki és ismertetünk olvasóinkkal két cikket.

A fegyveres konfliktusok fogalmáról

A fegyveres konfliktusok fogalmáról című cikk* szerzője — Gustenau, G. E. — abból indul ki, hogy az olyan események, mint a szocialista rendszerek szétesése Kelet- és Délkelet-Európában, vagy az Öböl-háború, különösen fontossá tették az európai államok számára fegyveres erőik feladatának és struktúrájának újbóli átgondolását. Az európai vonatkozású konfliktus-kép mélyreható megváltozása az osztrák haderő (Bundesheer) érvényben lévő védelmi doktrínáját és szervezeti formáját is megkérdőjelezte.

A vitára jellemző volt és maradt, hogy elmosódtak a fogalmak különös tekintettel arra a katonai biztonságra vonatkozó központi koncepcióra, amely alapul szolgál minden olyan fenyegetésanalízishez, amely a haderőt érinti. *A háború, illetve a fegyveres konfliktus fogalmáról van szó.* A fogalmak zűrzavarára jellemző, hogy osztrák hivatalos álláspont az Öböl-háborút (a második világháború utáni egyik legnagyobb hagyományos háborút) az „ENSZ keretében végrehajtott rendőri akció”-nak minősítette.

Mivel az 1930-as évek óta a háború sokrétű megjelenési formája alapján pontatlanná vált, a háború kifejezést egyre inkább kiszorította a fegyveres erőszak alkalmazása meghatározás használata, ezért az itt következő fejtegetésekben a háború jelenségét a szerző mindenekelőtt a fegyveres küzdelem analíziseként tárgyalja, s a fegyveres konfliktus fogalmát — az empirikusan manifesztált, tehát valószínűsítően kifejezett — a háború meghatározásával egyenértékűnek tekinti.

* Megjelent az Österreichische Militärische Zeitschrift 1992. évi 1. számában

A fogalom meghatározása

Fegyveres konfliktus a politikai közösségek közötti minden olyan hatalmi ellentét megnyilvánulása, amelyet fegyveres erők alkalmazása, bevetése jellemez.

A *politikai közösségek* — mint hadviselő felek — a nemzetközi jog értelmezése szerinti államok, népek, mozgalmak, csoportok stb., amelyek mindegyikére nézve érvényes, hogy azok, akik ezeket a politikai közösségeket alkotják, egy általuk meghatározott intézményes egységben és általuk elismert jogrendben akarnak együtt élni.

A fegyveres erők *alkalmazásának, bevetésének kritériuma* azt jelenti, hogy ezáltal olyan konkrét „katonai rendszabályok” lépnek életnek, amelyek már nem értékelhetők kiképzésnek vagy gyakorlatozásnak. A rendszabályok legsős fokozatának az *erődemonstrációt* lehet tekinteni.

Itt két problémakör kapcsolódik össze: mely alakulatok tekinthetők fegyveres erőknek és a fegyveres erők bevetésének melyik típusa csinál a politikai közösségekből szemben álló feleket a fegyveres konfliktusban. Az eddig elmondottakból következik, hogy a fő jellemző itt az intézményes egység, azaz a szervezet mérete és a fegyveres erők bevetésének módja. Döntőnek az utóbbi látszik, mert itt összefüggés áll fenn a bevetésnek a *hadviselő fél*, illetve más érintettek általi fogadásával. Ezzel a magánkezdeményezés vagy a bűnözők bandaháborúja kizáródik. Egyedüli kritérium az állampolitikai jelleg.

Ami a reguláris fegyveres erőket illeti, adódhatnak ugyan elhatározási problémák, de a színpék a rendőri, a különleges erőktől a félkatonai erőkhöz át a haderőig összefolyik. Megállapítható azonban, hogy a rendőrségi feladatok és a „tisztán” katonai feladatok közötti szokatlan elválasztó vonalat a világ legtöbb országában figyelembe veszik.

Ezzel kapcsolatban a szerző ismételtelen aláhúzza, hogy a fegyveres erő alkalmazása, a fegyveres konfliktusként való értékelésének alapja az „állampolitikai” kritérium. Így például a Bundesheernek az 1990-ben és 1991-ben az osztrák—magyar államhatáron történt huzamosabb idejű alkalmazása semmiképpen sem értékelhető fegyveres konfliktusnak, mert a hadsereg csak a vámőrséget és a csendőrséget segítette a menekültek illegális határátlépésének megakadályozásában. Akkoriban körülbelül 2000 katonai „tisztán” rendőri feladatot hajtott végre, amelynek során katonai alkalmazási eljárásokat követtek ugyan, de azok nem irányultak valamiféle politikai közösség ellen: a menekültek nem szándékoztak sem az osztrák ügyeket vagy azok egy részét bomlasztani, sem pedig Ausztria területén nem akartak kifogásolható közösséget szervezni és mint olyat, nem kérdőjelezték meg az ország szuverenitását sem.

Ami tehát a bevetés célját illeti, a szerző tisztázottnak véli, hogy mikor lehet fegyveres konfliktusról beszélni: ha politikai közösségek közötti hatalmi ellentét erőszakos rendezéséről van szó. Nemcsak az a kérdés döntő fontosságú azonban, hogy mi tekinthető politikai közösségnek, hanem az is, hogy adott politikai közösség milyen erőszakos hatalmi eszközök által tekinti magát fenyegetettnek és a maga részéről milyen fegyveres erőket vet be.

Ha a fegyveres erők bevetésének oldaláról közelítjük meg a problémát, ismét felvetődik a kérdés: van-e értelme annak, hogy megkülönböztessük a *biztonsági bevetést* a „tisztán” katonai bevetéstől, azaz van-e értelme a *bevetés fajtája* szerinti differenciálásnak.

Azt a kérdést, hogy mikortól beszélhetünk tipikusan katonai bevetési formáról, a szerző az alacsony intenzitású konfliktus (Low intensity conflict — LIC) USA-konceptiója példáján elemzi. Az USA-ban is vita folyik arról, hogy „háborúnak” tekinthető-e az a harcjelzés, amelyre a koncepció vonatkozik. Az előírások szerint az alacsony intenzitású konfliktus a *szemben álló államok vagy csoportok közötti politikai-katonai konfrontáció, amely nem éri el a hagyományos háború szintjét*, de meghaladja az államok közötti, rutinjellegű békés versengés állapotát; a politikai, a gazdasági, az információs és a katonai eszközök kombinációjával viselik, következményei kihatnak a regionális és a globális biztonságra.

Azt, hogy beszélhetünk-e fegyveres konfliktusról, különösen a terrorizmus leküzdésekor és a különleges bevetések békeidei végrehajtásakor (amelyeket elvileg rendőri erők is végrehajthatnak), csak akkor állapíthatjuk meg, ha világosan megítéljük a bevetés célját: fegyveres konfliktusról csak akkor beszélhetünk, ha a vitás kérdés „állampolitikai” jelentőségű.

A fegyveres konfliktusok osztályozása

Ha a fegyveres konfliktus küszöbének átlépése tisztázott, azaz megállapítottuk, hogy politikai közösségek közötti fegyveres konfliktusról beszélhetünk, akkor — fejt ki a szerző — célszerűnek látszik következő lépésként *osztályozni a fegyveres konfliktusokat*.

Alapul az osztályozás minőségi és mennyiségi kritériumai kínálkoznak. Célszerű azonban az *intenzitást* is — mint ismérvet — megvizsgálni.

A szereplők differenciálása szerint az adott politikai közösség autonómiájának és intézményes egységének intenzitását a következők szerint lehet megkülönböztetni:

- szuverén politikai közösségek (államok);
- autonóm politikai közösségek;
- olyan politikai közösségek, amelyeknek sem szuverenitásuk, sem pedig autonómiájuk nincs, de törekednek annak megszerzésére.

Ha a politikai közösségeknek ezt a három megfogalmazását kombináljuk, akkor a *szereplők (cselekvők) szintjén hat különböző lehetőség adódik*:

- állam állam ellen
- állam autonóm politikai közösség ellen;
- állam nem autonóm politikai közösség ellen;
- autonóm politikai közösség autonóm politikai közösség ellen;
- autonóm közösség nem autonóm politikai közösség ellen;
- nem autonóm politikai közösség nem autonóm politikai közösség ellen.

A felvázolt kombinációkból két fő típust — az államok közötti és az államokon belüli konfliktust — vezethetünk le.

Az államok közötti fegyveres konfliktusok a következők:

- az államok közötti fegyveres konfliktus (I/a. típus);
- az adott állam és egy autonóm politikai közösség közötti, amely egy másik állam szuverenitási területéhez tartozik és — bár ez empirikusan ritkán bizonyítható — olyan, nem autonóm politikai közösségek közötti fegyveres konfliktus, amelyek különböző államok szuverenitása alá tartozik (I/b. típus);
- mint különleges forma a csapatok kiállítása adott államtól egy idegen állam területére egy idegen államhatalom vagy autonóm politikai közösség támogatására vagy pedig csapatok kiállítása kollektív biztonsági/önvédelmi vagy hasonló rendszer keretében, amikor ezek a csapatok nem a saját főparancsnokságuk alárendeltségébe tartoznak (I/c. típus).

Az államokon belüli fegyveres konfliktusok a következők:

- adott államhatalom és adott autonóm politikai közösség (polgárháborús fél) közötti fegyveres konfliktus a szóban forgó állam területén, valamint autonóm politikai közösségek közötti fegyveres konfliktus (II/a. típusú polgárháború);
- adott államhatalom vagy adott autonóm politikai közösség fegyveres erőinek bevetése egy nem autonóm politikai közösség (például az adott állam lakossága) ellen, amely utóbbi többnyire szervezetlen és csak nagyon ritkán van fölfegyverkezve (terror, lázadás leküzdése stb. (II/b. típus);
- egy nem autonóm politikai közösség fegyveres erőinek bevetése egy autonóm politikai közösség vagy egy állam ellen terrorizmus stb. formájában (II/c. típus). A két utóbbi típus közötti különbség kiemelése azért látszik szükségesnek, mert a levelezési síkon a szereplők azonosaknak tűnnek, a terrorizmus és a terror vagy a lázadás leküzdése között azonban, ami a konfliktusrendezés megjelenési képét illeti, lényeges különbség áll fenn;
- az „alsó fok” a két nem autonóm politikai közösség közötti „fegyveres konfliktus”, amikor nem lehetséges mindkét félnél minősített kombattáns státust megállapítani, de a különleges formát igen.

Az utolsónak említett típus esetében egyben a fegyveres és a nem fegyveres konfliktus közötti határról is beszélhetünk. Minden határ lényeges tulajdonsága, hogy az egyszerre része mindkét szférának, amelyet elhatárol egymástól.

A fegyveres erők közvetett bevetését a szerző konfrontáció elnevezéssel illeti. A konfrontációs képnek szerinte azon fegyveres konfliktus megjelenési formáit kell tartalmaznia, amelyeket a fegyveres erők közvetett alkalmazása jellemez, mindenekelőtt *tüntetés, fenyegetés, nyomás stb. formájában*. A döntő itt az, hogy a fegyveres erők bevetése nem közvetlenül gyengíti az ellenfél hatalmi potenciálját, hanem közvetve igyekszik az ellenfelet idegen akarat teljesítésére kényszeríteni.

Ennek alapján a konfliktusok fölvázolt típusaihoz a szerző példaként egy-egy konfrontációs képet idéz.

A konfliktus I/a. típusa a következők szerint jellemezhető:

- a flotta egységeinek jelenléte vagy tüntető manővere;
- támaszpont-politika;
- katonai csoportosítás felállítása a szomszédos térségekben: „száműzött” fegyveres erők kiképzése;
- harmadik fél elleni tüntető akciók;
- nagy manőverek vagy beavatkozó csoportok átcsoportosítása;
- raktárak kiépítése és katonai felszerelések felhalmozása valamely különös jelentőséggel bíró országban.

A konfliktusok I/b. csoportjába sorolhatók:

- flottaegységek jelenléte vagy demonstrációja;
- a rezsimmal szemben ellenséges, illetve rezsimhű fegyveres erők kiképzése és felépítése;
- a beavatkozó csapatok nagy manővere vagy átcsoportosítása;
- raktárak kiépítése vagy katonai felszerelések előretolt felhalmozása.

A konfliktus I/c. típusához kapcsolódó rendszabályok:

- multinacionális flottaegységek jelenléte vagy demonstrációja;
- multinacionális beavatkozó csapatok nagy manőverei vagy átcsoportosítása;
- raktárak kiépítése vagy katonai felszerelések előretolt felhalmozása multinacionális fegyveres erők számára valamely különös jelentőséggel bíró országban.

A konfliktus II/a. típusában számításba jöhetnek:

- fegyveres erők jelenléte vagy demonstrációja,
- fegyveres erők nagy gyakorlata vagy átcsoportosítása,
- raktárak kiépítése és katonai felszerelések előretolt felhalmozása.

A konfliktus II/b. típusához hatásos lehet:

- a fegyveres erők jelentéte vagy demonstrációja,
- a fegyveres erők nagyobb méretű gyakorlata vagy átcsoportosítása.

A konfliktus II/c. típusához nehéz gyakorlatilag végrehajtható konfrontációs képet találni, mert a terrorcselekményeket stb. többnyire rejtett előkészítések után hajtják végre, amelyeket a konfliktus másik részese nemigen észlelhet. Összehasonlításként mégis levonhatjuk azt a következtetést, hogy raktárak kiépítése, illetve fegyveres erők demonstrációja itt is előfordul, különösen terroristasejtek kialakítása formájában, amelyek még a csapás végrehajtása előtt az ellenfelet meghatározott magatartásra kényszeríthetik.

A fegyveres erők közvetlen bevetése, azaz a közvetlen stratégia mindazon terület, amely szerint a fegyveres erőket közvetlenül az ellenséges hatalmi potenciál ellen alkalmazzák. Itt már szétverésről, megsemmisítésről vagy megszállásról van szó.

Annak itt már nincs különösebb jelentősége, hogy ezt a célt támadólagos vagy védelmi jellegű hadászattal érik-e el. Lényeg az ellenséges hatalmi potenciál csökkentése, amelynek foka függ a háború céljától, a bevetett erőforrások méretétől, az ellenerőtől és végül a konfliktus lefolyásától.

Egy olyan fegyveres konfliktus, amelyben a fegyveres erőknek a konfliktusfél részéről eszközölt bevetését nem követte ellensúly és — szélsőséges esetben — egyetlen lövés sem dördült el, az ellenfél hatalmi potenciálja pedig a fegyveres erők bevetése következtében nyilvánvalóan csökkent, értelemszerűen nem minősíthető konfrontációnak.

A hadseregreform: alkalmazási eljárások

A hadseregreform: alkalmazási eljárások című cikk* szerzője Hochauer Günter dandártábornok — az előző cikk szerzőjéhez hasonlóan — szintén azokat az európai politikai viszonyokat veszi alapul, amelyek Ausztria biztonságpolitikai és hadászati helyzetét is megváltoztatták. Ez a tény vezetett a hadseregreform szükségességéhez, aminek első látható jele a kormány 1992. júliusi határozata az úgynevezett „új hadseregszervezés”-ről.

Az új hadseregszervezés természetesen nem magáért való — mutat rá a szerző —, hanem szoros kapcsolatban van az újonnan kidolgozott doktrinális alapokkal, illetve az abból levezethető alkalmazási elvekkel (hadászati reagálás, harcászati eljárások). Kiemeli azt is, hogy a szervezeti felépítés és az alkalmazási eljárás szoros kapcsolatban áll egymással, egymásra épül és együtt képezi az alkalmazási elveket.

A fentiekből kiindulva Hochauer, G. tábornok a hadseregreform okait igyekszik megvilágítani, s ezzel érthetőbbé tenni az új hadseregszervezést.

Környezeti feltételek

A szerző az új hadseregszervezés okai közül elsőként a környezeti feltételeket vizsgálja. Rámutat, hogy az osztrák hadsereg szervezeti felépítését és alkalmazási eljárásait a kilencvenes években elsősorban az alábbiak határozzák meg:

- elmúlt a katonai tömbök általi fenyegetettség, az egymással közvetlen érintkezésben levő, illetve részben Ausztria ellen fordított erők veszélye;
- a szomszédos államok katonai képessége jelentősen csökkent és további mérséklődésük várható;
- a katonai konfliktus kialakulásának valószínűtlensége Ausztria és valamelyik szomszédos állam között;
- várhatóan növekedni fog a konfliktushelyzetek kialakulási ideje, ezen belül valószínűleg ennél is hosszabb időszakot jelent majd az Ausztria ellen kialakuló támadás időtartama;
- Ausztria semlegességéből adódóan különleges követelmények lépnek fel a hadsereggel szemben;
- Ausztria közvetlen szomszédságában kialakuló konfliktusok hatására számolni kell az ország területére átszivárgó, rövid ideig ott-tartózkodó és harcoló erőkkel;
- a fenyegetettség nem hatalmi politikával alakított változásai (ezen belül elsősorban a nem katonai veszélyforrásokat kell kiemelni, mint például a természeti csapásokat, a műszaki katasztrófákat, a szervezett bűnözést, a terrorizmust, a nemzetiségi elnyomás és az elszegényedés miatti menekültáradatot);
- előrehaladott állapotba jutott az európai integrációs folyamat, felismerhető a szándék az európai biztonsági rendszer kialakítására.

A fenti tényezők, továbbá az általános hadkötelezettség és a milicrendszerű hadsereg — mint feltételek a hadsereg alkalmazási elve számára — meghatározó az új szervezés kialakításánál. Figyelembe kell venni azt is, hogy a honvédelem és a lakosság megváltozott viszonya, a katonai védelem rendelkezésére álló személyi és anyagi lehetőségeinek változásai szintén a haderő nagyságrendjének módosítására ösztönöznek. A csökkenő fenyegetettség mellett ez utóbbi tényező is alapvetően meghatározó érv a Bundesheer szervezetének csökkentése tekintetében.

Mindezekből a tényezőkből a katonai védelem és a szervezeti felépítés kimunkálásához a következő sajátos jellemzőket vezethetjük le.

Először is hangsúlyozottan ki kell emelni — írja a szerző —, hogy az eddig prioritással kezelt területvédelmi elvektől el kell térni.

A területvédelem lényege, hogy Ausztria teljes mélységében gondosan előkészített vé-

* Megjelent a Truppendienst 1992. évi 6. számában

delmi állásokat alakítsunk ki, hogy azokban a helyhez kötött erők, a területiális ezredek (műszakizáló- és vadászcsapatok) védelmi harcot folytassanak. Ennek érdekében az ország egész területén területbiztosítási és kulcsfontosságú övezeteket alakítottunk ki. Ez az alkalmazási elv a katonai tömbök szembenállásán alapult. A nagy erejű szövetségek konfliktusának Ausztriára gyakorolt hatása, a hadászati célok, az alkalmazott erők nagysága, a hadműveletek helye és időtényezője előre kiszámítható és modellezhető volt. Ezzel szemben a jövőbeni veszélyek, a katonai fenyegetések egyre kevésbé kiszámíthatók.

Az alig prognosztizálható fenyegetettség összességében mozgékony, rugalmasan reagáló, összpontosításra alkalmas védelmi szervezetet követel, ami már a határovezet biztosítása során képes sikeres védelmi harcra.

A védelmi szervezetnek képesnek kell lennie a gyors és megfelelő erejű reagálásokra a legkülönbözőbb és a legváratlanabb helyzetekben. Olyan erőkkel kell rendelkeznie, amelyek a legalkalmasabbak a különböző fenyegetettség elhárítására. Ezen belül nagyon fontosak az azonnali készenléti erők, amelyek kisebb mértékű fenyegetettség esetén segítségnyújtásra alkalmasak a határ menti konfliktusok kezelésénél. Fokozódó fenyegetettség esetén — figyelembe véve a hosszabb kialakulási időt (előrejelzés és előkészítés ideje) — a mozgósítás bevezetésével az összes alkalmazható erő felállítható.

Összességében védelmünk célkitűzése, hogy Ausztria bármely részén — bármely terepviszony és időjárási viszony között — képesek legyünk a feladatok teljesítésére.

A biztonságpolitikai célok elérése katonai oldalról

A szerző a haderő biztonságpolitikai szerepét az alábbi két alapvető tényezőben látja:

- *visszatartás*, vagyis békeidőszakban, válsághelyzetben, támadás veszélye esetén a veszély elhárítására való képesség, a jelentős túlerőben lévő ellenséggel szemben hosszabb ideig történő ellenállás;
- *védelem*, vagyis megfelelő nagyságú, kellő időben rendelkezésre álló erő az államhatár biztosítására, a belső területek védelmére a szükséges helyen és nagyságrendben. Az elhárító-halagató védelmi harcot rögtön az államhatár vonalában fel kell venni és a támadó fél harcászati sikerét meg kell akadályozni.

Ugyanezeket a célokat érvényesíti a hadsereg alkalmazása más szervezetek segítése esetén is.

A fentiekből kitűnik, hogy a fő feladat az állam területi épségének megőrzése a külső agresszor támadásával szemben.

Mindebből viszont az következik, hogy a szövetségi hadseregnek el kell érnie azt a színvonalat, amivel Ausztria teljes területét és légtérét ellenőrzése alatt tudja tartani, és biztosítani tudja az ország területének, légtérének zavartalanságát, illetve jelentős túlerő esetén akadályozza az agresszor előretörését.

A védelem szempontjából döntő jelentőségű, hogy határovezetben nagy intenzitással megkezdődjön az elhárító-halagató harc, amivel meggátolható, késleltethető a támadó fél harcászati sikere. Ennek tulajdonképpen az a célja, hogy feltartóztassa a támadót mindaddig, amíg a politikai döntések, a nemzetközi biztonsági mechanizmus intézkedései hatásossá válnak.

A fegyveres erők (mozgósítás után)

A fent vázolt politikai és hadászati körülmények, célok Ausztria számára — a szerző szerint — mintegy 120 000 fős hadsereget indokolnak (mozgósítás esetén). Ekkora hadsereg — a belátható időn belül valószínűsíthető fenyegetettség nagyságát figyelembe véve — képes arra, hogy sikeres tevékenységet folytasson. Korszerűen felszerelt, fegyvernemi és csapattagozódás szempontjából jól felépített hadsereg ugyanezt a színvonalat képes elérni kisebb létszámmal is.

A szövetségi hadsereg szárazföldi csapatainak — a szerző elgondolása alapján — tizenöt dandárból kell állniuk. Ezek a dandárok — figyelembe véve az ország földrajzi viszonyait — elsősorban gyalogságból (tizenkét vadász dandár) és részben gépesített csapatokból (három páncélgránátos dandár) tevődnek össze. Ezek az erők képezik a hadsereg magvát, a harcászati erőt.

A dandárokat következetesen úgy kell kialakítani, hogy nagy mozgékonyságúak legyenek, önál-

lóan meg tudják oldani feladataikat, jellemezze őket a sokoldalú harcászati alkalmazhatóság, a halogató harcban nagy jártassággal rendelkezzenek. Ez utóbbihoz az szükséges, hogy az alegységek, egységek begyakorolják a mozgásban vezetett harcot. Legyenek képesek a harcéljárás gyors megváltoztatására, a manőverre s a csapatmozgásra az ellenség tűzhatása alatt.

Az elkövetkező időszak körülményeit figyelembe véve a magasabbegységek szervezeti felépítésével szemben az alábbi követelmények állítandók:

— a vadászdandár: minden körülmények között legyen képes védelmi harcra, ellenlökés végrehajtására és lesállásból folytatott harcra gyalogos tevékenységekre alkalmas terepen;

— a páncélgránátos-dandár: legyen képes ellenlökésre, lesállásból folytatott védelmi harcra.

Ezeket a magasabbegységeket egészítik ki a hadtestek közvetlen alárendeltségébe tartozó vezetési, támogató-, ellátószervezetek bizonyos területiális, műszaki záró-, őrcsapatok, amelyek a harcászati erőket tehermentesítik.

Valamennyi harcászati és kiegészítő erőnek képesnek kell lennie arra, hogy mozgósítással elérje alkalmazási készenlétét.

A békében meglevő erők

A békében meglevő — kéznél levő — erők nem állandó kötelékek, hanem a kiképzőalakulatok közül azokat az egységeket jelentik, amelyek a kiképzés olyan szakaszában állnak, amikor az alkalmazhatóság határát elérték.

A behívási szisztéma jól szervezett, időben és térben megfelelően lépcsőzött rendszerben folyamatosan jönnek létre az országban azok az egységek, amelyek egy adott időszakban alkalmazhatók.

A békében meglevő erők létszámát — a szerző szerint közelítően 10 000 főben célszerű meghatározni. Elgondolása alapján az alábbi csapatok azonnali készenléte indokolt:

- egy vadászdandár (tüzérség nélkül);
- egy páncélgránátos-dandár;
- egy felderítő-zászlóalj;
- három műszaki század;
- vegyvédelmi csapatok;
- híradócsapatok;
- ellátócsapatok;
- légtérellenőrző, légvédelmi, valamint repülőerők.

A fentiekben kívül további ötezer fő (határvédelmi milícegyeségek) jöhet számításba. A határvédelmi milíciák békeállapotukból gyorsan felállíthatók, alkalmazhatók. Ezek az erők korlátozott ideig, egy-két évig tarthatók alkalmazható állapotban, utána másik egységet kell kijelölni. A felsorolt erőkkel minden valószínűség szerint — különösebb belpolitikai válság és mozgósítás nélkül — elhárítható az országot fenyegető veszély.

A békében meglevő erőknek nemcsak egy meghatározott feladatot, hanem feladatok sorát kell teljesíteniük. Ezek a feladatok konkrétan megfogalmazhatók:

- segítségnyújtás természeti katasztrófáknál;
- részvétel környezeti problémák felszámolásában;
- segédkezés rendőri, biztonsági intézkedésnél (határellenőrzés, objektumok őrzése);
- katonai védelem egy kisebb körzet politikai válsága esetén, amennyiben a válság hatására kisebb, szervezetlen csapatok átszívároghatnak, menekülhetnek Ausztria területére. Ilyen esetben a határvédelmi erőket akkor kell alkalmazni, ha a rendőri erők nem elegendők a feladatuk teljesítéséhez.

A vezetési rendszer

Az újfajta és differenciált fenyegetettség formák, az ország földrajzi viszonyai — a szerző szerint — három hadtest és a hozzájuk tartozó területiális egységek, illetve felelősségi körzetek kialakítását teszik szükségessé.

Ez a szervezeti felépítés határozza meg a vezetési rendszert.

A haderő létszámcsökkentése, az átfogó területvédelem prioritásának mellőzése a tarto-

mányi katonai parancsnokságok szerepének csökkentését igényli. A tartományi parancsnokságok felelnek a felelősségi területiális erőért: ez a hadseregvezetés alsó szintjét jelenti, emellett ez a szint jelenti a szövetségi rendszer megvalósulását, a szövetségi tartományok egymáshoz és az államhoz tartozását.

Ezekén kívül a tartományi parancsnokságok saját csapataik vezetése mellett (műszaki záró-, őr-, támogatócsapatok) fontos feladatot látnak el az állandó csapatok vezetésében is.

A jövőben a hadsereget a fenyegetés intenzitása és célja szerint lépcsőzött, erejében, lét-számában meghatározott formában alkalmazzuk. Figyelembe véve a megváltozott hatalmi viszonyokat, a közeljövőben a legvalószínűbb harceljárás a határbiztosítás lesz. Természetesen ez a forma, idő és tér szerint váltakozóan, rendkívül sokoldalúan jelentkezhet. A helyzet éleződésével a biztosítás átszaphat aktív elhárításba azzal a céllal, hogy visszatartsa, felfogja az ellenség támadását.

Határbiztosítás

A szerző megkülönböztet *alacsony, közepes és nagy intenzitású határbiztosítást*.

Alacsony intenzitású határbiztosításra akkor kerül sor, ha Ausztria a szomszédságában keletkezett helyi politikai instabilitásokból eredő eseményekre (szociális, ökológiai problémák, kisebb összecsapások) *elsősorban nem katonai intézkedésekkel* reagál. Ezen belül kiemelkedően fontos a jelentős határátkelőhelyek biztosítása, védelme, valamint az azokhoz kapcsolódó területek ellenőrzése.

Ez a tevékenység a határovezet mélységében levő objektumok, körzetek védelmére is kiterjedhet. Az érintett határszakasz nagyságától függően a biztosítás rövid időre az összes meglevő erő bevonását is jelentheti. Ennek célja, hogy az érintett körzetek lakosságában fokozzuk a biztonságérzetet. Ezeknek az erőknek olyan képességgel kell rendelkezniük, hogy önállóan meg tudják határozni feladataikat, képesek legyenek a helyzet ellenőrzésére, és a szuverenitás megsértése esetén a konfliktus gyors megoldására. Ezek az erők magukban hordozzák az első reagálás lehetőségét, de semmi esetre sem jelentenek támadó, a másik félre fenyegető lehetőséget. Ha a helyzet szükségessé teszi, a békeszervezet állományából igény szerint megerősíthetők. Megerősítésre mind a hivatásos, mind a hadköteles önkéntesek számításba jöhetnek. Ez a megerősítés persze csak akkor alkalmazható, ha a mozgósítás szükségessége kizárható.

Az alkalmazott erők vezetését alapvetően a hadtestparancsnokság és a tartományi parancsnokság végzi. Az ellátásuk a békés viszonyok közötti ellátórendszerre és a hadsereg infrastruktúrájára épül.

Közepes intenzitású határbiztosításra akkor kerül sor, ha Ausztria szomszédságában egy országban az államrend szétesése figyelhető meg. Ha ennek vagy a nemzetiségi villongásoknak, továbbá rendkívüli ökológiai problémák „megoldására” az adott országban az erőszakszervezeteket alkalmazzzák, aminek következtében félkatonai szervezetek felveszik a harcot és ezek átszaphat Ausztriára valószínűsíthető, életbe lép a közepes intenzitású határbiztosítás.

E biztosítás rendszabályai: az összes határátkelőhely védelme, a köztes területek fokozott ellenőrzése, a beavatkozásra alkalmas alakulatok készenlétben tartása az érintett határszakaszon.

Az intézkedéseket az első, rövidebb időszakban a meglevő készenléti erők, azt követően pedig a beérkező, gyakorlott kiképzőalakulatok és határvédelmi milicsapatok hajtják végre. Ha a biztosítás elhúzódása vagy a helyzet éleződése várható, meg kell kezdeni a személyi megerősítés megszervezését, hogy adott esetben zökkenőmentesen, gyorsan a térségbe juthasson a szakállomány.

Ilyen esetben a feladatokat meg tudják oldani a *gyalogos- és felderítőcsapatok*. Kiképzésük, felszerelésük alapján ezek a csapatok képesek a határ biztosítására, a fontos objektumok védelmére, a fő közlekedési vonalak és a mélységi körzetek, területek ellenőrzésére. Ezenkívül megfelelően tudják demonstrálni az ország eltökélt szándékát a függetlenség megőrzésére. Biztosítási feladatokra ilyenkor csak a legalkalmasabb csapatokat szabad kijelölni.

A súlypontképzés és annak érdekében, hogy a legveszélyeztetettebb határszakaszon mindig a megfelelő nagyságú erő álljon rendelkezésre, *minden vezetési szinten gyors reagálási erőket kell készenlétben tartani*. Célszerű, ha a készenléti erők légimozgékonyságuk vagy gé-

pesítettek. A készenléti tartalékokon kívül minden dandárnak rendelkezésére kell bocsátani egy gépesített harccsoportot megerősített század erőben.

A biztosításban részt vevő hadtestet olyan feltételekkel kell létrehozni, amelyek alapján képes a megfelelő csoportosítás megalkotására, valamint a helyzet változása esetén a gyors átcsoportosításra, megerősítő rendszabályok önálló fogantatására. Az alkalmazott erők nagyságát — a helyzetet és az ellenséges erők nagyságát figyelembe véve — a tartományi parancsnokság vagy a hadtestparancsnokság határozza meg. Az alkalmazott erők ellátását lehetőség szerint a békeszervezés erőivel és infrastruktúrájával kell biztosítani. Szükség esetén ez a szervezet az ország más területéről megerősíthető. Erre számítva természetesen a szükséges erőket és eszközöket időben elő kell készíteni.

A repülő- és légvédelmi csapatok feladata ilyen esetben a légi fölény megszerzése és megtartása. A helyzet ellenőrzése szükségessé teszi a mozgó rádiótechnikai alegység (ek) adott határszakasz közelébe történő telepítését, a veszélyeztetett objektumok légvédelmének megszervezését, illetve a szükséges elfogó vadászerek kijelölését. Kiegészítő rendszabályokat is életbe kell léptetni. Ezek közé tartozik a felderítő repülések megszervezése, a szállító-, a futár- és a megfigyelőbevetések.

Nagy intenzitású határbiztosításról akkor beszélünk, ha valamely szomszédos országban háborús helyzethez közelítő, polgárháborús körülmények alakulnak ki, vagy szeparatista erők csapnak össze kormánypárti és erős felfegyverzett ellenálló erőkkel, s nem kizárt, hogy ezek a csapatok átsodródjanak Ausztriába, esetleg céljuk lehet, hogy az ország egy részét elfoglalják.

Ebben a helyzetben cél a függetlenség és a területei integritás megőrzése. *A határbiztosítást — a szerző elgondolása szerint — ilyen esetben azonnal ki kell terjeszteni a határőrzet mélységére,* meg kell szervezni a fontos polgári, katonai, hírközlő objektumok védelmét. A biztosítás szervezésével párhuzamosan *meg kell szervezni a határ menti fontos objektumok védelmét,* szét kell bontakoztatni azokat az erőket, amelyek a kisebb helyi konfliktusokat fel tudják számolni, illetve *készenlétebe kell helyezni egy gépesített dandárt,* amely szükség esetén ellenlökést tud végrehajtani. Ilyen esetben a békében meglévő erők kevésnek bizonyulnak a szükséges biztosítási rendszabályok megteremtésére, ezért rögtön be kell vonni a gyorsan helyszínre vezényelhető támogatócsapatokat. Ezekből az erőkből — különösképpen a tűzérségből — súlyponti csoportosítást kell kialakítani. A biztosító erőket ilyenkor már nem tudják ellátni az e célra békében szervezett erők, ezért fel kell használni a háborús ellátó rendszer részeit is.

Az elhárítás

A szomszédos országban kirobbanó hagyományos háború vagy olyan csoportosítás kialakulása esetén, amely magában hordozza az Ausztria elleni támadás veszélyét, létre kell hozni azt a csoportosítást, amely alkalmas az elhárításra.

Ez a csoportosítás részben a határőrzet ellenőrzését és közvetlen védelmét látja el, részben pedig a határ mélységében készenléti körzetben tartózkodik, hogy ellenlökéssel megakadályozza a fegyveres csapatok, alakulatok átjutását és meggátolja a háború áttérjedését Ausztriára. A meglévő záróvonalakat az erődökkel együtt be kell építeni a határbiztosító erők védelmébe és alapvetően a halogató harcban kell kihasználni. Az ország területére átkerült, lefegyverzett csapatok internálása, illetve visszaszökésük megakadályozása elsősorban a tartalékok feladata. A harc eljárás ilyen formájában a hadtest közvetlenül irányítja a dandárokat, a támogatást pedig a tartományi parancsnokságon keresztül oldja meg. Ha az alkalmazási övezetben több mint hat dandár működik, akkor fel kell osztani az övezetet két vagy több hadtest között.

Ausztria vagy az ország egy része elleni fenyegető támadás esetén az elhárító harcot a harcászati célok szerint differenciáltan kell megszervezni. Ilyen esetben mindenképpen az a cél, hogy megfelelő erőkonzentrációval, elretentéssel az ellenséget nagy erők felhasználására, idővesztésre kell kényszeríteni és a támadás kibontakozását megakadályozni.

Az elretentő hatásnak olyan nagyra kell lennie, ami az elhárító harcot szükségtelenné teszi. Adott feltételek között az elhárító harc alapja a mozgékony védelem, erős ellenlökések végrehajtásával. De emellett működik az állásokban vívott harc is. Ilyen esettel akkor számolhatunk, ha az ellenség erőfölénye nem túl nagy és a terep jól kihasználható, illetve ha

rendelkezésre állnak a békében előkészített védelmi állások, s a műszaki záarakkal összehangolt páncéltörő rendszer képes megakadályozni az ellenség előrenyomulását.

Ha a támadó túlerőben van, és számára kedvezőbb a terep, akkor a saját erőket olyan körzetekben kell koncentráltan alkalmazni, ahol a legnagyobb veszteséget lehet okozni az ellenségnek. Ilyen esetben a védelem többé-kevésbé összefüggő védőkörletekből áll, amelynek feladata, hogy legalább lassítsa az ellenséget harcászati céljai elérésében. A harchoz a retesz-állásokat és az erődöket is maximálisan ki kell használni. A gépesített erők mindkét esetben összpontosítási körletben tartózkodnak, hogy — a védelmi harc alakulásának megfelelően — előrevonás után ellenlökést tudjanak végrehajtani, vagy a határ nem túl nagy mélységében védelemre tudjanak berendezkedni. Ausztria elleni támadás esetén az összes rendelkezésre álló erő egyidejű alkalmazására kell számítani.

Ausztrián keresztül vezető támadás esetén a védelmi harcot a kulcsfontosságú övezetben folyó harc elvei szerint kell megszervezni. Ilyen esetben hadműveleti körzetek szerint az előrenyomulás irányában — a terepviszonyokat és a rendelkezésre álló erőket figyelembe véve — *több kulcsfontosságú övezetet* kell kialakítani. Az alkalmazás, illetve a védelem célja ilyenkor is a legnagyobb veszteség előidézése, a zavarás, az idővesztés okozása és ezeken keresztül a távoltartás. A harcot a harcászati helyzet alakulása alapján vagy a kulcsfontosságú övezetben *szilárd védelemmel vagy folyamatos halogató harccal* kell megvívni.

A repülő- és légvédelmi csapatok feladata a fő fenyegetettségi irányban intenzív és lehetőleg hézagmentes felderítés, légtérellenőrzés és a légi főlény megteremtése. A repülő- és a légtérellenőrző erők objektum- és légtérvédelme mellett nagyon fontos a légvédelmi erők jelenléte is. Ezenkívül szükséges a repülőcsapatok által biztosított tűztámogatás a védelem részére, különös tekintettel a páncéelhárításra és a tüzéség megsemmisítésére az ellenlökések során. A repülőerők feladata az ellentámadás légi szállítási feladatainak megoldása.

A mélység biztosítás feladatai: az objektumvédelem, a közlekedési utak biztosítása a készenléti erőkkel, szükség esetén egy körzet gyors lezárása, megtisztítása. A rendelkezésre álló erők közül a vadászharccsapatok alkalmazása célszerű. A készenléti erők alkalmazása csak a fenyegetettség első időszakában és csak rövid ideig lehet eredményes. A mélységi területek biztosítását addig, amíg nem állapítható meg a külső támadás veszélye, alapvetően biztonsági erőkkel kell megoldani.

*

A szerző a cikk zárórésztében hangsúlyozza: az alkalmazási elvek és a szervezeti felépítés szoros kapcsolatban állnak, egymásra épülnek. Jóllehet egy hadsereg szervezeti felépítése a hadászati elveken alapul, nem szabad figyelmen kívül hagyni a szervezeti felépítés visszahatását sem. A bemutatott alkalmazási elvek olyan optimális szervezeti felépítést is vázolnak, amit az elkövetkező években célszerű lenne kialakítani.

A fentiekben közölt két osztrák cikket és az előző számunkban (1993/3. sz. 124. old.) megjelent német cikkfordítást (amelyeknek eredetére a cím alatti ismertetőben utalunk) olvasóink figyelmébe ajánljuk. A cikkek szerzői a fegyveres konfliktusokról, a védelemről, a haderő alkalmazásáról és struktúrájáról újszerű elképzeléseket, nézeteket fogalmaznak meg.

Szerkesztőség

Aus dem Inhalt

Die ersten zwei Artikel der Nummer befassen sich mit der bis zum Jahrzehntende zu erwartenden Entwicklung der sicherheitspolitischen Lage und dem möglichen Modell der Sicherheit in Europa.

Die Studien im Bereich Militärwissenschaft—Militärwesen behandeln die grundsätzlichen Grundlagen der Landesverteidigungsstrategie, die strategische Aufklärung, die theoretischen und praktischen Fragen der Führung — als erster Artikel einer neuen Serie anlässlich einer Konferenz — das Informationssystem der Honved-Armee, die vorherige Einschätzung der chemischen, radiologischen und Feuerlage.

Der Verfasser des Artikels zeigt in der Spalte Verteidigungswirtschaft, wie die Aufhebung der COCOM-Beschränkungen auf die Entwicklung der Bewaffnung gewirkt haben. Der Autor der Rubrik Ordnungsschutz schreibt über die Bürgerwache als eine neue gesellschaftliche Organisation und über die Aufgaben der Selbstverwaltung diesbezüglich.

Über die Veranstaltungen der Gesellschaft und der Fachsektionen können Sie in fünf kurzen Berichten lesen. Eine davon: der Generalstab hat eine Konferenz am 30-sten September veranstaltet, die Gesellschaft hat die zweite Militärwissenschaftliche Landeskonferenz (17—19. November) abzuhalten.

Sie können auch über die Jahressitzung der Gesellschaft (Anfang 1994) lesen.

Der letzte Artikel — eine Übersetzung aus der OMZ — bietet einen Überblick der österreichischen Ansichten über bewaffnete Konflikte, Modernisierung und Einsatz der Streitkräfte.

From the Contents

The first two articles of the issue give an idea of how security policy is expected to be formed and the prospective security models in Europe.

The studies of tactics and defence are about the principles of strategy, reconnaissance, theoretical and practical problems of management which were the first articles of a series discussed at a conference, the informatics system of the army, the preliminary (in peace) evaluation of chemical, radiological and fire power.

The defence economy columnist demonstrates how lifting COCOM-restrictions resulted in the development of weapons. A police columnist writes about civic militias as a new social organization and what local governments should do about them.

Five short announcements inform about Society and section meetings. The conference arranged by the Army General Staff (September 30.) and the 2nd National Strategy Conference of the Society (November 17—19.) are underlined. One of the reports publishes preliminary issues of the general assembly of the Society at the beginning of 1994.

The last article of the issue — based on a translated article from OMZ — publishes Austrian views about armed conflicts, modernization of the army and when it should be put into action.

Содержание номера

В первых двух статьях этого номера описывается положение политической безопасности до конца десятилетия, а также ожидаемое образование и возможная модель безопасности в Европе.

В рубрике "Военная наука – военное дело" помещены статьи, в которых рассматриваются принципиальные вопросы военной стратегии, тактической разведки, а также статьи конференции, занимающиеся вопросами теории и практики управления; информационной системы Венгерской Армии; предварительной оценкой химической, – радиационной и – артиллерийской обстановок (в мирное время).

В рубрике "Экономика обороны" напечатана статья, в которой автор указывает, как повлияла ликвидация ограничений КОКОМ (COCOM) на развитие вооружения.

В рубрике "Охрана порядка" автор статьи пишет о муниципальной гвардии как о новой общественной организации и, в связи с этим, о задачах муниципалитета.

Пять коротких сообщений знакомят читателей с мероприятиями Общества и его секций. Среди этих мероприятий особенно выделяются: конференция, организованная 30 сентября Генеральным Штабом ВА, а также II-ая Конференция Общества военной науки Венгрии, которая состоится 17–19 ноября. Читатель может познакомиться с мероприятиями Общества, которые состоятся в начале 1994 года.

Последняя статья номера (на основе перевода статьи, взятой из австрийского журнала) разделяет с читателями австрийские позиции о вооруженных конфликтах, об усовершенствовании и применении военной силы.

A következő szám tartalmából

- Az európai integráció biztonságpolitikai dimenziói
- Az orosz katonai doktrína főbb tételei és azok értelmezése
- A gépesített hadtest, összefegyvernemi dandár feladatai védelmi hadműveletben
- A légvédelem és a légierő (egy konferencia tanulságai)
- Központi pályázatokból válogatott tanulmányok
- A biztonság, a gazdaság, a védelem és az információ kapcsolata
- Egy megyei számítógépes rendszer bemutatása
- Tájékoztatók a szakosztályok tevékenységéről

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri a társaság tagjait,
hogy újítsák meg tagságukat.

Közismert, és erre az alapszabály is kötelez,
hogy 1994 tavaszán sor kerül a társaság II. beszámoló
és tisztújító közgyűlésére. Erre készülve kívánatos lenne
a társaság elkötelezett létszámának pontos felmérése.
Ezért az elnökség kéri a társaság tagjait, szakosztályait,
hogy a fentieket figyelembe véve mielőbb, legkésőbb

*1994. február 20-ig
fizessék be az 1994. évi tagdíjat.*

A tagsági díj (évi) a munkaviszonyban lévőknek 800 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 500 Ft.

Ennek az összegnek bizonyos része: 300, illetve 250 Ft
— az ez évhez hasonlóan —

kedvezményes folyóirat-juttatás. Tehát azok, akik
a megjelölt időpontig rendezik tagdíjukat, a Hadtudomány című
folyóirat 1994. évi számaát is megkapják.

A társaság elnöksége várja a hadtudomány és
a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődő és azokkal
tudományos igénnyel foglalkozó vagy foglalkozni kívánó
újabb hivatásos és nyugállományú tisztek, tiszthelyettesek
és állampolgárok jelentkezését is a társaság soraiba.

A társaság folyóiratát, a Hadtudományt azok az állampolgárok is
megrendelhetik, akik nem tagjai a társaságnak.

A tagdíj befizetésével, a belépéssel és a folyóirat megrendelésével
kapcsolatos kérdéseivel forduljon az MHTT titkárságához:

Budapest X., Hungária krt. 9—11.
Telefon: 134-07-40/13-59 mellék.
Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.